

॥ हरिःॐ ॥

पूज्य श्रीमोटा साथे सत्संग-४
अग्रता अेकाग्रता

॥ हरिःॐ ॥

पूज्य श्रीमोटा साथे सत्संग-४
अग्रता ओकाग्रता

स्वजन : श्री रमणलार्थ ढी. अढीन
संपादक : डॉ. रमेशलार्थ म. लड्ड

हरिःॐ आश्रम प्रकाशन, सुरत

- ❑ પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઐ આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪, મો. : ૯૭૨૭૭ ૩૩૪૦૦
Email : hariommota1@gmail.com
Website : www.hariommota.org

© હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત, નડિયાદ.

- ❑ આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત
પ્રથમ ૧૯૯૧ ૧૫૦૦
બીજી ૨૦૦૬ ૨૦૦૦
ત્રીજી ૨૦૧૨ ૨૦૦૦

❑ પૃષ્ઠ : ૧૬ + ૧૬૪ = ૧૮૦

❑ કિંમત : રૂ. ૧૫/-

❑ પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઐ આશ્રમ, નડિયાદ-૩૯૭ ૦૦૧

❑ મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮

❑ ડિઝાઇનર : મયૂર જાની, મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩

❑ ટાઇપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯

❑ મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ૐ ॥

સમર્પણાંજલિ

આદરણીય વડીલ માતાપિતાનાં પુણ્યકર્મોનાં નિમિત્તે અને
પૂજ્ય શ્રીમોટાના શરીરસંબંધે એક જ જ્ઞાતિના હોવાથી,
ગાઢ સંપર્કમાં આવનાર પરિવારના સભ્ય તથા
પૂજ્ય શ્રીમોટાની ભત્રીજાનાં લગ્ન જે ઘરમાં થયાં, તે
પરિવારના હોવાથી બાળપણથી પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાંનિધ્ય
પામનાર અને પોતાની વ્યાવસાયિક કારકિર્દીમાં
પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતનાનો સ્પર્શ પામી અનેરી ઊંચાઈએ
સિદ્ધિઓ મેળવનાર, હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતની જરૂરિયાત
માટે મદદરૂપ થવા હંમેશાં તૈયાર રહેનાર,
જેમણે પ્રેમભાવથી પૂજ્ય શ્રીમોટાના પેન્સિલ સ્કેચ સ્વહસ્તે
તૈયાર કર્યા છે, તેવા કલાકાર જીવ
શ્રી અજિતભાઈ ભોગીલાલ ગાંધી
અને તેમનાં ધર્મપત્ની
શ્રીમતી દિનાબહેન અજિતભાઈ ગાંધીને
'અગ્રતા એકાગ્રતા' પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિનું પ્રકાશન
પ્રેમપૂર્વક સમર્પણ કરતાં અમો આનંદ અને આભારની
લાગણી વ્યક્ત કરીએ છીએ.

તા. ૧-૪-૨૦૧૨
રામનવમી

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત.

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

(पहेली आवृत्ति)

ई.स. १९७४-१९७५ दरमियान पूज्य श्रीमोटा, आराम माटे झाजलपुर मुकामे झार्म हाउसमां केटलाक दिवसो रहेला. तेओश्रीना निवासना अे दिवसो दरमियान वहेली सवारे अमारे अेमनी पासे जवुं अेम नक्की थयेलुं हुतुं. अे दरमियान कलाक-दोढ कलाक सत्संगनी वातो थती. मारा मनमां थता प्रश्नो पूछतो. क्यारेक क्यारेक धीरजबहेन पण कंईक पूछे. यि. ज्योतिबहेन अने सुरेशभाई पण कंईक पूछे. आ बधी सत्संगनी वातो टेपमां रेकोर्ड करी दीधेली. पूज्य श्रीमोटाना आ सत्संगनी पयास केसेट्स त्तरायेली.

आ केसेट्समां उितरेली पूज्य श्रीमोटानी वाणी श्रीमोटानां हजरो स्वजनो सुधी पडोये अेवी त्तावना श्री रमेशभाईअे मारी समक्ष व्यक्त करी. अेमणे केसेटमांथी वाणीनुं संकलन-संपादन करीने मने वांयवा आय्युं. में अे प्रेस नकल वांयी. प्रसन्नता अनुत्तवी.

पूज्य श्रीमोटाना सत्संगमां 'सत्मानता' अने 'अेकाग्रता' विशेनी जे समजूती अपाई छे, अे आ पुस्तक 'अग्रता अेकाग्रता'मां संकलित थई छे.

पूज्य श्रीमोटानी वाणीनुं आ अक्षररूप प्रकाशित करीने धन्यतानी अने कृतज्ञतानी लागाणी अनुत्तवुं छुं.

वडोदरा,
ता. २४ मार्च, १९९१
रामनवमी

रमणभाई बी. अमीन

॥ हरिःॐ ॥

आभारदर्शन

पूज्य श्रीमोटाએ ૧૯૭૪-૧૯૭૫ દરમિયાન શ્રી રમણભાઈ અમીન સાથે સત્સંગ કરેલો. એ સત્સંગ કેસેટ-ટેપ પર રેકૉર્ડ કરેલો. એ પરથી શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટે સંપાદન કરેલું આ પુસ્તક ‘અગ્રતા એકાગ્રતા’ તૈયાર થયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીની કેસેટ્સ શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબે આપીને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો પ્રત્યે પોતાનો પ્રેમભાવ દર્શાવ્યો છે, એ માટે એમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

આ પુસ્તક તથા આ જ શ્રેણીનાં બીજાં પુસ્તકો લાઈટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડમાં નવા ગોઠવાયેલા કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ ટાઈપ સેટિંગથી તૈયાર થાય છે અને શ્રી રમણભાઈ અમીન તરફથી પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં ચરણે સમર્પિત થયાં છે. આ માટે શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબના અમો ઘણા જ આભારી છીએ.

શ્રીમતી જ્યોતિબહેન એસ. પટેલ તથા શ્રી રેશમાબહેન પટેલે ખંત અને ઉત્સાહ દાખવીને આ પ્રકાશન તૈયાર કર્યું છે, એ માટે અમો એમનાં આભારી છીએ.

શ્રી રમેશભાઈએ ઘણા પરિશ્રમથી આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના એમના ભાવની અમો કદર કરીએ છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો તથા અધ્યાત્મરસિકોને આ પુસ્તક જીવનપંથમાં પ્રેરણાદાયી બનશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે.

તા. ૨૪-૩-૧૯૯૧

રામનવમી

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

॥ હરિ:ૐ ॥

અનિવાર્ય-સ્વીકાર્ય

(સંપાદકીય)

ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫ દરમિયાન પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે શ્રી રમણભાઈ અમીને કરેલા સત્સંગના ચોથા પુસ્તક ‘અગ્રતા એકાગ્રતા’માં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જીવનવિકાસ અંગે અથવા તો આધ્યાત્મિક સાધના અંગે કરવાની પ્રારંભિક સજ્જતા વિશે વિશદ સમજૂતી આપી છે. ઉપરાંત, કલ્પના, પ્રેરણા, સ્ફુરણા, ચિત્-ચિત્ત જેવા શબ્દોના વિશિષ્ટ અર્થો રજૂ કર્યા છે. આથી, આધ્યાત્મિક જીવનને અનુભવવા મથતા શ્રેયાર્થીને આરંભમાં પ્રતીતિ થતી કેટલીક ભ્રાંતિઓ ઊડી જાય છે. આ બે દષ્ટિએ આ પુસ્તક મહત્વનું બની રહે છે.

આ જીવન શું છે ? એની ગતિવિધિની દિશા કઈ છે ? જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય શું ? એવા પ્રશ્નો જેના મનમાં સતત જાગતા રહે છે, એને જિવાતા જીવનમાંથી જ પોતે અનુભવવાના ‘જીવન’ વિશે જિજ્ઞાસા વધતી જાય છે અને જીવનનો હેતુ શો છે ? જીવનનું ધ્યેય શું છે ? એ પ્રશ્નોનું સમાધાન મળતું જાય છે. જીવન પ્રત્યે એટલે કે દિવ્યજીવન પ્રત્યે, એ જાગ્રત થાય છે. એવા ‘જીવન’ના અસ્તિત્વનો મનમતિથી સ્વીકાર કરે છે. આથી, પોતે જેવા પ્રકારનું જીવન જીવી રહ્યો હોય છે, એ જ પ્રવાહમાં એટલે કે પ્રકૃતિવશ પ્રવાહમાં હોવા છતાં આવા ‘જીવન’ને અનુભવવા માટે સભાન બને છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આવા પ્રકારની ‘સભાનતા’ને જીવનવિકાસ માટે અનિવાર્ય ગણાવી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ‘સભાનતા’ વિશે સમજૂતી આપતાં આપણામાં રહેલી સભાનતાના અસ્તિત્વની ખાતરી કરાવી છે, કેમ

કે આપણે જ્યારે સંસારમાં આપણા વહેવારો દરમિયાન આપણા સ્વાર્થને કેંદ્રમાં રાખીને વર્તીએ છીએ ત્યારે તે પ્રકારની સભાનતા રાખતા જ હોઈએ છીએ. સંસારવહેવારમાં સ્વાર્થને લીધે તેમ જ તાત્કાલિક હેતુ સિદ્ધ થવાનો હોવાથી એટલા સમય પૂરતી સભાનતા રખાય છે અને પછી એ પ્રકારની સભાનતા ટકતી નથી. જ્યારે જીવનવિકાસ માટે સભાનતાના આ વલણને ધ્યેય સાથે જોડી રાખવાનું હોય છે, કેમકે જીવનમાં દિવ્યભાવ-પ્રભુભાવને અનુભવવો એ તદ્દન અમૂર્ત અવસ્થા છે. વળી, એમાં પરિણામ પરત્વે અનંત ધૈર્ય અને નિરંતર ખંત આવશ્યક છે. આથી, પ્રભુભાવના અનુભવ માટે આપણાથી થતી પ્રત્યેક ક્રિયામાં ધ્યેય તરફ ગતિ અનુભવાય એવી પ્રત્યેક ક્રિયાના હેતુ પ્રત્યે સભાનતા હોવી અનિવાર્ય છે, કેમ કે સભાનતાને લીધે જ આપણને અનુભવનું પ્રમાણ મળ્યા કરે છે. સભાનતાને લીધે જ તટસ્થતા, સમતા આદિ અવસ્થાઓનો અનુભવ સમજાય છે. સભાનતા ન રહે તો બધી જ ક્રિયા વ્યર્થ બને છે અને સભાનતા વિનાની ગતિ દિશાવિહીન હોવાથી આપણને ‘ઠેરના ઠેર’ જ રાખે છે. એટલે સભાનતા વિના કરેલું બધું જ અજ્ઞાનમૂલક ગણાય. માટે, હેતુ પ્રત્યેની સભાનતાને જ્ઞાનપ્રેરક ગણાવી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનસંદેશમાં પહેલું અને અનિવાર્ય અંગ હેતુ પ્રત્યેની સભાનતા છે. આ વિના આત્મજ્ઞાનની દિશા પકડાતી જ નથી. માટે, પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સભાનતાને ખૂબ મહત્ત્વ આપ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સંસારના વહેવાર વખતે પણ જે હેતુ સિદ્ધ કરવો હોય એ પ્રત્યે જીવંત સભાનતા રાખવાનો અભ્યાસ-ટેવ પાડવા કહ્યું છે, કેમ કે આવી કક્ષાએ થતો સભાનતાનો અભ્યાસ જીવનના વિકાસ માટેની પ્રક્રિયા દરમિયાન આપોઆપ ઉપયોગમાં આવે છે. સભાનતાની શક્તિની આ વિશેષતા પ્રત્યે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આપણું ધ્યાન દોરીને સભાનતાના અભ્યાસને ઘણો જ સરળ બનાવી

આપ્યો છે. માટે, નાનામાં નાનાં કામનો આરંભ કરતાં પૂર્વે એ કાર્ય પાછળના આપણા હેતુ પ્રત્યે આપણે સભાન રહીને એ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈએ ત્યારે કાર્ય તો પૂર્ણ થતું જ હોય છે, પણ એ સાથે એ કાર્ય માટેના હેતુની સભાનતાથી આપણાં મનમતિ એક ચોક્કસ દિશામાં ગતિમાન રહેવાને ટેવાય છે.

હેતુ પ્રત્યેની આવી સભાનતાનો અભ્યાસ ઊર્ધ્વજીવન-દિવ્યજીવન કે પ્રભુમય જીવનના અનુભવ માટેની આપણી જિજ્ઞાસા કે ઝંખનાને વધારે તેજસ્વી એટલે કે સ્પષ્ટ કરે છે. પ્રભુમય જીવન માટે મતલબ કે જીવનવિકાસ માટેની સાધનક્રિયા દરમિયાન કે જીવનમાં આવતાં સંજોગો, પરિસ્થિતિ કે પ્રસંગો દરમિયાન હેતુ પ્રત્યેની આ સભાનતા આપણને આડફંટે જવા દેતી નથી. એટલું જ નહિ પણ જે ભાવનો અનુભવ કરવો છે, એને લક્ષણોથી પ્રમાણીને આપણા ધ્રુવધ્યેય પ્રત્યે આપણને કેંદ્રલક્ષી તેમ જ ગતિશીલ રાખે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તો હેતુ પ્રત્યેની સભાનતાની શક્તિનો વિસ્તાર પરમપદના અનુભવ સુધી કેવો રહે છે અને પરિણામે એ પછીનાં નૈમિત્તિક કાર્યો વખતે પણ એ સભાનતા કેવી નૂતન શક્તિરૂપે રહ્યા કરે છે, એનું પ્રમાણ પણ આપ્યું છે. સત્સંગ દરમિયાન તેઓશ્રી જે તે સાધનથી પોતાને થયેલા અનુભવનું સમર્થન રજૂ કરીને આપણને એક મોટું પ્રમાણ આપ્યા જ કરે છે, એ સાચા અર્થમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી કરાયેલું નિરૂપણ ગણાય. સભાનતા ઉપરાંત, જીવનવિકાસનું મહત્ત્વનું અંગ એકાગ્રતા છે, આ પુસ્તકમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એકાગ્રતા વિશે સમજૂતી આપી છે. ગરજ, સ્વાર્થ, રસ અને લગનીથી એકાગ્રતા અનુભવાતી હોય છે. ઊર્ધ્વજીવન માટે એકાગ્ર થવું હોય તો એ માટેનાં ગરજ, રસ અને લગની લાગવાં જરૂરી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સભાનતા અને એકાગ્રતા વચ્ચેનો એક બારીક ભેદ સ્પષ્ટ કર્યો છે. જીવદશાનાં કાર્યોમાં હેતુની સભાનતાનો અભ્યાસ થતાં

સભાનતાની શક્તિ ઊર્ધ્વજીવન માટે ખપમાં આવે છે. જ્યારે એકાગ્રતામાં એવું નથી. સંસારી જીવનમાં કાર્ય કરતી વખતે એકાગ્રતા તેટલું જ કાર્ય પૂરું થતાં સુધી જ ટકી રહે છે. બીજા પ્રકારનું કાર્ય કરતી વખતે નવેસરથી એકાગ્રતા થાય છે. કાર્યમાં રસ અને પરિણામ માટેના સ્વાર્થ પર એ એકાગ્રતાનો આધાર છે. આથી, એવી એકાગ્રતા એ ટૂંકા ગાળાની છે.

જ્યારે જીવનમાં ઊર્ધ્વ તરફ પ્રયાણ કરવાની ઝંખના પ્રગટે છે ત્યાર પછી એમાં એકાગ્રતા જામતી જાય છે. ઊર્ધ્વજીવન જીવવા માટેની જામેલી એકાગ્રતા જીવનવહેવારનાં ક્ષેત્રમાં પણ ખપમાં લાગતી હોય છે. આવી એકાગ્રતાની આ વિશેષતા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ દિવ્યજીવન માટેની એકાગ્રતાની ભૂમિકા માટેની શરતો સમજાવી છે. પહેલું તો એવા પ્રકારના જીવન માટે પાકો સ્વાર્થ જ લાગવો જોઈએ. સ્વાર્થ તો જીવમાત્રમાં રહેલો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આપણી સ્વાર્થવૃત્તિને પ્રભુને પામવાના અનુભવના સ્વાર્થમાં ફેરવવાનું માર્મિક રીતે સૂચવ્યું છે, પણ તદ્દન નિરાકાર-અમૂર્ત એવા પ્રભુમાં સ્વાર્થ કેવી રીતે જાગે? એવા સ્વાભાવિક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા તેઓશ્રીએ જણાવ્યું છે કે ભગવાનના જે જે ગુણો છે- સચરાચરપણું, સર્વસામર્થ્ય, શાંતિ, પ્રસન્નતા, તટસ્થતા, સમતા- એને અનુભવવાનો સ્વાર્થ લગાડવો. આવા ગુણોને જીવનમાં પ્રત્યક્ષ કરવા-એટલે વહેવાર આચરતાં આચરતાં એને પ્રગટ કરવા અને ટકાવવા એવો સ્વાર્થ લાગે તો ધીમે ધીમે રસ જામે. એ માટે પ્રભુના ગુણોનો અનુભવ કર્યો હોય એવા અનુભવી મુક્તાત્માના જીવનને દૃષ્ટાંતરૂપે સન્મુખ રાખવું. આમ કરતાં કરતાં જુદાં જુદાં સાધનો દ્વારા પ્રભુમાં મન એકાગ્ર થાય છે.

ધ્યેયમાંની એકાગ્રતા માત્ર એકલક્ષી નથી, પરંતુ એ એકાગ્રતા વિસ્તાર પામતી હોય છે. જે જે પ્રાપ્ત કર્મ આવી મળે કે કોઈ

સમસ્યા કે ગૂંચ આવે ત્યારે એવી એકાગ્રતા ખપમાં લાગે છે. આથી, સંસારવહેવારનું કામ વધારે સરળ, વ્યવસ્થિત અને પરિપૂર્ણ થાય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સભાનતા અને એકાગ્રતા જેવી શક્તિઓનું જે રીતે પૃથક્કરણ આ સત્સંગ દરમિયાન કર્યું છે, એટલું વિશદતાથી બીજે ક્યાંય થયું નથી. આથી, આ પુસ્તકનું પેટા શીર્ષક ‘અગ્રતા એકાગ્રતા’ રાખ્યું છે. સભાનતા અને એકાગ્રતા જીવનવિકાસ માટે આપણને સૌને સ્વીકાર્ય બને એ રીતે સમજાવાયાં છે, એ બંને જીવનવિકાસ માટે અગ્રસ્થાને છે એટલું જ નથી, પણ અનિવાર્ય અંગો છે. એના વિના ઊર્ધ્વજીવનની દિશા જ મળી શકે નહિ. ઊર્ધ્વજીવનના અનુભવની દિશા પામવા માટે જો આ અંગોની જાણકારી પૂરેપૂરી મેળવાય નહિ તો અપાર ભ્રમણાઓમાં ફસાવાય અથવા તો દાંત્તિક જીવનનો અંચળો ચઢી જાય. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ બે અંગોની વિશદ ચર્ચા કરીને શ્રેયાર્થીઓને મોટી ભ્રાંતિમાંથી ઉગાર્યા છે. ઉપરાંત, ઊર્ધ્વજીવનની દિશાને વધારે અજવાળી આપી છે.

આ ઉપરાંત, આ પુસ્તકમાં ઈન્ટ્યૂશન અને પ્રેરણાનો ભેદ સમજાવ્યો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ઈન્ટ્યૂશન-એટલે કે અંતઃસ્ફુરણાને ચિત્તના સંસ્કારોના પરિણામરૂપે જોવાનું સૂચવ્યું છે. જો જીવનવિકાસ માટેના હેતુની સભાનતા ન હોય તો આવાં સ્ફુરણોને ‘આત્માના અવાજ’ રૂપે સ્વીકારવાની ભ્રમણા જન્મવાનો સંભવ છે. આથી, શ્રેયાર્થીએ આવાં સ્ફુરણોને સંસ્કારજન્ય સમજીને વળાવીને ચિત્તશુદ્ધિ થવા દેવી જોઈએ. બીજું ‘પ્રેરણા’ શબ્દ પણ આપણે વાપરીએ છીએ, પરંતુ ઊર્ધ્વજીવનની સાધનાની અમુક ભૂમિકા વટાવ્યા પછી પ્રેરણા થતી હોય છે. જ્યારે મન સંકલ્પ વિકલ્પ વિનાનું-નીરવ બને ત્યારે પ્રેરણા મળે છે. આપણે જીવદશામાં આ શબ્દ પ્રાકૃતિક

સ્કુરણ માટે વાપરીએ છીએ, પરંતુ શ્રેયાર્થીએ તો પ્રેરણાનાં મૂળને તથા એના લક્ષણને પરખવાં જ રહ્યાં. નહિતર એ શ્રેયાર્થી ભ્રમણામાં પડી રહે અને ભ્રમણા પ્રસારીને દાંભિક જીવનમાં ફસાઈ જાય.

‘કોન્શન્સ’ શબ્દને પણ આપણે ઘણી જ સ્થૂળ સપાટીએ વાપરીએ છીએ અને એને નૈતિક વહેવાર સાથે જોડીએ છીએ. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ શબ્દની યથાર્થતા સ્પષ્ટ કરી છે. આપણે સાધારણ રીતે નૈતિક વહેવાર પ્રેરનાર શક્તિના અર્થમાં આ શબ્દ વાપરીએ છીએ, પણ એ શબ્દનો અર્થ ઊર્ધ્વ-દિવ્ય-જીવનમાં ગતિ કરાવનાર શક્તિરૂપે સમજવાનો છે.

‘ચિત્ત’ અને ‘ચિત્’ એ બંને શબ્દો સમાન હોય એવું ભાસે છે, પરંતુ એમ નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એનો ભેદ સમજાવ્યો છે. ‘ચિત્ત’ તો આપણાં અંતઃકરણનું એક અંગ છે. જ્યારે ‘ચિત્’-એ ‘સચ્ચિદાનંદ’ શબ્દમાં આવતો શબ્દ છે. એ ‘સત્’ એટલે કે ‘ભગવાન’નું અસ્તિત્વ-‘ચિત’-એ મતલબ કે સભાનતા-ભગવાનના ‘હોવાપણાની સભાનતા’ એ આત્મશક્તિ દર્શાવનારો શબ્દ છે. એ એક પ્રકારની દિવ્ય શક્તિ જ છે.

આ ઉપરાંત, પાપપુણ્ય અને ભૂતપ્રેતાદિ વિશે પણ બુદ્ધિગ્રાહ્ય વિચારણા થઈ છે. એ બધું જ આપણાં ખ્યાલો, સમજણો, માન્યતાઓને જીવનવિકાસના સંદર્ભમાં યોગયોગ્ય દિશામાં વાળે છે અને ઊર્ધ્વજીવન માટેના એના ઉપયોગ માટે એક નવી જ દષ્ટિ આપે છે.

આ પુસ્તકમાં રજૂ થયેલા સત્સંગની ટેપ પરથી ઉતારી આપવામાં નડિયાદનાં ડૉ. વિનોદચંદ્ર અમીન તથા કુ. ડૉ. પ્રમીલાબહેન વોરાની સહાય મળી છે. એ બદલ એમનો આભારી છું. પ્રેસ નકલ તૈયાર કરી આપવા માટે શ્રી પ્રભુદાસ જાનીનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું.

આ શ્રેણીનાં પ્રકાશનોના પ્રત્યેક તબક્કે શ્રી રમણભાઈ અમીન ઘણો જ રસ લે છે અને પ્રકાશનને સંપૂર્ણ બનાવવામાં સતત પ્રોત્સાહન આપ્યા કરે છે. તેઓશ્રીના આવા સહકારથી સંપાદનકાર્ય માટેના મારા ઉત્સાહમાં વેગ અનુભવું છું. શ્રીમતી જ્યોતિબહેન પટેલ તથા શ્રી રેશ્માબહેન પટેલે ટાઈપસેટિંગ તથા એમાં કરેલા સુધારાને અત્યંત ઝડપથી પાર ઊતરાવે છે તથા લાઈટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ પ્રેસમાં આ કાર્ય માટેની અગ્રતા અને અનુકૂળતા આપે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેની એ સૌની પ્રેમભક્તિને વંદના કરું છું.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને તથા અન્ય અધ્યાત્મરસિકોને પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીનું આ અક્ષરરૂપ જરૂર આકર્ષક અને પ્રેરક બની રહેશે એવી શ્રદ્ધા છે.

અમદાવાદ

રમેશ મ. ભટ્ટ

તા. ૨૫-૧૨-૧૯૯૦

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫માં ફાજલપુર (જિ. વડોદરા) ખાતેના પોતાના ફાર્મ હાઉસમાં વહેલી સવારે જિજ્ઞાસાભાવે શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબને પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે જે સત્સંગ થયો હતો તેની પચાસ જેટલી કેસેટ્સ ઉપરથી શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટ દ્વારા સંપાદિત પ્રકાશનોની પ્રથમ આવૃત્તિ સને ૧૯૮૨ના અરસામાં સ્વજનોને પ્રાપ્ત થઈ હતી. એ આઠ પુસ્તકોની બીજી આવૃત્તિ પણ સદ્ગત શ્રી રમણભાઈ અમીનનાં સુપુત્રી શ્રી જ્યોતિબહેને લાઈટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ, વડોદરામાં જ મુદ્રિત કરી હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને સુપ્રત કરી હતી, જે માટે આપણે સૌ એ પરિવારના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

કુરુક્ષેત્રની રણભૂમિ ઉપર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ તેમની સાથે સખાભાવ રાખનાર શ્રી અર્જુનને જે બોધ સંભળાવ્યો હતો, તે દ્વારા આપણને અતિમૂલ્ય સદ્ગ્રંથ ‘ગીતા’ પ્રાપ્ત થયેલ છે. શ્રી રમણભાઈ સાહેબે પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યે હૃદયના ઊંડાણથી જે આદરભાવ અને પૂજ્ય ભાવ સેવ્યો હતો, તેના પરિણામે આપણને આ પ્રકાશનો ઉપલબ્ધ થયાં છે.

જીવનવિકાસમાં અતિ ઉપયોગી એવાં આ પ્રકાશનોની સતત માગ રહેતી હોવાથી હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત દ્વારા તેની ત્રીજી આવૃત્તિના પ્રકાશનનું કાર્ય થઈ રહ્યું છે. સત્સંગભર્યા આ સંવાદમાં જીવનને ઊર્ધ્વગતિ પ્રેરે એવું વિપુલ પ્રમાણમાં ભાથું ભરેલું છે. મનુષ્યના મનની સ્થિતિ, પ્રકૃતિ, વૃત્તિ, વલણ, અનુભવી સાથેનાં

નિમિત્ત, જન્મમૃત્યુ વગેરે અનેક ગૂઢ વિષયો ઉપર સરળ ભાષામાં શ્રીમોટાએ સમજણ આપી છે. એ માટે આપણે સૌ શ્રીમોટાના સદાના આભારી છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ દેહત્યાગ પછી ફાજલપુર ફાર્મ હાઉસમાં કર્યો અને એ દેહના અંતિમ સંસ્કાર શ્રી રમણભાઈ સાહેબના હસ્તે થયા. સત્સંગ ઉપરાંત, આ ઘટના પછી ઉલ્લેખનીય અને આગવું મહત્ત્વ ધરાવે છે.

આ પુસ્તકની સૂચિ સુધારા વધારા સહિત તૈયાર કરી આપવા બદલ શ્રી કમલેશભાઈ શેઠના અમો ખૂબ આભારી છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરદેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ.

અમને આશા અને શ્રદ્ધા છે કે આ અમૂલ્ય સાહિત્યનું સેવન, મનન, ચિંતવન અને યથાશક્તિ આચરણ સ્વજનોને જીવનવિકાસમાં ખૂબ જ સહાયક બની રહેશે.

તા. ૧-૪-૨૦૧૨

રામનવમી

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ हरिःॐ ॥

अनुक्रमशिका

क्रम	विषय	पृष्ठ
१.	अग्रता	१
२.	भूतप्रेतयोनि	७
३.	ऐकाग्रता	१७
४.	प्लानिंग अने परिणाम	४५
५.	माता अने पुत्र	४८
६.	समर्पण-स्वार्पण	५५
७.	ऐकाग्रताना प्रकार	५७
८.	क्रियानुं मूण	५८
९.	साधनानुं प्रयोजन	६१
१०.	तंत्रविचार	६३
११.	नामस्मरण	६५
१२.	प्रश्नोनुं समाधान	६८
१३.	कल्पना	७४
१४.	अंतरात्मा	७८
१५.	परमार्थ	८३
१६.	आशा अने महत्वाकांक्षा	८७
१७.	चित्त अने चित्	८६
१८.	येतननुं प्रागत्य	१०३
१९.	हार्मनी	११२
२०.	ईन्स्परेशन	११५
२१.	मुश्केलीनुं मूण	१२१
२२.	शब्दविचार	१२५
२३.	जवन माटे	१२८
२४.	ईच्छाशक्ति	१३१
२५.	जवननो आधार	१३५
२६.	धर्मविचार	१४२
२७.	अनुभव	१४४
२८.	मथामण	१४७

अग्रता ओकाग्रता

पूज्य श्रीमोटा

‘हुं सर्वत्र विद्यमानं हुं.’

‘श्रवणदर्शन’, ११मी आ., पृ. ४३१

- श्रीमोटा

(૧) અગ્રતા

શ્રીમોટા : જીવન એકનું એક છે, પણ ઉંમર વધતી જતાં, વીસ વર્ષની થતાં જુદા પ્રકારની સમજણ, પચીસ વર્ષની થતાં એ જીવનની સમજણ જુદા પ્રકારની છે અને ચાળીસ વર્ષના, પચાસ વર્ષના થઈએ ત્યારે જુદા પ્રકારની સમજણ, એમ આયુષ્યના જુદા જુદા તબક્કામાં, જીવન એકનું એક હોવા છતાં, જીવન પરત્વેની સમજણ જુદા જુદા પ્રકારની પ્રગટતી જાય છે. એ જેમ એક ને એક બે જેવી વાત છે, તેવી રીતે હાલનું જે પ્રકૃતિનું જીવન છે, એનાથી ઉત્તરોત્તર ઊર્ધ્વ પ્રકારનું જે જીવન છે, એ જીવનમાં જ્યારે ખરેખરા દિલથી આપણું પ્રવેશવાનું થાય છે ત્યારે આ પ્રકૃતિ પરની એવી સમજણ પણ આપણને અનુભવમાં પ્રગટે છે, પ્રગટતી જાય છે.

કોઈ કહેશે કે આ જીવન છે અને એનાથી જુદી જાતની સમજણ એ કેવી રીતે અને શું છે ? એ બધું અમસ્તું છે એમ નથી. જ્યારે ‘જીવન’માં પ્રવેશીએ ત્યારે પ્રકૃતિ જ હોય છે, પણ આપણું દષ્ટિબિંદુ અને આપણો હેતુ એ બધાં જુદાં છે, એ પ્રકૃતિનાં નથી. પ્રકૃતિમાં હોવા છતાં આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ બધાં હરિ પરત્વે આકર્ષાયેલાં છે. ધીરે ધીરે કરીને આ ચોવીસ કલાકમાં વધારે ને વધારે કલાક આપણું આકર્ષણ એ તરફનું રહ્યા કરે, તેમ તેમ આપણી બુદ્ધિ વધારે ને વધારે ખીલતી જાય. ખુલ્લી થતી જાય એટલે હરિ પરત્વેનું આકર્ષણ વધારે ને વધારે કાળ રહ્યા કરે, એ ખુલ્લું થવાપણું. આપણને હળવાશ થાય, શાંતિ થાય, એ આપણને પોતાને, એ મોટામાં મોટો લાભ. આપણે જો ખરા ભાવથી, સિન્સીઝોરિટી-

(પ્રમાણિકતા)થી, ડિવોશન-(ભક્તિભાવ)થી પ્રાર્થના કરી હોય, તોપણ તેનો રિસ્પોન્સ-(પ્રતિસાદ) તે રીતે મળવો જ જોઈએ તેવો કાયદો નથી.

સ્વજન : મોટા, શ્રદ્ધા એટલી બધી હોય અને પછી પ્રાર્થના કરેલી હોય તો ?

શ્રીમોટા : તોપણ એ પ્રમાણેનો રિસ્પોન્સ મળવો જ જોઈએ એવું નક્કી નથી.

સ્વજન : ‘પેલા’ને એટલી બધી શ્રદ્ધા ભગવાન પર હોય કે ભગવાન પર છોડી દે ?

શ્રીમોટા : હા, ભગવાન પર છોડી દે. તે પછી નિશ્ચિંત થઈ જાય. હળવાશ થાય, શાંતિ થાય, સ્વસ્થતા થાય. આ બધું થાય, પણ એને પ્રાર્થના કરી હોય, તો કોઈક વખતે થાય ખરું. ના થાય એવું નહિ, દરેક વખતે ના થાય એવું કંઈ નથી હોતું, પરંતુ સોએ સો ટકા એ પ્રમાણે જ થાય એવું નક્કી નથી.

સ્વજન : એમાં બીજાં કારણો ભળેલાં હોય એટલે ?

શ્રીમોટા : હા, એટલે.

સ્વજન : મોટા, પ્રકૃતિ એ આત્માનું રૂટિન-(ચાલુ ઘરેડ) છે, એટલે અને હેબિટ એ પણ એક જાતનું રૂટિન થાય છે. હવે, નોર્મલી જે આપણું જીવન વ્યતીત થાય છે, તે તો આ રૂટિન પ્રમાણે થયા કરે છે. એને તોડીને જ એમાંથી આપણે બહાર નીકળવાનું છે ?

શ્રીમોટા : હા, શરૂઆતમાં આપણે પ્રકૃતિમાં જીવીએ એટલે આત્માના સ્વભાવની કે આત્માનાં લક્ષણોની આપણને ખબર પડતી નથી. એ પ્રદેશ કેવો છે ? આ શરીર હોવા છતાં, પ્રકૃતિ હોવા છતાં આત્માનું ત્યાં કેવી રીતે વર્કિંગ-(કાર્ય) થાય

છે, તેની કંઈ આપણને કશી બિલકુલ ગતાગમ હોતી નથી. એ ગતાગમ આપણને ભલે ના પડતી હોય, પણ જ્યારે કોઈક પ્રકારની-જેમ સંસારવહેવારના કોઈ પણ કર્મમાં આપણને ખરેખરી, ઉત્કટમાં ઉત્કટ લગની લાગે છે, તો એ લગનીના વિષયમાં આપણે તદાકાર, એકાગ્ર, તલ્લીન પૂરેપૂરાં થઈ જઈએ છીએ. અને ત્યારે બીજું કશું અસ્તિત્વ જ નથી, તેનું જ માત્ર અસ્તિત્વ છે, એવી એક જાતની માનસિક વૃત્તિ થઈ જાય છે, તેવી રીતે આવી ભગવાન પરત્વેની એક લગની લાગે છે. ભગવાનના ગુણધર્મ આપણે જાણતાં નથી. ભગવાન કેવો છે ? ક્યાં છે ? શું કરે છે ? એ કંઈ આપણે જાણતાં નથી. આપણા આધારમાં પ્રગટીને કેવું કામ કરશે, તે પણ જાણતાં નથી, પણ માણસને એક લગની લાગે છે.

‘ભાઈ, એ તો કંઈ નક્કરતા હોયા વિના લગની લાગે છે, એવી તમે વાત કરો છો, પણ તે બધી નક્કરતા જોઈએને ! નક્કરતા હોયા સિવાય લગની લાગે નહિ. પ્રકૃતિના વિષયમાં, ધનદોલત, મોહ, માયા, મમતા વગેરેમાં એક જાતની નક્કરતા છે. જે આપણે સ્થૂળ રીતે પિછાની શકીએ છીએ. એવી નક્કરતા તો કંઈ છે નહિ. અને તમને લગની કેવી રીતે લાગે ?’ એમ કોઈને તર્ક થાય, તો એ તર્ક પોતે જ વિચારતો છતાં, બરોબર ન્યાયી લાગે છે. ત્યારે એનો જવાબ શો હોઈ શકે ? તો કહે જે નિરાકાર છે, સાકાર નથી અથવા સાકાર છે, તો આપણા અનુભવમાં આવ્યો નથી, આપણી બુદ્ધિમાં ઊતર્યો નથી, આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ તેને અનુભવી શક્યાં નથી, માત્ર પરંપરાથી અનેક કાળના સંસ્કારો

જે પડેલા છે, એને કારણે અને સમાજમાં જે ભગવાન વિશેના વિચારો પ્રચલિત થયેલા છે, તે વિચારોનાં કારણે અને ધોરણે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ભગવાનને વિશે માત્ર વિચારતાં હોય છે. તે સિવાય સ્વતંત્રપણે કંઈ કશું એને ‘કંઈક’ લાગેલું નથી. ત્યારે એને લગની થાય કેવી રીતે ? એમ આપણને થાય. ત્યારે લગની તો એવી રીતે લાગે છે કે માણસને જેમ પૈસાદાર થવાની ઈચ્છા થાય છે. ગરીબ માણસ હોય એને એક જાતની પૈસા માટેની લગની થાય છે. બીજાની પાસે એણે પૈસા દેખ્યા છે. બીજાની પાસે લક્ષ્મી હોવાથી કેવા સુખી છે, તેનો ચિતાર એની પાસે છે. ત્યારે એવી રીતે આ ભક્ત લોકો થઈ ગયા, જ્ઞાની લોકો થયા, ધ્યાની લોકો થઈ ગયા, તે લોકોનાં જીવન, આ દુનિયામાં આપણી સાથે ને સાથે છે. તે લોકોનાં જીવનચરિત્રો વાંચીને અથવા તો આપણા પ્રવર્તમાન હાલના કાળમાં એવા જે ભક્ત લોકો છે, તેના જીવનના પ્રસંગો જાણીને અથવા તો સમજીને આપણને એમ થાય કે ‘અહો ! ભગવાને આને કેવી મદદ કરી છે. કેવી રીતે આને ઉગાર્યો છે. કેવા કેવા પ્રસંગોમાં-કારમા પ્રસંગોમાં-તે સતેજ રહ્યો છે. અને કોઈ પણ પ્રકારની ગ્લાનિમાં અને અશાંતિમાં કદી એનો કાળ વીત્યો નથી, તે કેટલી બધી પરમ સુખ-આનંદની વાત છે ! તેમ વર્તમાનકાળમાં પ્રત્યક્ષપણે પણ એના જીવનમાં-એવા જે ભક્ત લોકોનાં જીવન છે, તે જાતે નીરખીને એને મન થાય, લગની થાય. લગની થવાનાં બીજાં બધાં આગળ પાછળનાં ઘણાં કારણો હોય છે. આ તો એક જ માત્ર નહિ. આ તો આવું જે તદ્દન નિરાકાર છે, અનુભવાય

નહિ, તેના વિશે લગની કેમ થાય ? થાય જ નહિ, એમ આપણાં મન, બુદ્ધિ અને તર્ક જે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો, તેનું નિરાકરણ આવી રીતે થઈ શકે.

ભગવાન માટે કે આત્માના પ્રદેશમાં જવાને માટે પહેલાં તો એક પ્રકારની લગની થાય અને આત્માનો પ્રદેશ આપણામાં છતો થાય ત્યારે આપણે કેવી રીતે વર્તીએ છીએ, તે આપણાથી કંઈ પહેલેથી નક્કી કહી શકાય નહિ. જ્યારે નરી પ્રકૃતિ પ્રવર્તમાન હોય છે. માત્ર એકલી પ્રકૃતિમાં હોઈએ અને આપણે જે રીતે વર્તીએ છીએ તેવી રીતે તે વખતે જ્ઞાની કે અનુભવી, પ્રકૃતિ એનામાં હોવા છતાં, તેવી રીતે તે કાળમાં, તે જીવ ત્યારે નહિ વર્તે. એ જુદી રીતે વર્તશે.

એનું કોઈ ધારાધોરણ નક્કી નથી. અમુક રીતે આમ વર્તે કે તેમ પણ વર્તે. સામાન્યપણે સમજાય ખરું, પણ કોઈ નિશ્ચિત ધોરણ ના કહી શકાય. અનેક વખતે માણસ આવી જ રીતે વર્ત્યો હોય અને કોઈ વખત તદ્દન ઊલટી રીતે વર્તે, તદ્દન ઊંધી રીતે પણ વર્તે, એટલે તેનું ધારાધોરણ કોઈ નક્કી હોતું નથી, પણ પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રમાં, પ્રકૃતિની રીતે જ વર્તે અને એનું ધારાધોરણ અમુક ઘડાઈ ચૂકેલું હોય છે, એ વાત ચોક્કસ, કારણ કે એના સંસ્કાર, એની સમજ, એના એ જે વિષયમાં પ્રવર્તતો હોય, તે વિષયનું જ્ઞાન, તે વિષયની નક્કરતા-આ બધું પાકું થયેલું ધોરણ હોય છે. એમાં આમતેમ કંઈ નહિ. આમતેમ જે થાય છે, તે આપણા અનિશ્ચિતપણાને લીધે, આપણી ભૂલથાપને કારણે થાય. બુદ્ધિ એને સ્વીકારી શકે છે, એવા પ્રકારનું હોય છે. એટલે ત્યાંનું ધોરણ-જે વર્તવાનું ધોરણ-

જે છે, તે વર્તવાના ધોરણને આપણે આ ધારાધોરણથી, નિયમોથી, કાયદાઓથી સમજીને એને ‘એમ છે’ એવું આપણે કહી શકીએ કે આમઆમ, આટઆટલાં પગલાંથી આપણે આમાં વર્તવાનું છે. પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રમાં આપણી બુદ્ધિથી આપણે તેમ નક્કી કરી શકીએ છીએ, પણ જ્યારે આત્માનાં ક્ષેત્રમાં હોઈએ અને પ્રકૃતિ એની ચેનલ-(પટ) હોય ત્યારે એ પ્રમાણે આપણે નક્કી નથી કરી શકતાં. આટલો બંનેમાં તફાવત છે.

તા. ૧૨-૧૨-૧૯૭૪

(૨) ભૂતપ્રેતયોનિ

સ્વજન : મોટા, આ જે સૂક્ષ્મ શરીર હોય છે, તેમાં જે ભૂતપ્રેતયોનિ છે, તે લોકો પછી કેટલીક વાર આપણા જેવું શરીર પણ ધારણ કરી શકે? અને એમાં રહીને કામ કરવું હોય તે કરે?

શ્રીમોટા : ગમે તે શરીર ધારણ કરી શકે.

સ્વજન : મોટા, એનાં સૂક્ષ્મ શરીર હોય તો જ પૃથ્વી અને જળ ડ્રો-(ખેંચીને) કરીને તેવું શરીર ધારણ કરી શકે ?

શ્રીમોટા : ના, એવું નથી. એવું છે કે ભૂતપ્રેતાદિ યોનિ છેને, એમાં રજસ પ્રધાન છે. એનામાં સૂક્ષ્મ શરીરની પ્રક્રિયા ગમે તે ઠેકાણે પ્રવર્તમાન થઈ શકે છે. એટલે એ શરીર ધારણ કરે છે, તે શરીર દેખાય છે ખરું, પણ ખરી રીતે એ આપણા જેવું શરીર હોતું નથી. એ શરીર દેખાવમાં પૂરેપૂરું આપણા જેવું હોય છે, પણ એમાં જળતત્ત્વ અને પૃથ્વીતત્ત્વ છે નહિ. દેખાવમાં છે ખરાં. દેખાવમાં માત્ર. જેમ માણસનો એક ફોટો પાડ્યો હોય તે રીતે એ એક ફોટોગ્રાફ જેવું એનું કામ છે. પ્રેત તો પશુપંખી, ગમે તેનો આકાર લઈ શકે છે. એટલી બધી એનામાં શક્તિ છે, કારણ કે સૂક્ષ્મ શરીર થાય છે ત્યારે એનું સંકલ્પબળ બહુ જોશવાળું, બહુ તેજીલું છે. અને સંકલ્પ શેના આધારે છે? પોતાની જે ભોગેચ્છા છે, તૃષ્ણા છે, લોલુપતા છે અને જેને ભોગવવાને માટે એ કોઈ પણ મિડિયમ-(માધ્યમ) બને. ભૂતપ્રેતાદિ પોતાની જાતે નહિ ભોગવી શકે. જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વ એમાં છે નહિ એટલે પોતે એના જેવું જ, જે ભોગવવાને માટે જે પ્રકારનું મિડિયમ જોઈએ તે પ્રકારના મિડિયમમાં એ પ્રવેશે છે. તે પ્રકારના મિડિયમનો આધાર લઈ

એ ભોગવે છે. એ આકાર લઈ શકે ખરો, પણ એ આકાર માત્ર નામનો, દેખાવનો જ ખાલી હોય છે. આકાર હોય ખરો, પણ એમાં જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વ આપણાં જેવાં હોતાં નથી.

સ્વજન : મોટા, ધક્કો મારે અને એવું થાય ?

શ્રીમોટા : ધક્કો દેખાય અને ખરેખર લાગે.

સ્વજન : મોટા, એ ધક્કો લાગે એટલે જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વ વગરનો ? ધક્કો ખરેખરો વાગે ?

શ્રીમોટા : હા, પણ એમ ને એમ એ ધક્કો મારી શકે નહિ.

સ્વજન : તો એનો ફોર્સ-(વેગ) આપણને લાગે ?

શ્રીમોટા : હા, એનો ફોર્સ. જેમ કંઈ કશાનો એમ ધક્કો લાગતો હોય તે પ્રકારનો લાગે. કેટલી બધી વાર હું પડી ગયો છું.

સ્વજન : મોટા, આપે એક વાત કરેલી, તે પરથી જ મને ખ્યાલ આવ્યો.

શ્રીમોટા : હા, જી હા.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : મોટા, બધાં કહે છે, આ તળાવમાં ભૂસકા મારે, પછી કપડાં કેટલાંય પહેરેલાં હોય, સાડલા અને બીજું બધું.

શ્રીમોટા : એ તો બધું જરા વધારે પડતું છે. ભૂસકા મારે તે વાત તો સાચી છે. ભૂસકા મારે તે વાત ખરી છે. તેનો મને અનુભવ થયો છે. પછી કેટલુંક તો કાલ્પનિક હોય છે.

સ્વજન : (રામભાઈ) : કેટલાક કહે છે કે છાતી ઉપર ચઢી બેઠો હોય. છાતી ઉપર ચઢી ના બેસે ?

શ્રીમોટા : આ તો આપણને એવી કલ્પના થાય, એથી

ગભરામણ થઈ જાય એટલે એવું લાગે. દા.ત., આજે મને અત્યારે ઘણો ચૂંથારો થાય છે, ગભરામણ ઘણી થાય છે. હવે, સામાન્ય માણસ હોય તો બીવે, ‘આ નિર્જન જંગલમાં પડ્યા રહો છો, તે તમારા ઉપર ભૂતપ્રેત આવીને ચઢી બેસશે’, એમ કોઈ વિચારશે, પણ એવી રીતે કંઈ કશું કરે નહિ.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : મોટા, કોઈક એવું કહે છે કે દૂધ દોહીએ ત્યારે લોહી જ નીકળે.

શ્રીમોટા : ના, જાતજાતની બધી કેટલીય વાતો હોય છે. એ તો બધું અમસ્તું જ. કલ્પનાની વાતો બધી થઈ જાય છે. પ્રેતયોનિ છે, એ વાત સાચી છે જાણે.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : એક જણ બહુ માંદો પડી ગયો. પછી એને કહે છે કે અમુક જગ્યાએ પેંડા મૂકી જા, પછી હું જતો રહીશ. ગોખલામાં મૂકી જા. હા, મૂકી આવે, પછી જતું રહે એ ખરી વાત ?

શ્રીમોટા : ના, એ ખરી વાત નથી. એ જાતે ખાઈ શકે જ નહિ.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : એને વાસના રહી ગઈ હોય તો ?

શ્રીમોટા : વાસના રહી ગઈ હોય તો, તે કોઈકને મિડિયમ બનાવીને, પાત્ર બનાવીને પછી એ અનુભવી શકે. એનામાં જાતે ભોગવવાની શક્યતા જ નથી. હા, એમ બને. ગોખલામાં પ્રવેશીને પછી એ પેલો માણસ ખાય, એટલે એને સંતોષ વળે. માણસ સિવાય કૂતરામાંય પેસી જાય, ગાયમાં પેસી શકે, ગમે તેમાં જઈ શકે, એટલી બધી એની શક્તિ છે.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : ગમે તેમાં તો ના પેસેને, મોટા ?

શ્રીમોટા : ગમે તેમાં એ પેસે.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : હા, એટલે ઘણા નબળા હોય એમનામાંને ?

શ્રીમોટા : હા, તે એને વધારે થાય. નબળા માણસ, નબળું માનસ હોય અથવા તો ના હોય તોય એને થઈ જાય. માનસિક એવી ભ્રમણા પેસી જાય તો એને થઈ જાય.

સ્વજન : મોટા, બીજું, આપણે જે મંત્રો કરીએ કે સંકલ્પ કરીએ, વારેવારે રટણ કરીએ એ સાઈકીક-(મનોભૂમિકા)માં એક જાતનું, એ જાતનાં આંદોલનોનું વર્તુળ બંધાઈ જાય ?

શ્રીમોટા : જરૂર. તમારી આ વાત બહુ રૈશનલ થિંકિંગવાળી-(તાર્કિક વિચારણાવાળી) છે, કારણ કે એકના એક, અમુક ઉચ્ચારથી એનાં જે આંદોલનો છે, તે આંદોલનોની અસર પડે છે. તે વાત તો ચોક્કસ છે. એટલે એવું સાઈકીક બંધારણ થાય કે જેથી કરીને એ જે કામ હોય તેમાં સફળતા મળી શકે, પણ એની સાથે સાથે એ જે બંધારણ થાય, એ બંધારણ આપણને પ્રત્યક્ષ સ્થિતિ કર્મમાં એવી રીતે પ્રેરે છે-કર્મના સફળ થવાને માટે જે જે, જેટલાં જેટલાં કોઓર્ડિનેશન-(સંલગ્ન) જે જે બધાં સાધનો છે, તે બધાંય પાસેથી, એ જાતનું પ્રગટેલું બંધારણ આપણી પાસે હોય છે. આપણા લક્ષમાં, ધ્યાનમાં તે બહુ આવતું નથી. લોકોને પેલી વાત બહુ ધ્યાનમાં આવે છે, પણ ખરી વાત તો આ છે કે, મુખ્ય આધાર તો આના ઉપર જ છે. જેટલાં જેટલાં બળોથી કેવું સારા થવાનું હોય છે, તે બધાંય બળો તે આપણા, આપણી દ્વારા અથવા આપણે પોતે તે તે બળો દ્વારા તે તે કર્મને કરતાં હોઈએ

છીએ. આ મુખ્ય છે અને પેલી વાત, પેલું છે ખરું-એવું નથી, એટલે એને ઈમ્પોર્ટન્સ-(મહત્ત્વ) નથી આપવાનું એમ મારું કહેવું નથી, પણ આ પણ જોડે એટલું જ સાચું છે. નહિતર તો બધા માણસો ખાલી કલ્પનામાં ને કલ્પનામાં જ રહ્યા કરે, પણ પ્રત્યક્ષપણે એવું બંધારણ થતાં, એવું સાઈકીક બંધારણ થતાં, જે ગુણ અને શક્તિ, એ કામને સફળ થવાને માટે જરૂરનાં છે. તે બધાં જ આપણામાં પ્રગટે છે. એ બધાં ગુણ અને શક્તિ દ્વારા પછીથી આપણે કર્મ કરતાં હોઈએ છીએ. એટલે પછી આપણને આમાં સફળતા મળે છે.

સ્વજન : એ જાતના ગુણ વિકસે છે, પછી ?

શ્રીમોટા : હા.

સ્વજન : મોટા, આ જે ઈજિપ્તની અંદર જેટલા બધા થઈ ગયા તે કેટલાક એવી જાતના કર્સ-(શાપ) હજારો વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલાં હોય તે કર્સનું એક એવી જાતનું સાઈકીક બંધારણ થઈ ગયેલું હોય ?

શ્રીમોટા : ઈજિપ્તમાં આખી પ્રજાનું જ, તે જાતનું માનસિક ધોરણ થઈ ગયેલું. અને એ બધું થઈ જવાનું કારણ પણ એટલું બધું પ્રત્યક્ષ કે એમણે પિરામિડ અને બધું જોયેલું. એમ પહેલવહેલાં જેમણે શોધ્યું, તે જેના હાથમાં આવ્યું અને પિરામિડ ખુલ્લી કરેલી, તે માણસ બહુ ખરાબ રીતે મરી ગયો, એવી વાત કંઈ કહેવાય છે. ત્યારે એ પણ એમના પેલા ‘નોશન્સ’-(માન્યતા) જે બંધાઈ ગયેલા હોય તેમાં પાછો ઉમેરો કરે છે. એટલે આખી પ્રજાનું માનસ એ પ્રકારનું થઈ જાય. જેમ આપણા દેશમાં ભલે ધર્મને લોકો પાળતા ના હોય, ધર્મ વિશે પૂરું જાણતા ના હોય, પણ ભગવાન વિશેની જે એક કલ્પના

છે, અને ભગવાન વિશેની જે એક સમજણ છે, એ સમાજમાં પ્રવર્તેલી છે. જેટલા પ્રમાણમાં છે તેટલા પ્રમાણમાં કદાચ બીજા પ્રદેશના સમાજમાં નહિ હોય કદાચ. ‘કદાચ’ કહું છું હોં ! એનું કારણ એ છે કે મૂળ જે ઋગ્વેદના કાળથી આપણા લોકો આ જાતની એક માન્યતાની ધારણામાં જીવતા રહેલા છે. અને આપણા દેશમાં એવા ભક્ત, જ્ઞાની, ધ્યાની અને યોગી પુરુષો થયા છે. આજે પણ થયેલા છે, એ બીજા સમાજમાં નહિ જ હોય એમ નહિ. બીજા સમાજમાંયે ખરા-હશે જ, પણ આપણા દેશમાં સવિશેષપણે ધ્યાન અપાય છે. એવી રીતે એ પ્રજાનું માનસ એ પ્રકારે ઘડાઈ જાય. બાકી, શરીર મરી ગયા પછીથી એ કશું કંઈ શાપબાપ આપી શકે તેવું કંઈ છે જ નહિ.

સ્વજન : મર્યા પછીથી નહિ મોટા, પણ એ જીવતો હોય ત્યારે અમુક જાતનાં આંદોલનો ઊપજાવતો ગયો હોય, તો બનેને ?

શ્રીમોટા : હા, અમુક પ્રકારનું જો એનું માનસ સ્ટ્રોંગ- (મજબૂત) હોય તો એ સામા માણસ ઉપર આંદોલનો ઊપજાવી શકે.

સ્વજન : અને એના મરી ગયા પછી પણ આંદોલનો ચાલુ જ રહે ?

શ્રીમોટા : આંદોલનો ચાલુ જ હોય. આંદોલનો કંઈ મરતાં હોતાં નથી. એ તો અંદર શરીરમાંથી પ્રાણ નીકળી ગયો એટલે શરીર મરી ગયું હોય છે, પણ આંદોલનો તો એણે જે મૂકેલાં છે, તે વાતાવરણમાં છે. અને જેટલા પ્રમાણમાં ફોર્સમાં- (વેગમાં), મક્કમતામાં, નિશ્ચયતામાં, દૃઢતામાં વગેરે એની

પાછળનું એનું માનસિક પરિબળ નક્કરપણાવાળું જેટલું હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં તે આંદોલનો તેટલા વખત સુધી રહ્યા કરતાં હોય છે. પછી હોય છે ખરાં પણ નિષ્પ્રાણ જેવાં થઈ જાય. એનો વેગ ઓછો થઈ જાય પછી એનાં એટલાં જુસ્સાવાળાં આંદોલનો રહે નહિ. શરીર કરતાં આવાં આંદોલનો ઘણા લાંબા કાળ સુધી વાતાવરણમાં જીવતાં હોય છે. શરીર તો સિત્તેર, એંશી કે સો વર્ષનું ગણો, વધારેમાં વધારે, પણ તે આંદોલનો છે, તે વાતાવરણમાં વધારે વખત રહે છે.

સ્વજન : મોટા, જ્યારે આપણે ડીપ્રેસ-(નબળી માનસિક સ્થિતિ) થઈ જઈએ ત્યારે એ આંદોલનો આપણા ઉપર વધારે ધસારો કરે ?

શ્રીમોટા : હા, એકદમ વધારે ધસારો કરે અને આપણને વધારે ડીપ્રેશનમાં આણી દે, પણ એ ડીપ્રેશનમાં તે જ વખતે આપણે પ્રાર્થના કરીએ, ભજન ગાઈએ, સત્સંગ કરીએ, એના કરતાં ઊર્ધ્વ પ્રકારની ભાવનામાં જવાનો જ્ઞાનપૂર્વકનો, ભક્તિ-પૂર્વકનો આપણે પ્રયત્ન કરીએ તો એ ડીપ્રેશનને હઠાવી શકીએ છીએ. જ્યારે જ્યારે ડીપ્રેશન કે નિરાશાની પળો આવે, મૂંઝવણની પળો આવે, મુશ્કેલીની પળો આવે, તે તે વખતે આપણે આવો આશ્રય લેવો જોઈએ, કે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ બધાં જેમાં ને તેમાં પરોવાયેલાં ના રહે.

સ્વજન : મોટા, શાંતિ માટે અથવા તો બિલકુલ આપણું મન શાંત થાય એટલા માટે જ કરવાનુંને ?

શ્રીમોટા : એટલા માટે જ કરવાનું. એકાગ્રતા થયા સિવાય જે તે વિષયના હાઈમાં આપણે પ્રવેશી ના શકીએ. જે વિષયને

આપણે અનુભવવો છે, એ માટે શાંતિ, સ્વસ્થતા જરૂરનાં ખરાં. એટલા માટે એકાગ્રતા છે. એની ‘જરૂર છે’ એમ નહિ, પણ જે વિષયને આપણે અનુભવવો છે, તે વિષયના હાર્દમાં પ્રવેશવાને માટે પણ એકાગ્રતાની જરૂર છે. સંપૂર્ણપણે એનામાં એકાગ્ર થયા સિવાય એમનું હાર્દ આપણને મળી શકે નહિ. એટલા માટે આપણામાં સંપૂર્ણપણે હોવાં જોઈએ. એ પણ એટલું જ જરૂરનું. એના માટે પણ એકાગ્રતા જરૂરની ખરી.

મૂળ મુદ્દો એકાગ્રતાનો તે આને માટે છે. જે વિષયને આપણે અનુભવવો છે, તેના હાર્દમાં પ્રવેશીને તેને આત્મસાત્ કરી શકીએ, આપણે અનુભવી શકીએ. એનો ઉપભોગ અને ઉપયોગ બંને કરી શકીએ, તેના માટે એકાગ્રતા.

સ્વજન : મોટા, ભગવાનને જ્યારે અનુભવવા હોય તો આ બધું જ શાંત કરી દેવું જોઈએને ?

શ્રીમોટા : હા, બધું જ શાંત કરી દેવું જોઈએ. બધાંમાંથી વિરમવું જોઈએ. એમાં હોવા છતાં, પ્રકૃતિનાં સકળ કોઈ વિષય ક્ષેત્રમાંથી, સંસારનાં ક્ષેત્રમાંથી, માયા, મમતા આ તે બધાંમાંથી વિરમવું જોઈએ. ત્યારે તે વિષય આપણને તે રીતે ના સ્પર્શે. એવો સંસારમાં હોય ખરો, બધું હોવા છતાં જેવી રીતે સંસારી જીવને તે વિષય સ્પર્શે, તેવી રીતે પેલાને સ્પર્શે નહિ. એને પણ મા હોય, ભાઈ હોય, ભાંડુ હોય, પત્ની હોય, બધું હોય. પણ પેલા સંસારી જીવને જે રીતે આ બધું સ્પર્શે, તેવી રીતે તે પેલાને, પેલા અનુભવીને એ રીતે નહિ સ્પર્શે.

સ્વજન : મોટા, અનુભવી થાય, પછી એ આ બાહ્યમનનો ઉપયોગ ના કરે ?

શ્રીમોટા : કરે. બાહ્યમનનો ઉપયોગ ના કરે એવું કંઈ નહિ. બાહ્યમન-એનાં જે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ છે, તે જેમ પ્રકૃતિમાં હોય તેવી રીતે તે વર્તતો હોય ! પણ એમાં, પેલામાં એક સંસારી રીતે જે માણસ વર્તે અને આ વર્તે એમાં ઘણો ફેર ! તે સંસારી માણસ માત્ર અજ્ઞાણપણે-એનું કરવાપણાનું કંઈ કશું ભાન એને હોતું નથી. હેતુની એને ખબર હોતી નથી. જ્યારે અનુભવી બધું જ્ઞાનપૂર્વક, હેતુપૂર્વક, પ્રભુપ્રીત્યર્થે જે તે બધું કરે છે, જ્યારે પેલાને કંઈ કશું એવું હોતું નથી. ચારેબાજુની સમજણ પેલા અનુભવીને હોય છે. તે પેલા સંસારીને હોતી નથી. સંસારી તો માત્ર જેમ નદીમાં પાણીનો પ્રવાહ વહ્યો જાય છે, તેવી રીતે ઢસડાતો હોય છે. પેલો ઢસડાતો હોતો નથી.

સ્વજન : મોટા, જેમ બાહ્યમનની અંદર આપણે કરીએ છીએ-તર્કવિતર્ક કરીએ છીએ એવું તો ના કરેને ?

શ્રીમોટા : ના, ના કરે. એને વિચાર, સંકલ્પ, એ કંઈ હોય નહિ. એના અંદર એવું તો બિલકુલ નહિ. મનમાં થિંકિંગ કે વિચાર કરવાની પ્રક્રિયા કે એવું કંઈ જ ના હોય. બિલકુલ નહિ. જે બધું સંસારીને હોય છે, તેવું પેલાને ના હોય. બિલકુલ ના હોય. જરૂર ના પડેને ! બિલકુલ એને જરૂર નહિ.

સ્વજન : ‘પેલું તો તમે (જીવદશામાં) એસ્યૂમ-(ધારણા) કરો. એનો ખ્યાલ જ હોય’ પણ તેવું ‘એ’ ને અનુભવીને હોય નહિ.

શ્રીમોટા : સાહેબ, તમે એકદમ કન્સેપ્શનમાં-(સમજણમાં) લઈ લો છો હોં !

સ્વજન : ના, ના.

શ્રીમોટા : ખરેખર ! એને તો તે કરવાની જરૂર જ નહિને. પેલાને તો બધું સમજી કરીને બધું વિચારવાનું કરવું જ પડે. તે સિવાય તો તે કરી જ ના શકે. તે વિષયમાં તે વિચાર ના કરે તો, તે વિષયમાં પ્રવેશી ના શકે. તે વિષયનું કર્મ પણ બરાબર કરી શકે નહિ. ઊડઝૂડિયા રીતે કરે તોપણ ના થાય. ઊડઝૂડિયા રીતે કરે તોપણ એને તે વિચારવાનું તો હોય છે ને હોય છે જ. જ્યારે પેલાને એવું કંઈ જ નહિ, કશું જ નથી.

તા. ૧૨-૧૨-૧૯૭૪

(૩) એકાગ્રતા

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : મોટા, એકાગ્રતા વિશે કહેશો ?
મોટા, એકાગ્રતા કેવી રીતે કેળવવાની ?

શ્રીમોટા : પહેલું, જો એનું મૂળ તપાસીએ તો એકાગ્રતા ગરજ વિના, કોઈ સ્વાર્થ વિના, કંઈ કોઈ તલસાટ વિના, થતી નથી. સંસારવહેવારનાં કામોમાં એકાગ્રતા થવી સરળ છે. જો આપણને તે અંગે કંઈ સ્વાર્થ લાગ્યો હોય અથવા તો ગરજ હોય, તલસાટ હોય, આ કર્યા સિવાય છૂટકો જ નથી-એવી નેસેસિટી-(જરૂરિયાત) હોય-એવી જરૂરિયાત પ્રગટી હોય-ત્યારે આપમેળે આપણને એકાગ્રતા થાય. થયા વગર રહે જ નહિ. બીજા બાબત એમાંથી એ પણ છે કે કેટલાક માણસો ધીરજવાન છે. તે જે પરિસ્થિતિ મળી છે તે પરિસ્થિતિ આપણા પોતાના વિકાસ માટે જ છે એમ સમજીને જે સ્વીકારે અને જેને માટે સ્વાર્થ છે તેને, તો તેને એકાગ્રતા થાય. બીજા એક પ્રકારના એવા માણસો હોય જે પરિસ્થિતિ આવે તો નર્વસ-(ઢીલાપોચા) થઈ જાય, જેની બુદ્ધિ બહેર મારી જાય, તેને કદી એકાગ્રતા થાય જ નહિ. તે ગભરાયને ? એકાગ્રતા થાય એટલે માણસ ગભરાય નહિ. નિશ્ચિંત થાય. જ્યારે એકાગ્રતા થાય ત્યારે માણસ બહુ નિશ્ચિંત થાય અને એકાગ્રતા થવાને લીધે એ વસ્તુસ્થિતિનો ઉકેલ પણ આપમેળે જલદી મળી જાય. એ મેળવતાં વાંધો ન પડે. જેને પોતાનાં કામ પરત્વે એકાગ્રતા થયા કરે છે તે જીવ મહાસુખિયો છે, પણ જે કામ આવ્યું તે કામની એને ગરજ લાગવી જોઈએ. એમ ને એમ એકાગ્રતા નહિ થાય. સહજમેળે એકાગ્રતા એ તો કોઈકને જ, ભાગ્યે

જ, જવલ્લે જ, લાખોમાં કોઈકને-એકને જ થાય. અને તે પણ અનુભવી માણસ હોય તેને. બાકી, સામાન્ય માણસે એકાગ્રતાને માટે પ્રયત્ન કરવો જ પડશે. એ પણ પ્રયત્નમાં કોણ ફાવી શકશે ? કે જેને ગરજ, સ્વાર્થ લાગેલાં હશે તે એ પરત્વેની એકાગ્રતા કેળવી શકશે. એ પણ પુરુષાર્થ વિના નહિ-મહેનત વિના નહિ મળી શકે. એની મેળે એકાગ્રતા નહિ થાય-સિવાય કે તમારો એટલો બધો તલસાટ હોય. જેમ પંખીની પાંખો ગગનમાં ઊડવાને માટે તલસાટ કરે અને ત્યાં સુધી ઊડે, તેવો તમારો તલસાટ હોય તો એકાગ્રતા જલદી થાય, ઝપાટાભેર થાય અથવા તો વધારે ગાઢ થાય તો તમારા પ્રશ્નનો અથવા તમારે જે કામ હોય તેનો ઉકેલ પણ જલદી કરી આપે. ઉકેલ જલદી કરી આપે એટલું જ નહિ, પણ એ કામ પણ સરળતાથી અને સારું થાય. સીધા પાટા ઉપર આપણું કામ ચઢાવી દે.

એકલી એકાગ્રતા આપણા પૂરતી જ હોય છે, એમ માનવામાં આપણે ભૂલ કરીએ છીએ. એકાગ્રતા આપણને થાય ત્યારે એ એકાગ્રતા આપણામાં ઠરેલી રહેતી નથી. એ પ્રસરે છે. એ પણ પ્રસાર પામે છે. જેમ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ થાય છે, તે લોભ કંઈ આપણા પોતાનામાં જ રહેતો નથી, બહાર પણ પ્રસરે છે, બીજા લોકોને પણ એ સ્પર્શે છે. તમને બધાંને એ સમજાતું હશે કે કેમ ? મને સમજાણ પડતી નથી, પણ મને પોતાને એવો અનુભવ છે કે લોભ થયો હોય તો એ પ્રસરે છે. એ કંઈ એક ઠેકાણે સ્ટેટિક-(સ્થિર) નથી. સ્ટેટિક નથી એટલે કે છાનોમાનો બેસી રહી શકે તેવું નથી. એ ફૂલની

સુવાસની જેમ વા આવે એટલે બધે પ્રસરે છે, એવી રીતે આ પ્રસરનારો છે. એવી રીતે એકાગ્રતા પણ પ્રસરે છે. અસલના વખતમાં રાંડેલાં બૈરાં ખૂણામાં ઓઢીને બેસી રહેતાં. એવી રીતની આ એ એકાગ્રતા નથી. એકાગ્રતા તો આપણને પોતાને પરખાઈ આવે અને બીજાને પણ પરખાઈ આવે તેવી જાતની છે. આપણને જ્યારે એકાગ્રતા થાય છે, એ એકાગ્રતાનાં ચિહ્ન આપણા મોં ઉપર પણ વર્તાય છે. આપણી આંખમાં વર્તાય છે. આપણી બોલીમાં વર્તાય છે. આપણાં કર્મમાં વર્તાય છે. આગળ પાછળના માણસોને પણ વર્તાય છે. આ માણસ 'વેરી સીરિઅસ'-બહુ એકાગ્ર-છે એમ ના કહે લોકો ? એટલે એકાગ્રતા આપણે પોતે અનુભવી શકીએ તેવી હકીકત છે. એકાગ્રતાથી કોઈ જાતનો ગેરલાભ નથી. કેટલાક ગુણ એવા છે કે કાંઈક ગેરલાભ પણ થાય, પણ એકાગ્રતાથી માત્ર લાભ જ છે. એનાથી કોઈ ગેરલાભ મળે નહિ. જે કર્મ પરત્વેની એકાગ્રતા થઈ એ કર્મનાં બધાં પાસાંઓની આપણને સમજણ પાડી દે. સમજણ પાડી દે એટલું જ નહિ પણ આપણને કર્મમાં પ્રેરાવે છે અને કર્મને પાર ઉતારે છે. અને કર્મમાં જેટલાં સંકળાયેલાં હોય એટલાં બધાંયને, પોતે જે કર્મમાં જે પરોવાયેલ છે તેને, પેલા બીજા બધાંને પણ સ્પર્શે. સ્પર્શે એટલે કોઈ કહે છે કે 'આ માણસ અત્યારે આ કામને માટે બહુ ગરજાળ છે, એટલે અત્યારે આપણે કાંઈ છંછેડવાની જરૂર નથી. અત્યારે આપણે આ કામ પૂરું કરવાની જરૂર છે.' એટલે બીજાઓ પાસેથી જો કામ લેવાનું આપણે ભાગે આવ્યું હોય તો આપણે એ કામમાં જેટલા વધારે ને વધારે સિન્સીઅર્લી-(સંનિષ્ઠાથી), ઓનેસ્ટલી-(પ્રમાણિકતાથી),

ડિવોશનલી-(ભક્તિભાવથી), એકાગ્રતાથી જેટલા આપણે એ કામમાં પોતે રહીએ, તેટલા પ્રમાણમાં તમારા કલ્પા વગર તમારા હાથ નીચેના બીજા માણસો જલદી કામ કરતાં થઈ જશે. આ તો આપણે પોતે એકાગ્ર હોતા નથી અને આપણો બધો સમય ઊડઝૂડિયા રીતે આપણે ગાળીએ છીએ. એકાગ્ર અને કેંદ્રિતપણે જે કર્મમાં આપણે એટલા સમયને પરોવવો જોઈએ અને જ્ઞાનપૂર્વક-સમજણપૂર્વક પરોવતા હોતા નથી. એટલે એનો ચેપ પણ બીજા કોઈને લાગતો નથી. એટલે સમૂહગત આપણે જ્યારે કામ કરવું હોય ત્યારે એ કર્મ પરત્વે આપણને જાગેલી એકાગ્રતાથી કામમાં ગરબડ ઓછી થાય છે.

મૂળે એકાગ્રતા તો આત્માની સાથે સંકળાયેલી છે. આત્માનો એક સ્વભાવ છે. આત્માનું એક લક્ષણ છે. આત્મા વિશે આપણે વાત કરીએ, એ અત્યારે તો અસ્થાને છે, કારણ કે આપણે અત્યારે સીધા સાદા એકાગ્રતાના પ્રશ્ન પરત્વે જ વાત કરીએ છીએ, તે પણ વહેવારને લગતાં. ગમે તેટલું નાનામાં નાનું કામ હોય, અને ભલેને આપણે ઘેર માત્ર ધારો કે ચા જ બનાવવાની હોય, ત્યાં પણ એ એકાગ્રતા હોય તો એ ચા પણ સારામાં સારી બની શકશે. એ એકાગ્રતા ચાની અંદર કાંઈ નહિ ઊતરી જાય. દા.ત., આપણે કાંઈ ખાવાનું બનાવતાં હોઈએ એની અંદર નહિ ઊતરી જાય. એ કાંઈ વધારે મીઠું અને સ્વાદવાળું થશે એવું નહિ બને, પરંતુ આપણે એટલી બધી ચોકસાઈથી, વ્યવસ્થાથી અને યોગ્યતાથી એ કર્મ કરીશું કે તે કર્મ સારામાં સારું થશે, એટલે વધારે સારું લાગશે. એકાગ્રતા નાનામાં નાની ચીજોમાં કેળવવાની આપણે જો ટેવ

પાડીએ તો તે પણ મોટાં કામોમાં આપણામાં પ્રગટી શકવાની વધારેમાં વધારે શક્યતા છે. આપણા ઘરના આંગણામાં પહેલું પગથિયું માંડ્યું ત્યાંથી જ આપણે એકાગ્રતા કેળવવાની શીખવાની છે. અને એવો પ્રયત્ન જે કોઈ કરે છે, એ આગળ જતાં ઘણાં મોટાં કામો બહુ સરળતાથી સારી રીતે કરી શકે છે. એના દુનિયામાં દાખલા પણ છે. ઈતિહાસમાં એવા માણસો થઈ ગયા છે, તે પણ જાણવા મળે છે. એકાગ્રતા જેને થાય છે તે કદી ધીરજ ખોતા નથી. હિંમત હારતા નથી અને અનેક વાર નિરાશા સાંપડ્યા છતાં વસ્તુને સતત પકડી જ રાખે છે. છોડતા નથી. તેવી પાછી એકાગ્રતાની ખૂબી છે કે જે વસ્તુને પકડી એ વસ્તુના હાર્દને પામ્યા સિવાય, તે એ એકાગ્રતા એમનામાંથી જતી રહેતી નથી.

એકાગ્રતા એકલી જ હોતી નથી. એકાગ્રતાની સાથે બીજા ગુણો પણ સંકળાયેલા છે. એકાગ્રતા થાય છે ત્યારે આપમેળે ગુણોની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. જેમ આપણા કુટુંબમાં કોઈ પીઠ માણસ, પૈસાદાર, મોત્તાદાર કે વગવાળો થયો તો એની કોઈ ને કોઈ રીતની અસર આપણને થયા વગર રહેતી નથી. અથવા તો એની ઓથ આપણને મળ્યા સિવાય રહેતી નથી. અથવા તો એની મદદ આપણને મળ્યા સિવાય રહેતી નથી. એવી રીતે જો એકાગ્રતા આપણામાં કેળવાય તો એનાથી એના અનુષંગી જે ગુણો છે તે પણ આપણામાં પ્રગટ થયા વિના રહેતા નથી. અને ગુણોને લીધે જ જીવનનો વિકાસ થાય છે. ગુણો ના હોય તો જીવનનો વિકાસ છે જ નહિ.

એટલે આપણે જે કામ હાથમાં લીધું છે, તે કામની અંદર

એકાગ્રતા જેટલી કેળવી શકાય તેટલી કેળવવી, એ કામમાં સફળ થવાનો, સહેલામાં સહેલો, સરળમાં સરળ અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપાય છે. ઘણા લોકો કામ કરે ખરા પણ પેલું ઊડઝૂડિયું કામ કરે છે. હું સંસારવહેવારમાં બધે જોઉં છું. કામ કરે, બિલકુલ વ્યવસ્થા નહિ. જેમાં કંઈ આદિઅંતનું ઠેકાણું નહિ અને એ કામ શેનાં માટે કરીએ છીએ ? તેનો હેતુ શો છે ? એ કંઈ સમજે નહિ, અને પછી ગમે તેમ કર્યા કરે. તે કામમાં ભલીવાર પણ કાંઈ આવે નહિ.

જે કામ આપણે કરવું છે, તે કામનાં બધાં જ પાસાંનો પહેલાં તો આપણે અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને એ બધાં જ પાસાંનો અભ્યાસ કરી, તેવી રીતે એક એક પાસાની આપણે તૈયારી કરવી જોઈએ. તૈયારી કેવળ માનસિક નહિ પણ કર્મમાં સક્રિય એવી બધી તૈયારી કરવી જોઈએ. અને સક્રિય તૈયારી થઈ અને પછી જો એ કામ થાય તો એ કામમાં ઘણી સરળતા મળે છે અને આવું બધું સૂઝે છે તે પણ, એ કર્મ પરત્વેની એકાગ્રતા આપણને પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે, તેને લીધે જ એ સૂઝતું હોય છે. એટલે કોઈ પણ કર્મમાં આપણે આગળ વધવું હોય, ફતેહમંદ થવું હોય, એ કર્મની આરપાર નીકળી જવું હોય તો એ કર્મમાં એકાગ્રતા થવી એ એસેન્શ્યલ-(અનિવાર્ય) છે, જરૂરનું છે, ઘણું જરૂરનું છે, મહત્ત્વનું છે.

હવે, આ તો આપણે જરૂરિયાત પૂરતી એકાગ્રતાની વાત કરી, પણ વહેવારમાં જે કર્મ આપણને મળેલું છે, તે કર્મ કરતાં કરતાં પણ જે એકાગ્રતા આપણી કેળવાય એ એકાગ્રતા માત્ર ત્યાં ને ત્યાં, એ કર્મમાં જ રહેતી નથી. એ એકાગ્રતાનો

વિસ્તાર થાય છે. એ એકાગ્રતા આપણાં મનાદિકરણને પણ સ્પર્શે છે. અને કર્મ પરત્વે કેળવાયેલી એકાગ્રતા આપણાં મનાદિકરણને સ્પર્શીને, આપણામાં વધારે ઊંડાણ પેદા કરશે. ઊંડાણ પેદા કરશે કે કોઈ વસ્તુને આપણે ચર્ચવી હશે કે સમજવી હશે તો છીછરાપણું આપણામાંથી નીકળી જશે. જો આપણામાં એકાગ્રતા પ્રગટી તો આપણામાંથી છીછરાપણું બિલકુલ નીકળી જશે. અને વસ્તુના હાર્દને વિચારવાને, વસ્તુનાં સર્કમ્સ્ટન્સીઝ-(પરિબળોને) પાસાંઓ, એના સંજોગો, પરિસ્થિતિ-આ બધું આપણને થયેલી એકાગ્રતા બધું વિચારવાને પ્રેરાવશે. એને અંગે કરીને વસ્તુના હાર્દને આપણે સમજી શકીએ છીએ અને સમજ્યા તો પછી એ પ્રમાણે કરવાને ટેવાઈએ છીએ. એકાગ્રતા કર્મ પરત્વે પ્રગટેલી એકાગ્રતા-તે કર્મને પૂરું કરવાને માટે, કર્મને યોગ્ય રીતે પાર ઉતારવાને માટે, તેનાં બધાં પાસાંઓનો તમને ખ્યાલ આપે છે, દર્શન આપે છે. અને માત્ર એ દરેક પાસા તમને જોવડાવે છે એટલું જ નહિ પણ દરેક પાસાનો સક્રિય ખ્યાલ આપે છે. ‘આનું આમ કરવું જોઈએ, આનું આમ કરવું જોઈએ’ એમ તમારા મનને, તમારી બુદ્ધિને, તમારા પ્રાણને એવી રીતે ઉત્સાહ પ્રેરે છે. એ એકાગ્રતા જેટલો ઉત્સાહ આપે છે, ધીરજ આપે છે, હિંમત આપે છે, એવું બીજું કોઈ આપી શકે નહિ.

એકાગ્રતા માત્ર એમ ને એમ નહિ મળે. જેને એવી ઝંખના છે, જેને એવી લગની લાગેલી છે, જેને પોતાનાં કામમાં મન પરોવાઈ ગયેલું છે, દા. ત., દ્રોણ, દુર્યોધનને, કૌરવોને અને પાંડવોને, પોતાનાં હથિયારની કળા શિખવાડતા હતા, પણ

અર્જુનને જે આવડ્યું તે દુર્યોધનને અને બીજા બધાંને આવડી શક્યું નહિ, કારણ કે અર્જુનને જે બાબતની ખાંખત હતી, ઝંખના હતી, એથી એના મનમાં ઉમંગ હતો, ઉત્સાહ હતો કે ‘આ મારે શીખી લેવું છે’, તેવું બીજા બધાંને ન હતું. એટલે એણે તો દ્રોણાચાર્ય પેલું એક પક્ષી ઝાડ ઉપર મૂકેલું એ જ જોયું. ‘ભાઈ, આ પક્ષીને તમારે વીંધવાનું છે.’ ત્યારે બધાંયને પૂછ્યું કે ‘શું દેખાય છે?’ બધાં ત્યારે જવાબ આપી શક્યા ન હતા. અર્જુન કહે, ‘હા. આ મને એક જ દેખાય છે’, એણે એ પક્ષીને વીંધી નાખ્યું. બીજા બધાં હારેલા.

એકાગ્રતા પોતાનામાં નિશ્ચયશક્તિ પ્રેરે છે, અડગતા પ્રેરે છે, મક્કમતા પ્રેરે છે, ધીરજ પ્રેરે છે, પ્રેરણા પણ આપે છે, આપણને હિંમત આપે છે, ધીરજ આપે છે, એકાગ્રતા આપણને બીજા બધા ગુણો પ્રેરે છે. ‘એકાગ્રતા આપણને ક્યારે થશે?’ એવો પ્રશ્ન થાય. જ્યારે એ કર્મ પરત્વે તમને ખરેખરો હૃદયનો સ્વાર્થ જાગેલો હશે, ખાંખત જાગેલી હશે, ઉદ્યમ જાગેલો હશે તો જ થશે, નહિતર નહિ થાય. એ વાત પણ એટલી જ સાચી.

એકાગ્રતાને તો અનેક પાસાંઓથી વિચારી શકાય. આ બધું આ વહેવાર પૂરતું જ કહ્યું. એનાથી બીજી ઉચ્ચ પ્રકારની, ઊર્ધ્વ પ્રકારની એકાગ્રતા કેવી છે, એકાગ્રતાથી શું કામ થાય છે, તે વિષય પર ચર્ચા નથી. વિચાર્યું નથી, કારણ કે વિષય આટલા પૂરતો જ સિમિત છે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) આપણે કોન્સન્ટ્રેશન-(ધ્યાન) કરીએ...

શ્રીમોટા : એ એકાગ્રતા નથી. લોકો કહે છે ખરા, પણ

તે વાત બધી સાચી હોતી નથી. ધ્યાન એટલે શું ? ધ્યાનનો ખરો અર્થ નીરવતા. નીરવતા એટલે કે જેમાં કાંઈ પણ સંકલ્પ વિકલ્પ નથી એ ધ્યાન. એવું તો કોઈનું ધ્યાન થતું હોતું નથી. મારે હિસાબે તો, એ લોકો સમય વેડકે છે. એના કરતાં તે બીજું કાંઈ રચનાત્મક કામ કરતાં હોય તો વધારે સારું. એટલે ધ્યાનની આ વાત લોકો કરે છે, તે મારે ગળે કંઈ ઊતરતી નથી. એટલે એ ધ્યાનની વાત, મને તો કંઈ અર્થ વગરની લાગે છે, પણ એ માર્ગમાં ઊર્ધ્વ તરફ જવાની, જેની ઝંખના છે, જેની તૈયારી છે, તત્પરતા છે, તાલાવેલી છે, તેને એકાગ્રતા થાય છે. એવી એકાગ્રતા કાંઈ છાનીમાની બેસી નથી રહેતી. એ એકાગ્રતા એને એ પ્રકારનાં કર્મમાં પ્રેરે છે. એ તો પાછી આગળની વાત થઈ, પણ અત્યારનાં ધ્યાન અને આ બધું કહે છે, પણ તે લગની લાગ્યા સિવાય તમને કદીયે એકાગ્રતા થાય નહિ. એકાગ્રતા થાય નહિ તો ધ્યાન પણ થાય નહિ. એકાગ્રતા વિનાનું ધ્યાન તે ધ્યાન કહેવાય જ નહિ. એક જાણે મને મુંબઈમાં કહેલું, ‘મોટા, તમે જે વાતો કરેલી તે બરોબર અમને બુદ્ધિમાં ઊતરી જાય છે. કેટલેક ઠેકાણે બધા સાત સાત દિવસની શિબિર કરે છે. તેમાં લોકો નાચે છે અને કૂદે છે. બધું એકાગ્રતા વગર ? કહે છે માણસોનો બધો સંકોચ જતો રહે છે. લૂગડાં પણ કાઢી નાખે છે.’ ત્યારે મેં કહેલું, ‘ભાઈ, આ જવાબ હું અહીં નહિ આપું. અહીં બધાંના દેખતાં આ સવાલ હું નહિ ચર્ચું, કારણ કે મારી પોતાની વાત હોત તો હું ખુલ્લી રીતે ચર્ચત, પણ બીજાના વિશે આપણે વાત કરવી, તેનાં ચારેબાજુનાં-ચોપાસ-ચારેબાજુઓનાં પાસાંઓનો વિચાર

કર્્યા સિવાય, જાણ્યા સિવાય, તેની બધી હકીકત સમજ્યા વિના એ શિબિરના માણસોને મળ્યા સિવાય, એમ ને એમ સાંભળ્યું તેના ઉપર આપણે ચર્ચા કરીએ એ બેહૂદી વાત છે. તે વાત હું નહિ ચર્ચુ !’ એટલે કહે, ‘એમને શું થતું હશે ? શાથી આમ કરતા હશે ?’ ‘તે તો તમે ત્યાં જઈ એમને જ પૂછોને ! તમે એમને જ પૂછોને ! તમે એમને જ પૂછતા કેમ નથી ?’ તો કહે, ‘નિકટતા કેળવાઈ નથી ?’ ‘તે નહિ ચાલે. જો ગુરુ કર્યા હોય તો એટલી નિકટતા તમારે કેળવવી જોઈએ.’ પછીથી કહે, ‘તમે કહો તો ખરા.’ એમ કહ્યું ત્યારે મેં સમજાવેલું.

એક માણસ એકલો હોય અને એક સમૂહ હોય, એમની લાગણીઓમાં ફેર છે. સમૂહની અંદર જે એક લાગણી થઈ, બધાંયમાં જે ઉદ્ભવી તેની એકાગ્રતા જુદા પ્રકારની છે. તે એકાગ્રતા ઉશ્કેરાટ વધારે, ઉન્માદ પ્રગટાવે છે. એટલું જ નહિ પણ એ ઉશ્કેરાટ એવો પ્રગટે છે કે હજારો માણસને મારી નાખે, ખૂન કરી નંખાવે. એવી એકાગ્રતા પણ સમૂહમાં જન્મે છે. શેનાથી લાગણી પ્રગટી ? તો કહે, X, Y, Z એવો કોઈ માણસ છે, જેના પરત્વે આપણને લાગણી છે, ભાવ છે. એણે કોઈક ધૂન ચલાવી. ધૂન ચલાવતાં ચલાવતાં જ ધૂનમાંથી એ ભાવ કેટલાકને જાગે છે. સમૂહગત લાગણીની અંદર આપણે બધાં આવરાઈ જઈએ છીએ. એ સમૂહગત લાગણીનો આપણને વિવેક જાગેલો હોતો નથી. જો વિવેક જાગેલો હોત તો એ કપડાં કાઢીને એ નાચે કરે નહિ, કારણ કે એવી કોઈ ઉચ્ચ અવસ્થાની પરમ સ્થિતિ નથી થઈ કે જેમાં એ શરીરને પણ

ભૂલી જાય ! આધ્યાત્મિક જ્ઞાનને લીધે એવી સ્થિતિ થાય છે કે જ્યારે શરીર પણ પોતાનું હયાત છે કે નહિ, એ પણ એને યાદ નથી રહેતું. એ સ્થિતિની અંદર આ પણ થાય છે, તે બરાબર છે, પણ જ્યાં સુધી તેને એવું થયું નથી ત્યાં સુધી સમૂહમાં કપડાં કાઢીને નાચવું એ બિલકુલ યોગ્ય નથી. આ તો મારી પોતાની સમજણ છે. કપડાં કાઢીને હું શહેરમાં ફરેલો કોઈ નિમિત્તને કારણે. મારા હરિજન આશ્રમમાં પણ હું ફરેલો. એ ક્યારે શક્ય બને કે જ્યારે આપણે શરીરથી પર છીએ અને આપણને એ પ્રકારનો અનુભવ થયેલો છે. એવા માણસોને માટે એ બરાબર છે, પણ આ તો એક પ્રકારનો ઉન્માદ છે ઉન્માદ. ઉન્માદ શબ્દ સમજણ પડે છેને ?

સ્વજન : (બહેન) ‘ના મોટા, ‘ઉન્માદ’ ના સમજણ પડે!’

શ્રીમોટા : ‘માસ હિસ્ટીરિયા’ કહી શકાય. હા, બહેન. એને લીધે આવું બધું થતું હોય છે. એથી કંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું કારણ નથી. અને તમે લોકો કેટલાં વર્ષથી છો ? માફ કરજો બહેન, તમારી દૃષ્ટિએ મારે ‘ભગવાન’ બોલવું જોઈએ. તમે તો સાત વર્ષથી ભગવાનનાં શિષ્યા થયાં, તો સાત વર્ષ સુધી તમારામાં કેટલો વિકાસ થયો ? કંઈ બાબતમાં તમારો વિકાસ થયો ? એ મને કહો.’ તો કહે, ‘કાંઈ નહિ.’ બિચારાં બોલી નહિ શક્યાં. એ બહેન હતાં. મેં કહ્યું, ‘કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, અહંકાર આદિ કંઈ મોળા પડ્યા ? અથવા તો જવા દો એ વાત. ભક્તિમાં કાંઈ વિશેષ એકાગ્રતા થઈ ? આગળ વધ્યાં ? દિવસનો કેટલો ગાળો તમારો આધ્યાત્મિક બાબતમાં જાય છે ?’ પણ એનો ઉત્તર એ કાંઈ આપી શક્યાં

નહિ. એ પછી એ તો-

‘ગુરુ કર્યા મેં ગોકુળનાથ, ઘરડા બળદને ઘાલી નાથ.’
એના જેવું થયું !

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) : મોટા, આપણે નાટક જોવા જઈએ, કોઈ સરસ ગાયન ગાય છે, એની જોડે આપણે બધાં એકાગ્ર થઈએ છીએ...

શ્રીમોટા : એકાગ્ર થતા નથી પણ પેલામાં આપણને રસ છે. નાટક જોવામાં આપણને રસ છે. જે ગાય છે તે સંગીત છે. તે સંગીત આપણને પ્રિય છે. એનામાં આપણને રસ છે. એટલે એ રસના કારણે આપણે એકાગ્ર થઈએ છીએ. એની મેળે એકાગ્ર નથી થતા. જેને સંગીત ગમતું જ નહિ હોય, તે માણસ સંગીતથી એકાગ્ર નહિ થાય.

સ્વજન : એટલે જે સમૂહગત ધૂનથી બધાં એકાગ્ર થાય છે, એ ટાઈપ-(પ્રકાર)નું ?

શ્રીમોટા : ના, એ ટાઈપનું નથી થતું. એ ધૂન ગવડાવતા હશે તે ખબર નથી, પણ કાંઈક કરાવતા હશે. તે ધૂન ગવડાવતા હશે કે ગીત ગવડાવતા હશે. ગમે તેમ તેની સાથે બધાં ગાવા માંડતાં હશે. એમના પરત્વેની એ લોકોની લાગણી અને ભાવ અંદર ઉમેરાય અને એથી કરીને માસ હિસ્ટીરિયા-(સમૂહગત ઉન્માદ) પેદા થાય. તેમાંથી આવું બધું થાય. આવું બધું થાય ખરું, કારણ કે અમે સત્યાગ્રહની લડતમાં જોતા હતા કે ઘણાં માણસો લાઠીઓ ખાતા ઊભા રહેતા. તે માસ-(સમૂહ)નું કારણ. એકલો હોય તો લાકડી ખાઈ શકે નહિ. એકલો માણસ હોય તો માર ખાય નહિ પણ માસની (સમૂહ) સાથે છે, માસને એ બધું

સહન કરતાં કે માર ખાતાં જોવે તેથી એના પોતાનામાં હિંમત આવે. તદ્દન એકલા પડી જઈને આપણે માર ખાઈએ તો એમાં આપણી પોતાની વિશેષતા છે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) : એક માણસ આર્મીમાં છે. આપણા બબલુનો ફેન્ડ છે. એ વાત કરતા હતા ત્યારે સુરેશે પૂછ્યું, ‘ભાઈ, તું પરણ્યો છે ? તારે છોકરાં છે ? તો તું લડાઈમાં જાય, તો ફેર તો પડેને ! તે આ લડવાનું આવે તો તું કેફુલ-(સાવધ) રહે ? તમો જ્યારે લડવા જાવ છો ત્યારે જુદી જ જાતનો જુસ્સો આવે છે ?’

શ્રીમોટા : હા, એ પણ એવું જ છે ! તે કયા કારણસર લડવા ગયો ? ત્યારે પોતાનાં છોકરાં-બોકરાં કુટુંબ બધું ભૂલી જાય છે. બધું અદૃશ્ય થઈ જાય. દા.ત., આપણા દેશ માટે લડવા જવાનું હોય. આપણો ધર્મ છે કે આપણા દેશને માટે આપણે લડવા જવું જોઈએ. જો તે વખતે પોતાનાં છૈયાંછોકરાં, કુટુંબ, પરિવાર બધું જ હોય તેને મૂકીને જ જવું જોઈએ. એ લડવાના જુસ્સામાં આ બધું ભુલાઈ જાય છે. અદૃશ્ય થઈ જાય છે. હોવા છતાં એનું ઈમ્પોર્ટન્સ-(મહત્ત્વ) આપણને રહેતું નથી. એમાં ધૂન ચઢે છે હોં ! લડવામાં ધૂન ચઢે છે, એને એકાગ્રતા કેવી રીતે કહેવાય ? અત્યારે તો લોકો લશ્કરને દારૂ પાય છે. પણ પહેલાં એવું કદાચ નહિ હોય. આપણે જાણતાં નથી. અત્યારે તો દારૂ પાય છે, એ હું જાણું છું.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) : મોટા, આપણે ધ્યાન ધરીએ ત્યારે એકાગ્રતા થાય, તો સમય અને બધું ભૂલી જવાય ?

શ્રીમોટા : હા, સમય ભૂલી જવાય. ધ્યાનની વાત જ હું

તો સ્વીકારતો નથી, કારણ કે ધ્યાન થાય એટલે તેને નીરવતા થાય. નીરવતા એટલે સંકલ્પ વિકલ્પ વગર. સંકલ્પ વિકલ્પ હોય નહિ, ત્યારે ધ્યાન થયું કહેવાય. એ તો કોઈને થતું નથી. એટલે કોઈ ધ્યાનની વાત કરે તો મારા મનથી એને કહું, ‘આ તમારી વાત હું સ્વીકારતો નથી. આ તમારી રિઆલિટી- (વાસ્તવિકતા)ની વાત નથી, પણ એકાગ્રતા થાય તોપણ આપણાં ગરજ અને સ્વાર્થ કે ગમે તે કારણે એની અંદર બીજું બધું આસપાસનું બધું આપણાથી ભૂલી જવાય છે. અથવા એકાગ્રતામાં આપણે ગરક થઈ જઈએ છીએ. આગળ પાછળનાં બીજાં જે કામો હોય છે અથવા તો ફરજો હોય છે તે ભૂલી જવાય છે અથવા તો એનો ખ્યાલ સરખો પણ તે વખતે આપણને મનમાં ઊઠતો નથી. ત્યારે એ એકાગ્રતા ઊંચા પ્રકારની-સારી કહેવાય. કોઈ કહેશે કે ‘મોટા, તમારી આ વાત બરાબર નથી. જે એકાગ્રતા તમારા સંસારનાં બીજાં બધાં કામો પરત્વેની ફરજને ચુકાવે એ એકાગ્રતા શા કામની?’ આ તો એક ભાઈએ સવાલ પૂછેલો તેનો મેં જવાબ આપેલો કે ‘ભાઈ, આપણે સંસારમાં રહેલાં છીએ. સંસારનાં કર્મ કરવાનાં છે. ત્યારે જે વખતે ધ્યાનમાં બેસતા હોઈએ ત્યારે તેટલા વખત પૂરતું આપણે ધ્યાનની જ અંદર-જેમ આપણે ઓફિસમાં કર્મ કરવા બેઠાં ત્યારે કર્મમાં જ આપણે ચિત્ત પરોવીએ છીએ અને કર્મ સિવાય બીજાના વિચાર આવે ત્યારે ભાઈ, હમણાં નહિ, પછી. હમણાં આ કર્મના જ વિચારો આવવા દો. આ કર્મ જ કરવા દો.’ તેવી રીતે આપણે જ્યારે એકાગ્રતાના વિષયમાં આપણે આપણા ઘરમાં બેઠાં હોઈએ ત્યારે તે વખત પૂરતું

એકાગ્રતામાં જ તન્મય રહીએ તો યોગ્ય છે. તન્મય થઈએ એટલે એટલા કાળ પૂરતું ભૂલી જવાય કે તેનું મહત્ત્વ ઓછું થઈ જાય. તેથી કરીને પેલાને આપણે અવગણીએ છીએ તેવું કાંઈ નથી. એ આપણી એકાગ્રતાનો સમય પૂરો થઈ જાય, ત્યાર પછી પેલા પરત્વે આપમેળે આપણું ધ્યાન જાય છે. એટલે સંસારનાં બીજાં કર્મોને આપણે અવગણીએ છીએ અથવા એના તરફ આપણું લક્ષ નથી, બિલકુલ છે જ નહિ, એવું નથી હોતું. અડધો કલાક, પોણો કલાક, પા કલાક એટલા પૂરતાં આપણે પેલામાં એકાગ્ર થઈએ છીએ.

પછી મુશ્કેલી એ છે કે હજી પૂરેપૂરું મૂળ કોઈ સમજ્યા નથી. એટલે આપણે પ્રાર્થનામાં બેઠાં અને એકાગ્રતા થઈ કે કરી, બસ તો એ કાળ પૂરતું પતી ગયું, પણ એને આપણે આપણાં રોજબરોજનાં કર્મમાં દાખલ કરવી જોઈએ. અને થયેલી એકાગ્રતાને આપણાં કર્મમાં પછી આગળ ને આગળ વિકાસ કરવામાં સાથે ને સાથે રાખીએ તો એવી એકાગ્રતાનો વધારે વિકાસ થાય છે. આપણું કર્મ પણ સારું થાય છે. એટલે એ વસ્તુને ઈમ્પોર્ટન્સ-(મહત્ત્વ) આપણા લોકોએ બહુ આપી નહિ. સવારે પ્રાર્થના કરવી, ત્રિકાળ સંધ્યા કરવી એ બધું બરાબર છે. અને તે કર્યું એટલે આપણે આપણું કામ કર્યું, પરવાર્યા ! એમ નહિ. એ જે કામ માટે તમને એકાગ્રતા થઈ, એકાગ્રતાને સાથે ને સાથે તમારાં લીધેલાં કર્મમાં, પ્રાપ્ત કર્મમાં પરોવ્યા કરો. એમ કરીને એ એકાગ્રતાને વધારે ને વધારે વિકસાવો. એટલે સામાન્યપણે રિવાજ શું હોય છે ? સવારમાં આપણે ધ્યાન પર બેઠાં. જે કાંઈ કરવાનું હતું તે કર્યું. બસ, ‘ધીસ

ફાર એન્ડ નો ફર્ધર’-(આટલું જ બસ પછી કંઈ નહિ) એવું નથી. એ એકાગ્રતાને આપણે આપણાં રોજબરોજનાં કર્મમાં પરોવવી જોઈએ. તેથી કર્મમાં વધારે ‘ઉપ્ચ’-(ઊંડાણ) આવે, એમાં વધારે ઉત્સાહ આવે, તેવા ગુણો ખીલે અને એ એકાગ્રતાનો વિકાસ થાય.

આપણા લોકોમાં રોજના સમયે, ધ્યાન વગેરેમાં બેસવાની, પ્રાર્થના કરવા બેસવાની જે ટેવ છે, તે ટેવ ખોટી નથી. એને મારાથી અવગણવાની જરૂર નથી, પણ ત્યાંના ત્યાં જ અટકે છે તે વસ્તુ બરાબર નથી. એ આપણાં રોજબરોજનાં કામમાં એને પરોવી દેવી જોઈએ. જેમ કોઈ ફોર્સ-(વેગ) હોય અને એ ફોર્સને આપણે કર્મમાં લગાડીએ તો એ કામ જલદી પતવે છે. કામ ઝટ વહેલું પતવે છે. એ એવી એકાગ્રતાને પણ આપણે કર્મમાં, રોજબરોજનાં કર્મમાં પરોવવી જોઈએ. એ જાતનો વિચાર આપણા શાસ્ત્રકારોએ, આપણા વિદ્વાનોએ, સંન્યાસીઓએ, મહાત્માઓએ, સમાજના આપણા અગ્રણીઓએ આપ્યો નથી એમ મને લાગે છે. ‘આઈ મે બી રૉગ’-(હું કદાચ ખોટો હોઉં) પણ મને એવું લાગે છે. એવી એ એકાગ્રતાને આપણે કર્મમાં પરોવવી જોઈએ.

સ્વજન : મોટા, જે કર્મ કરવા બેસીએ એમાં એકાગ્ર થઈ જવું ?

શ્રીમોટા : હા, થઈ રહેવું.

સ્વજન : મોટા, નામસ્મરણ દરેક વખતે કરતાં રહેવું ? નામસ્મરણમાં એકાગ્રતા રાખવી કે કર્મમાં ?

શ્રીમોટા : નામસ્મરણ કરતાં રહીએ તો નામસ્મરણમાં

એકાગ્રતા રહે. એ એકાગ્રતા સ્ટેટિક-(જડ) નથી. નામસ્મરણની એકાગ્રતા એ બીજા બધાંમાં-દરેકમાં પ્રસરે છે. લીધેલાં કર્મમાં પણ પ્રસરે છે અને નામસ્મરણ કરતાં હોવ અને તમારું કર્મ થતું રહે એવું પણ બને. એકીસાથે ચારપાંચ જાતનાં તમે કામ કરો.

મેં તો એકીસાથે કરેલાં જ છે. હું પાછો જવાબદારીવાળા હોદ્દા ઉપર હતો. આખા ગુજરાત હરિજન સેવક સંઘનો મંત્રી હતો. ટાઈપ કરું, લોકો સાથે વાતો કરું, સાથે ભજન ગાયા કરતો હોઉં, અને તે વખતે મારું ટાઈપનું કામ પણ ચાલતું હોય. અમારા મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી નરહરિભાઈ પરીખ હતા. એ કહે, ‘ચૂનીભાઈ, આ તમે શું ઘેલાં કાઢો છો ? આ બધું કામ છે, આ જરૂરી પત્રવહેવાર છે, તે બધો બગાડી નાખશો.’ ‘હું હમણાં ટાઈપ કરીને આપની પાસે લાવું છું. જો એમાં ભૂલો હશે તો ઝપાટાભેર સુધારી આપીશ.’ મેં એમ ન કહ્યું કે ‘ભૂલ નીકળે તો મને કહેજો.’ એમ કહેવું ઠીક ના લાગે. ટાઈપ કરીને એમની પાસે લઈ ગયો. ‘ચૂનીભાઈ ભગત, તમે તો બહુ સારું કર્યું. આટલું બધું તમારું ધ્યાન છે ? ભજન ગાયા કરો, બધાંની સાથે વાતો કરો છો, લોકો આવ્યા તેના સવાલોના જવાબ આપતા હતા, છતાં ટાઈપિંગ કરતા હતા અને એક પણ ભૂલ અંદર નથી. ખરી એકાગ્રતા કેળવી છે ! કહેવું પડે !’

કોઈ પણ વિષયમાં એકાગ્રતા થઈ-નામસ્મરણ જવા દો. તો એ એકાગ્રતા પ્રસરે છે, કારણ કે એ સ્ટેટિક નથી તે આપણે જાણીએ છીએ. એટલે બીજા બધા વિષયમાં અલબત્ત, જેમાં આપણને રસ છે તેમાં એ પ્રસરે છે. આ એક શરત છે ખરી. રસ જ ના હોય તો ના આવે. રસ જોઈએ, રસ વિના પત્તો

નહિ ખાય અને એટલા માટે જ આપણા વેદોએ ગાયું છે કે ‘રસો વૈ સઃ’ એ રસ છે, ભગવાન પોતે રસ છે. રસ એ ભગવાનનું સાકાર સ્વરૂપ છે. એક જણે મને પૂછ્યું, ‘ભગવાનનું સાકાર સ્વરૂપ ક્યું ?’ મેં કહ્યું, ‘સાકાર સ્વરૂપ રસ છે.’ ત્યારે દરેક વિષયમાં રસ એ એકાગ્રતા પ્રગટાવવા માટેનું મૂળ કારણ છે. રસ વિના કંઈ કશામાં એકાગ્રતા પ્રગટે નહિ. રસ હોય તો જ આપણે કર્મ કરવાને પ્રેરાઈએ છીએ. બીજાં કર્મ કરવાને જ ના પ્રેરાઈએ. આપણાથી કર્મ થાય છે તે પણ રસને કારણે જ. એટલું ખરું કે જે સભાન રહે તેને વધારે સારું. બાકીના ઘણાખરા માણસો તો એમ ને એમ કર્મ કર્યા કરે છે. આ રસને કારણે જ આપણાથી આ કર્મ થાય છે. પછી રસને જ જે મહત્ત્વ આપે છે તેનો રસ વધે છે. એનામાં રસનો વિકાસ થાય છે, પણ એ સાયકોલોજી-(મનોવિજ્ઞાન) બહુ ઓછા લોકો સમજે છે. એનું કારણ બધા લોકો કંઈ શાસ્ત્રો અને એ બધું વાંચવા જતા હોતા નથી. સામાન્ય રીતે કથાવાર્તા કે સાધુસંન્યાસીઓને સાંભળે. એનાથી જે તે કંઈ તે જાણે. એ લોકો આ જાતનું કશું કહેતા જ હોતા નથી.

આમ, આ કંઈ નવો પ્રકાશ મેં ફેંક્યો છે, એવું કહેવાનો મારો હેતુ નથી, પણ મેં આ જાતનું કરેલું. હું સ્મશાનમાં રોજ રાત્રે સૂતો. ભજન કરું, આ કરું, મારાં બધાં સાધનો ત્યાં કર્યાં કરું. એની જે ઈફેક્ટ-(અસર) છે, એનાથી જે અસર આપણા ઉપર ઊપજી એને આપણાં મળેલાં કર્મમાં પરોવીએ તો જ તે અસર વધારે ઉપયોગી નીવડે છે. આપણને એ કર્મમાં વધારે હોશિયાર બનાવે છે અને પાવરધા બનાવે, બુદ્ધિ પ્રેરાવે અને

પછી આપણને એકાગ્રતા થતા વાર લાગતી નથી. એકાગ્રતા થાય છે પછી આપણને ઉકેલો આપમેળે મળ્યા કરે છે, ઉકેલવાની મહેનત કરવા જવી પડતી નથી. દાખલો આપીને સમજાવું કે ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક સાથે મંત્રી તરીકે હું કામ કરતો હતો. એટલામાં મારા મોટાભાઈ ગુજરી ગયા. એમણે મને હુકમ આપ્યો કે ‘તમારે દાહોદ જવાનું છે. તમારે દાહોદમાં કામ કરવાનું છે.’ આ જાણીને હું બહુ રાજી થયો, પણ મારો ભાઈ ગુજરી ગયો છે, તેથી બારમું તેરમું પતી જાય પછી જઈશ. મારાં સગાંવહાલાં મારી માને ચડાવીને દેવું કરાવીને બારમું તેરમું કરાવે. તે માટે મારે પૈસા લાવીને આપવા ક્યાંથી ? કમાતો તો છું નહિ. એટલું બધું દેવું હું કેવી રીતે ભરું ? માટે, હુકમ માનવાની મારી તૈયારી છે, પણ તે પછી હું જઉં !’ યાજ્ઞિકે કહ્યું, આપણે સૈનિક છીએ. ‘હું સૈનિક છું તે હું કબૂલ કરું છું, પણ મારી આ સ્થિતિ છે.’ તો કહે, ‘નહિ ચાલે, તમે રાજીનામું આપો.’

રાજીનામું આપીને હું હાઈસ્કૂલમાં જોડાયો. ત્યાં બધાં છોકરાં તોફાની હતાં. એમને લીધે પેલાં બીજાં સારાં છોકરાંઓને સહન કરવું પડે. બેચાર દિવસ તો મેં આ ખેલ જોયો, પણ એક છોકરો તો એવો તોફાની, એવો તોફાની કે મેં એને ફટકાર્યો. આની સામે ખૂબ વિરોધ થયેલો. બધાં મને મારવા તૈયાર થયેલાં. મેં એ બધાંને આખી સ્થિતિનો ખ્યાલ આપ્યો. એટલે ત્યાં એક પેલા જે સાધુ હતા, ઠરેલ મહાત્મા હતા, એમણે પણ કહ્યું કે ‘તમે કેવા મૂર્ખ લોકો છો ! અક્કલ વગરના ! આવા સારા માણસને મારવાને તૈયાર થયા છો ? આવા શિક્ષક હોવા એ આપણું ધનભાગ્ય છે.’ એની પણ અસર થયેલી. પછી તે

છોકરાંઓ સાથે અમારે દોસ્તી થઈ. એ રોજ ફરવા આવે અને અમે બધી વાતો કરીએ. અને પછી બીજાં છોકરાંઓ ભેગાં મળ્યાં. રોજ અમે ફરવા જઈએ અને નવા નવા વિષયની-ઈજિપ્તની, આયર્લેન્ડની કે પછી ફ્રાંસની વાતો કરીએ. આ લોકોએ કેવી રીતે સ્વતંત્રતા મેળવી એ બધી વાતો કહું. ભગવાન વિશેની કશી વાત ના કરું. એ લોકોએ કેવી કેવી રીતે અને કેવાં કેવાં દુઃખો ભોગવીને સ્વતંત્રતા મેળવી તે બધી વાતો એમને કરું. એમ કરતાં કરતાં અમારે ખરી દોસ્તી થઈ. પછી તો ઈંદુલાલને લાગ્યું કે ‘મેં આ ભગતને કાઢ્યા તે ભૂલ કરી દીધી.’ કારણ કે એને બીજું કોઈ માણસ અહીં ના મળ્યું. એટલે પછી મને બોલાવીને કહે, ‘ભગત, મારી તમને કહેવામાં ભૂલ થઈ ગઈ અને હવે અમારે ત્યાં આવીને તું ચલાવ.’ મારે તો ચલાવવું હતું, મારે કંઈ એની સાથે લડવાડ ન હતી. મારે કંઈ લડવાનું ન હતું. એટલે ફરી પાછો ત્યાં જતો રહ્યો.

આપણે ઉકેલ કાઢવો હોય તો મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ પરિસ્થિતિનો આપણે સામનો કરી શકીએ. જે છોકરાને મેં માર્યો તે છોકરા જેવી શારીરિક મદાનગી મારામાં કંઈ ના મળે, પણ તે વખતે એકાગ્રતાને લીધે અને આપણું જે કર્મ છે તે કર્મ પરત્વેની આપણી જે ફરજ છે, લૉયલ્ટી-(વફાદારી) છે, તે જો યોગ્ય પ્રકારની હોય તો તે આપણને ઉકેલ બતાવી આપે છે. તે પ્રમાણે આપણે વર્તવું જોઈએ. પછી જો મેં એમ વિચાર્યું હોત, ‘અરેરે ! આ છોકરાને આવી રીતે કંઈ મરાતું હશે ?’ તો પછી ખલાસ. જે કંઈ સૂઝ્યું તે પ્રમાણે વર્તવાની તમારી તૈયારી જો હોય તો જ એ બીજી વખતે તમને એ જ્ઞાન આવે છે. તમે એક વખત એને સ્વીકારો નહિ, અને તે વખતે જે તમને સ્કૂર્યું

એમાંથી જો તમે સ્વીકાર્યું નહિ તો બીજી વખત નહિ આવે. આ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે એમ નહિ, પણ આ સંસારવહેવારમાં પણ એમ છે. સંસારવહેવારમાં જેને તમે સ્વીકારો નહિ, એ તમારી આગળ નહિ આવે. તમારી સામે આવીને નહિ ઊભું રહી શકે. તે વાત ચોક્કસ છે.

ધારાસણામાં અમે ગયેલા. ધારાસણામાં સ્વતંત્રતાની મોટી લડત લડાઈ. ધારાસણામાં મોટા મીઠાના અગર. અગર એટલે તેમાં મીઠું બનાવે. મીઠાના મોટા મોટા ડુંગર. એની આગળ પાછળ તારની વાડ કરીને સરકાર સાચવે. એક્સાઈઝ પોલીસો હોય. તે અમે લૂંટવાનું નક્કી કરેલું. તે તો પ્રજાનું છે. દરિયામાંથી પકવેલું છે તે મીઠું, કંઈ સરકારના બાપનું નથી. આ કંઈ ચોરી કહેવાય નહિ. એમ કરીને લૂંટવાનું નક્કી કર્યું. અને સ્ટ્રેટેજીમાં-(વ્યૂહરચનામાં) ભૂલ થઈ. આ લડવાનું જ્ઞાન એ પણ એક જરૂરનું છે. અમારા થોડાક માણસોની કમિટી હતી. એ કમિટીમાં હું પણ હતો. જ્યારે બધાંએ પોતપોતાના મત દર્શાવ્યા, તો મેં કહ્યું કે ‘સાહેબ, આપણે બધાં ભૂલ કરીએ છીએ. આપણે એક જ ઠેકાણેથી એક જ રસ્તે જઈશું. આપણે અઢી હજાર માણસો છીએ તે પહોંચતાં પહોંચતાં બધાંને વાર લાગશે. અને આગલા માણસોને મારવા માંડશે તો બાકીનાની હિંમત તૂટશે. એટલે આપણે હલ્લો કરવાનું બારચૌદ ઠેકાણેથી રાખો. મારી પોતાની એવી મતિ છે કે આપણે આ રીતે હલ્લો ના કરવો.’ ‘આ રીતે હિંમત રાખીને આપણે જાહેર રીતે કરીશું ?’ મેં કહ્યું, ‘હા, આ જાહેર રીત જ છે. તમારે જોઈએ તો ગોઠવો અને લખી

જણાવો કે ‘આ અને આટલાં પંદર સોળનાં ગ્રુપમાં આવવાના છીએ. એમાં શું વાંધો છે ! એના સિપાઈઓ કેટલા ! વહેંચાઈ જશે !’ પણ મારું તો કોઈએ માન્યું નહિ. અને એકના એક રસ્તેથી અમારે બધાંને જવાનું આવ્યું. અને ‘દે માર, દે માર,’ થવા માંડી કે પાછલા માણસો ભાગ્યા. બધે નાસભાગ નાસભાગ થઈ ગઈ અને માત્ર થોડાક સાઠ-સિત્તેર માણસ રહ્યા. એણે મહેનત કરી પણ એમાં કંઈ ફાવી શક્યા નહિ. છતાં અમે મેદાન છોડ્યું નહિ. તરસ્યા રહીને ત્યાં ને ત્યાં બેસી રહ્યા. પણ ત્યાંની કોળણો બહુ જબરી. ગમે તેટલી કોર્ડન હોય તોપણ કોર્ડન વટાવીને અમને પાણી પાઈ જાય, તે કોળણો બહુ તાકાતવાળી.

સ્વજન : મોટા, એકાગ્રતાને લીધે રસ જામે કે રસને લીધે એકાગ્રતા થાય ? બેઉ પરસ્પર છે ?

શ્રીમોટા : બેઉ પરસ્પર નથી. રસ વિના એકાગ્રતા જામે નહિ. પહેલાં, મૂળમાં રસ તો જોઈએ જ. એટલે કે એકાગ્રતાને લીધે રસ છે એમ નહિ. રસને લીધે એકાગ્રતા છે, પરસ્પર અવલંબન છે ખરું. પહેલાં રસ હોયા વિના એકાગ્રતા સંભવે નહિ. એટલે મૂળમાં રસ જોઈએ.

સ્વજન : મોટા, તમે એકાગ્રતા ઉપર કહ્યું. અમુક સ્ટેજ સુધી કહ્યું. પછી તેનાથી આગળ છે કંઈ ?

શ્રીમોટા : સ્થૂળ કર્મમાં, વહેવારનાં કર્મોમાં એકાગ્રતા વપરાય એટલું જાણે કે ઠીક છે. તેનું પરિણામ તો આપણને આપે જ છે, પણ જ્યારે એ એકાગ્રતાને આપણે ઊર્ધ્વક્ષેત્રમાં લઈ જવાનું કરીએ ત્યારે આપણું મનાદિકરણ પરિણામ જોવાને

ટેવાયેલું હોય છે. આ કામમાં મનાદિકરણની બહુ ખરાબ ટેવ છે. કામનું તાત્કાલિક પરિણામ જોવાની એને ખેવના બહુ રહે છે. ‘શું થયું ? પરિણામ શું આવ્યું ? મહેનત આટલી બધી કરી પણ કમાયા શું ?’

સ્થૂળ વહેવારમાં પણ આપણા લોકોએ કહ્યું કે ‘તમે પરિણામની ચિંતા ના કરો. તમારે જે કર્મ કરવાનું હોય તે કર્યા કરો અને પરિણામ તો નિશ્ચિત છે, એની તમે ચિંતા શું કામ કરો છો ? પરિણામ તો છે જ. પરિણામ નથી એમ નહિ. તમારે જે કરવાનું હોય તેની પાછળ પડો. તમે મથ્યા જ કરો અને કાર્ય કરો.’ એમ આપણા લોકોએ ઉપદેશ આપ્યો. આ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જો પરિણામ જોવાનું રાખ્યું તો તમે ઢીલા પડી જશો, કારણ કે પરિણામ તો એટલું બધું લાંબું છે. ટુકડે ટુકડે જે પરિણામ આવે તે પરિણામ નથી. એટલે એ પરિણામની આશા ત્યજો. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર જ જે તે બધી મહેનત કરવાની છે. ત્યાં જ્યારે એકાગ્રતા પ્રગટવા માંડે છે. ત્યારે એકાગ્રતામાંથી જે ગુણોનો ભંડાર ફૂટે છે. આપણી અંદર એકાગ્રતા પછી આપણા આધારમાં પ્રસન્નતા, ધીરજ, હિંમત, સાહસ આ બધા ગુણો ફૂટે છે, કારણ કે આગળ જતાં આ માર્ગમાં આવા બધા ગુણોની બહુ જરૂર છે. તો જ જવાય. નહિતર જઈ જ ના શકાય. એવા બધા ગુણોનું બળ હોય તો જ આગળ જવાય, આપણો વિકાસ થાય. એટલે એ એકાગ્રતા આ બધા ગુણોને વિકસાવે છે. જ્યારે વહેવારમાં એકાગ્રતા એ ગુણોને એટલા બધા વિકસાવતી નથી. ત્યારે કારણ શું ? તો જે વહેવારમાં આપણી

એકાગ્રતા થઈ તે સીમિત છે, એટલાં કાર્ય પૂરતી જ છે. જે જાતનું કાર્ય લીધું છે, આવી પડેલું છે અથવા જે કાર્ય કર્યા કરતાં હોઈએ તે તેની અંદર સીમિત થઈ ગઈ છે, ત્યારે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં તેનો-એકાગ્રતાનો વિસ્તાર થયા કરે. જ્યારે આમાં તેનો વિસ્તાર થતો નથી. સંસારવહેવારનાં કાર્યમાં એકાગ્રતાનો વિસ્તાર થતો નથી. તે કર્મ પૂરતું જ ત્યાં ને ત્યાં જ, એટલામાં જ એ ગૂંચળું બનીને પડી રહે છે. જ્યારે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં એમ નથી. એ એકાગ્રતા વિસ્તાર પામતી જાય છે અને જેમ જેમ તમે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં આગળ જતા જાઓ, તેમ તેમ પેલી એકાગ્રતા વિસ્તાર પામતી જાય અને એ એકાગ્રતા જેમ વિસ્તાર પામે તેમ ગુણોનો વિસ્તાર થાય અને ગુણો એવા છે કે જેમ એકાગ્રતા વિસ્તાર પામે તેમ તેની શક્તિ લિમિટેડ-(સીમિત) થઈ જાય એમ નહિ. જેમ વિસ્તાર પામે તેમ શક્તિ વધે, પણ તેવી રીતે ગુણો પણ વિસ્તાર પામે અને ગુણોની શક્તિ પણ ઓર વધે. આ એક ખાસ જાણવા જેવી હકીકત છે. જે આપણા મગજમાં કે વિચારમાં બહુ આવતી નથી, પણ જેમ એકાગ્રતા વિકાસ પામતી જાય અને એનો વિસ્તાર થતો જાય તેમ એની શક્તિ, એનો પ્રકાશ, એનાં કાર્યનો વેગ, પછી નવું આગળ બતાવવાની એની શક્તિ વધે છે, કારણ કે ઘણું બધું આગળ હોય છે. બધું નવું નવું બતાવવાની શક્તિ તે એકાગ્રતામાંથી પ્રગટે છે અને આ ગુણો પણ એમાંથી જ પ્રગટે છે. આમ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રની એકાગ્રતા તે હંમેશ વિસ્તાર પામતી છે. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રની અંદર તમે એકાગ્રતાનો ઉપયોગ કર્યા કરતાં હોવ, તો એકીવખતે તમારે

દસ કામ આવી પડ્યાં તો દસે કામ તમે સારી રીતે પાર પાડી શકો. એકીસાથે-‘એટ-એ-ટાઈમ’-તમે કરી શકો. જે તે પુરવાર થયું છે. એકસો આઠ કે એકસો નવ કામ એકીસાથે કરી શકાય છે, એવું શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે પુરવાર કર્યું છે.

સ્વજન : આ આધ્યાત્મિક એકાગ્રતાને લીધે જ આ આવે છે ?

શ્રીમોટા : હા, આધ્યાત્મિક એકાગ્રતાને લીધે જ આવે છે, કારણ કે અત્યારે આપણું માનસ સીમિત થઈ ગયું છે. આ બધાં કામોમાં, સાંસારિક, વ્યાવહારિક કામોમાં સીમિત થઈ ગયું છે, કારણ કે એનું ક્ષેત્ર સીમિત છે. જ્યારે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્ર અનલિમિટેડ-(અસીમ) છે. અને ત્યાં આગળ એકાગ્રતાનું સ્વરૂપ પણ બદલાય છે. એકાગ્રતા પોતે પણ બદલાય છે. બદલાયેલી એકાગ્રતા વિશેષ ને વિશેષ પ્રગટે તેમ એ, જેની અંદર પરોવાયેલી છે તે વિષયને પણ વિસ્તાર પમાડે છે અને વિષયના હાર્દનાં આપણને દર્શન કરાવે છે. એ દર્શન પછી આગળનું શું છે તે પણ આપણને જણાવે છે અને એમાં પ્રવેશ કરાવનાર પણ એકાગ્રતા જ છે. પછી આપણે જાગૃત પ્રયત્ન કરવાનો રહ્યો. આપણે જાગૃત થઈને, સભાન રીતે બધું કરીએ તે જરૂરનું છે. અવેરનેસ-(સભાનતા) વગર આપણે કરીએ તો એ બરાબર નહિ. અવેરનેસ તો આવે જ. ‘જ’ હું એટલા માટે મૂકું છું કે જેમ આપણે શ્વાસોશ્વાસ લઈએ છીએ, એ આપણા શરીરનો સહજ સ્વભાવ છે, તેવી રીતે જ્યારે આપણે ઊર્ધ્વમાર્ગ તરફ પ્રયાણ કરીએ ત્યારે તે જાતની અવેરનેસ આપણામાં સહજ રીતે પ્રગટે જ છે. કોઈ કહે, ‘નથી પ્રગટતી’ એમ નહિ.

કોઈ માણસ સમજતો ના હોય, કોઈ ગરીબ ખેડૂત હોય તે આવું અટપટું સમજતો ના હોય, છતાં એ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં ભજન આદિમાં આગળ વધેલો હોય તો એને અવેરનેસ તો હોય. તે એનું પૃથક્કરણ ના કરી શકે, સમજી ના શકે, પણ એનામાં અવેરનેસ હોય. જોકે એના વિષય પૂરતી એને અવેરનેસ ચોક્કસ હોય.

તા. ૨૨-૧૦-૧૯૭૪

એકાગ્રતા થયેલી જે છે, ભલે સ્થૂળમાં સ્થૂળ પ્રકારની, ધન કમાવાની, આબરૂ કમાવાની, કવિ થવાની, લેખક થવાની, ગમે તે કોઈ પ્રકારની ઐહિક પદાર્થની હોય. જો એઈમ-(ધ્યેય) હોય એને તો એ એઈમને માટે પછી પ્રયત્ન કર્યા જ કરવાનો અને એમાં એની એકાગ્રતા આવે. એ એકાગ્રતા પછી સ્ટેટિક-(સ્થગિત) નથી રહેતી. એ ત્યાં ને ત્યાં જ પડી રહે તેવી નથી. પ્રસરે છે. કાં તો નિમ્નગામી કાં તો ઊર્ધ્વગામી તે થાય છે, બેમાંથી એક થાય છે. ધારો કે એકાગ્રતા નિમ્નગામી થઈ ગઈ, નીચલા ધોરણની થઈ ગઈ પણ ત્યાં એકાગ્રતા જે થઈ એ એકાગ્રતા પાછી ત્યાં ને ત્યાં નહિ પડી રહે. એમાંથી પછી, ગમે તે કારણે માણસને સંતોષ નહિ થાય, કારણ કે વૃત્તિઓ ભોગવવામાં સંપૂર્ણ આનંદ નથી. વધારે ને વધારે ઝંખ્યા કરે ખરો અને વધારે ને વધારે ઝંખે તેમ વધારે ને વધારે એમાં કંઈ આનંદ મળે નહિ. એટલે એમાં સંતોષ થાય નહિ. એટલે એકાગ્રતા પાછી બદલાય છે. વિષય બદલે છે. બદલાતાં બદલાતાં પછી ઊર્ધ્વ પ્રકારમાં જાય છે. એટલે ગમે તે પ્રકારનું જીવનમાં એઈમ-(ધ્યેય)હોય. પોતાનું ભલેને તે ઐહિક પ્રકારનું હોય,

અને એને લીધે જે એકાગ્રતા થાય છે અને એ એકાગ્રતા પછી એને આજ કે કાલ, ગમે ત્યારે પણ ઊર્ધ્વમાં લઈ ગયા સિવાય રહે જ નહિ. એટલે જીવનમાં એઈમ જોઈએ. ગમે તે કોઈ પ્રકારનો એઈમ રાખોને. ભલેને તુચ્છમાં તુચ્છ કોઈ વિષય હોય, પણ એને પ્રાપ્ત કરવાની-પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય તમને એન ના પડે. સુખ ના પડે, ઊંઘ ના આવે, આરામ ના થાય અને એવી દશા જો તમારી થાય અને એને જો તમે પ્રાપ્ત કરો તો એમાંથી મળેલી જે એકાગ્રતા છે, તે એકાગ્રતા તમને ઊર્ધ્વમાં લઈ જાય, લઈ ગયા સિવાય રહી શકે નહિ.

એ ધ્યેય બહુ ઓછા માણસોમાં હોય છે. માણસોને ઐહિક જીવન વિશે પણ ધ્યેય હોતું નથી. લોકો રગશિયા ગાડાની પેઠે ગમે તેમ જીવે છે હોં ! પણ એઈમ હોયને તો એકાગ્રતા આપમેળે કેળવાય. અને એ એકાગ્રતા પછી તમને ઊર્ધ્વજીવન પરત્વે લઈ ગયા સિવાય રહે નહિ, એ નિશ્ચિત છે, કારણ કે એકાગ્રતાનું મૂળ હરિમાં રહેલું છે. તે આખરે નિમ્ન પ્રકારનું સેવન કરે, ત્યાં પણ હરિ તો છે, પણ તેની સભાનતા આપણને નથી. પછી ઊર્ધ્વજીવન તરફ એકાગ્રતા જ્યારે વળવા લાગે છે ત્યારે જરા ઊંચે જતાં જતાં એ સભાનતા જાગે છે. હરિની સભાનતા જાગે છે. પછી એમાં ખરેખરો વેગ આવે છે. જ્યારે ભગવાનની સભાનતા જાગે છે, ત્યાર પછી જે વેગ આવે છે, તે વેગ કોઈ જુદા પ્રકારનો છે. ત્યારે બહુ વેગ આવે છે. પછી એ તલપાપડ થાય છે, તલસાટ થાય છે. એવો તલસાટ કે આ દુનિયાદારીના પદાર્થ મેળવવાને માટે જે ઝંખના થાય અને તલસાટ થાય તેના કરતાં તો અનંતગણો એ તલસાટ થાય છે. માછલી પાણી વિના જીવી ના શકે. એને

તલસાટ થાય છે, બહાર કાઢીએ અને જે તરફડે છે, એ તલસાટના કરતાંય પણ વધારે તલસાટ પેલો થાય છે. એ તલસાટ એને બીજા કોઈ વિષયમાં જવા જ ના દઈ શકે. ગમે તેવી પરિસ્થિતિ ભલેને આવે. આપણામાં વિશ્વામિત્રનો દાખલો આપ્યો છે. મેનકા આવી અને મેનકાની સાથે એ રમ્યા. અને એ મેનકાને સારા દિવસો રહ્યા એ બધી વાત લખે છે, પણ હું કહું છું કે વિશ્વામિત્રને ભગવાનને માટેનો તલસાટ નહિ જાગેલો. તલસાટ જો ભગવાનને માટે જાગે તો તે બીજા કોઈ પણ વિષયમાં રમી નહિ શકે. તેવી સ્થિતિ થાય છે.

અનુભવ થઈ ગયા પછી અનુભવીની વાત જુદી છે. એ તો ગમે તેમાં રમે.

સ્વજન : ત્યારે તેમાં એક ચિત્ત થઈ ગયેલા કે ?

શ્રીમોટા : હા, પણ એને વાંધો નથી, પણ એ સ્થિતિ થતાં પહેલાં જે તલસાટ જાગે છે, તે તલસાટમાં આનંદ તો છે, પણ તે જીરવી શકાય એવો નથી હોતો. આપણું શરીર એને માટે લાયક બનેલું નથી હોતું, એ તલસાટમાં ને તલસાટમાં કેટલાંકનું શરીર તૂટી પડે છે. એવો તલસાટ હોય છે સાહેબ, એ. એટલે ગમે તે કોઈ પ્રકારનું જીવનમાં ધ્યેય રાખો. ધ્યેય વિનાનું જીવન નકામું છે. મારી સમજણમાં હોં ! તમે ઐહિક પ્રકારનું, ગમે તે પ્રકારનું ધ્યેય રાખો. ધ્યેયને કારણે તમને જે એકાગ્રતા થશે તે એકાગ્રતા તમને ઊર્ધ્વમાં લઈ ગયા સિવાય રહેશે નહિ. આજ કે કાલ !

તા. ૮-૧૨-૧૯૭૪

(૪) પ્લાનિંગ અને પરિણામ

સ્વજન : મોટા, પરિણામની આશા રાખ્યા કરવાને લીધે આપણે બંધાયેલાં રહ્યા કરીએ છીએ ?

શ્રીમોટા : હા, બંધાયેલાં રહ્યા કરીએ છીએ. એને લીધે આશાનિરાશા પણ પુષ્કળ થયા કરે છે. પરિણામ નથી એમ નહિ. પરિણામ તો નિશ્ચિત છે. મહેનત કર્યા કરીએ એટલે પરિણામ તો આવવાનું જ. યોગ્ય પ્રકારનું સમજીને પહેલેથી પ્લાનિંગ-(આયોજન) કરીને જે રીતે આપણે કામ કરવું જોઈએ તે રીતે બરાબર કર્યું, તો પરિણામ પણ એટલું જ નિશ્ચિત છે, તે વાત પણ સાચી, પણ આપણા લોકોને આદત શી છે કે કોઈ કામ આપણે કરવાનું હોય તો આપણે પહેલેથી વિચાર નથી કરતાં. આ વિદેશી લોકોમાં જે ટેવ પડી છે કે પ્લાનિંગ પહેલું બરોબર કરો અને પછીથી એ કર્મ કર્યા કરવાનું. એ ટેવ બહુ સારી છે. ભલે એ લોકોના અભ્યાસની વાત હોય, પણ જે સારું હોય તે આપણે ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આપણે પણ આપણા જીવનમાં જે કંઈ કરવું હોય તેનું પહેલાં પ્લાનિંગ કરવું જોઈએ. પ્લાનિંગ એટલું બધું ઊંડામાં ઊંડું અને એનું નિરીક્ષણ અને પૃથક્કરણ એટલું બધું ઊંડું હોવું જોઈએ કે ક્યાંયે ભૂલચૂક ના જોઈએ. એક નાનો સ્કૂ કર્યો હોય તો એને ક્યાં મૂકવો એ પણ ચોક્કસ હોય. નાની સરખી પણ અંદર ભૂલ ના હોવી જોઈએ, તેવું આપણું પ્લાનિંગ હોવું જોઈએ. પ્લાનિંગ કર્યા પછી એ પ્લાનિંગને તપાસીને, ચાર જણને-એના એક્સ્પર્ટ-(નિષ્ણાત)ને પૂછવું. એટલે પૂછીને, બતાવીને પછી એ પ્રમાણે તમે તે કામ કરો, પછી બરાબર યોગ્ય જ

થવાનું છે. એવી રીતે આપણા લોકોએ કહ્યું કે આપણે જે કામ કરવાનું છે, એને સ્વસ્થતાથી, યોગ્યતાથી, હોશિયારીથી, સમજણથી આ બધું તમે કરો તો પરિણામ તો છે જ. આ તો આપણે યદ્વાતદ્વા કામ કરીએ છીએ. એમાં એકાગ્રતા કાંઈ મળે નહિ, કંઈ કશો પૂરો વિચાર મળે નહિ, એ તો કરવાનું આવ્યું છે અને કરવું જ પડે છે માટે કરો. એટલે એની પાછળ સંસારના લોકોમાં કોઈ નિશ્ચિત ધોરણ વિચારતું હોતું નથી. એટલે એમને પરિણામ પણ એ જ પ્રકારનું આવે, પણ આવું જો પહેલેથી નક્કી જ છે કે આ કરવાનું છે, તો જે કરવાનું છે તેનું પહેલાં પ્લાનિંગ કરો. એ રીતે પાકું થાય.

સાધનામાંય પ્લાનિંગ હોય છે. મને અંગ્રેજી અભ્યાસમાંથી આ ટેવ મળેલી. હા, અંગ્રેજી અભ્યાસમાંથી. માટે પ્લાનિંગ કરવું એટલે હું આટલા વાગ્યે આટલું કરું, આવી રીતે કરવું, આવી રીતે કરવું જ-એ બધું નક્કી કરું અને એકીસાથે આટલો વખત એક આસને બેસીને સિદ્ધ કરવું છે. સિદ્ધ એટલે કે એ જ સ્થિતિમાં બેસીને-એ જ પોઝિશનમાં બિલકુલ-આપણાથી હલાયલાય નહિ. સ્થિર રહેવાય અને ત્યાં એકાગ્રતાપૂર્વક એ આસનમાં રહીને ભાવપૂર્વક આપણાથી આ ભગવાનનું ભજન, સ્મરણ થાય, એવું પહેલેથી નક્કી કરીને, એ બધું સમજીને કેવી રીતે રહેવાય એ રીતે વિચારીને બધું તેનું પણ પ્લાનિંગ હું કરતો, પણ તેવી રીતે આ સંસારવહેવારનાં આપણાં કર્મની અંદર પણ, આપણે પહેલેથી પ્લાનિંગ કરતાં રહીએ અને પ્લાનિંગમાં ડીટેલ્સ-(ઝીણી વિગત) ઉપર કાબૂ જોઈએ. જો ડીટેલ્સ ઉપર કાબૂ નથી રાખતા, નથી હોતો તો તમારું કર્મ

બરાબર નહિ થાય. ક્યાંક ને ક્યાંક તૂટી પડશે અથવા તો બગડેલું થશે. એટલે પ્લાનિંગમાં ડીટેલ્સ ઉપર આપણો કાબૂ જોઈએ. અને કાબૂ યોગ્યતાપૂર્વકનો, સમજણપૂર્વકનો હોવો જોઈએ અને કેવા અને ક્યા હેતુને માટે આપણે કરીએ છીએ એ પણ આપણા ખ્યાલમાં અને ધ્યાનમાં હોવું જોઈએ. અને આ પ્લાનિંગની ટેવ જેટલી પડે તેટલી આપણા માટે ઉત્તમ છે.

આજકાલ કોલેજના જુવાનવર્ગમાં પ્લાનિંગનો બિલકુલ ખ્યાલ જ નથી. એજિનિયરિંગ કોલેજમાં ભણે છે તેમને થોડો કંઈ ખ્યાલ છે, કારણ કે અભ્યાસમાં આવે છે. એટલા પૂરતું જ. બાકી, આપણા લોકોને પ્લાનિંગનું મહત્ત્વ નથી.

પ્લાનિંગ એટલું બધું જરૂરનું છે કે સામાન્ય લોકો અથવા બીજા ભણેલા ગણેલા વિચારકોને કહીએ તો હસવા માંડે કે આધ્યાત્મિક બાબતમાં પ્લાનિંગ કેવું ? પ્લાનિંગની જગ્યા એકેએક ઠેકાણે છે. એ તે પ્લાનિંગથી સારામાં સારું થશે. જો તમારામાં એવી એના પરત્વેની એકાગ્રતા એમાં પ્રગટેલી હશે તો એ એકાગ્રતા તમને તેની ડીટેલ્સમાં ઊંડામાં ઊંડી, ઝીણામાં ઝીણી વિગતમાં ઉતારે છે. કોઈને આશ્ચર્ય લાગે પણ એ વાત તદ્દન સાચી છે. કામ કરતો હોય તેને ના પણ સૂઝે, પેલા એકાગ્રતાવાળાને સૂઝે કે અહીંયાં ભૂલ છે, અહીંયાં આમ કરવું જોઈએ. એને પાછું સ્પોન્ટેનિયસલી-(એકાએક) સૂઝે.

આધ્યાત્મિક પ્રદેશની એકાગ્રતા અને સંસારવહેવારમાં આપણે હાથ પર જે કંઈ કામ હોય તે બંનેમાં આસમાન જમીનનો ફરક છે. વિકાસ પામતી જતી, વિસ્તાર પામતી જતી, તેની પાંખો આવે છે. તેની પાંખો ફડફડાટ થઈને

ગગનગામી બને છે, એ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રની એકાગ્રતા. જ્યારે પેલી ત્યાં સીમિત છે, કારણ કે તેને એટલા પૂરતું જ કામ છે. બીજું બધું વિચારવા જાય તો પેલું કામ બગડે છે. એટલે એ કામ પૂરતી જ સીમિત હોય છે. આથી, એ ક્ષેત્ર પૂરતી જ ઉત્તમ છે. તે જે પેલાને બેને-બેની સરખામણી તમે ભલે કરો. એ જે પેલું ખોટું છે તેમ નથી. નહિ તો કામ બગડે. એ કામને માટે એ બરાબર છે.

(પ) માતા અને પુત્ર

ઓગણીસો એકતાળીસમાં હું એટલો બધો મોટો-તેંતાળીસ વર્ષનો. મારી મા ઓગણીસો બેંતાળીસમાં મરી ગઈ. ઓગણીસો ઓગણચાળીસ સુધી તો એ રોટલા રાંધે. બીજું બધું તો ગમે તેમ પણ મારે માટે તો મારો રોટલો મા કરે તો જ હું ખાઉં. એ મારી પાસે બેસે અને બધું જમાડે તો જ મને સંતોષ વળે. નહિ તો ના જમું. મા પાસે બેઠી હોય, રોટલો ઘડીને આપે, દાળભાત બધું મને ધીરે ધીરે પીરસે તો હું ખાઉં. જંગલોમાં, બહાર સૂતો હોઉં, તો પાંચ વાગ્યે આવું અને મારી મા સાથે સૂઈ જઉં. મારી મા તો કહે, 'મેર મારા રડ્યા, પાડા જેવો થયો તોય મારી પાસે સૂઈ જાય છે' તેમ બોલે. મને જંપ જ ના વળે. એવું શરીરનું મહત્વ હજી આપણામાં બહુ વિકસ્યું નથી, પણ જે ઓપોઝિટ-(વિરુદ્ધ) જાતિનાં શરીરો છે, એના જે ગુણધર્મ છે, સ્પર્શના ગુણધર્મ તે સંસારી લોકો કંઈ સમજતા નથી. બીજું કંઈ હોઈ શકે નહિ આમાં. એ સંબંધી આપણે વિચાર જ નથી કર્યો. આપણાં શાસ્ત્રોએ-ખાસ કરીને તંત્રોએ-કર્યો છે. બીજાં કોઈ શાસ્ત્રોએ એ સંબંધી વિચાર નથી કર્યો. શરીરના સ્પર્શના પણ અમુક જાતના ગુણધર્મો હોય છે.

એક અત્યંત વાસનાવાળા માણસને તમે સ્પર્શો. તે તમને વાસના જગાડશે. કોઈ 'સ્પિરિચ્યુઅલ માઈન્ડેડ'-(આધ્યાત્મિક મનોવૃત્તિવાળા) સારા માણસનો સ્પર્શ થયો, એ સ્પર્શ તમારી વાસનાઓને તમારી અંદર શમાવશે. એટલું જ નહિ, એ દ્વારા એનું 'બીઈંગ'-(આધાર) છે, તે દ્વારા તમારા આધારમાં-તમારા 'બીઈંગ'માં મૂકતો હોય છે. તેને એનું પ્રત્યેક કર્મ હેતુ વિના

હોતું નથી. એ હેતુ, જો આપણે સ્વીકારી લઈએ તો આપણો ઘણો વિકાસ થાય. સ્પર્શના જે ગુણદોષ છે, તેનો આપણે ઊંડામાં ઊંડો વિચાર કર્યો છે ખરો ?

માના શરીરમાં આપણે રહેલાં છીએ. આપણો કોઈ પણ બીઈંગ-મનુષ્યધારી જીવ-છે, એનો સંબંધ જેટલો મા સાથે છે, તેટલો એના બાપ સાથે નથી. દુનિયામાં લાગે ખરું. મા સાથે એનો જેટલો સંબંધ તેટલો બીજા કોઈ સાથે નથી. પછી મા સમજતી ના હોય કે છોકરાં સમજતાં ના હોય એ જુદી હકીકત છે. ના સમજતાં હોય તોપણ એ છે. તેમના ‘બીઈંગ’માં એ પડી રહેલો છે. એ સંબંધ માનાં ખોળિયાની સાથે વળગી જ રહેલો છે. કારણ માનાં ખોળિયામાં આઠ-સાડાઆઠ-નવ માસ આપણે રહેલાં છીએ. એટલે સ્પર્શ એ માણસોના પ્રકાર ઉપર આધાર છે. હું તો મારી વાત કરું છું. માણસોના પ્રકાર પ્રમાણે અનુભવ જુદો થાય. એક જ જાતનો થાય તેવું મારું કહેવું નથી, પણ મને તો ચેન જ ના પડે. પાંચ વાગ્યે બહારથી આવું, રોજ સવારે આવીને પહેલો મારી મા પાસે જ સૂઈ જઉં. પહેલાં ઓછામાં ઓછો પંદરવીસ મિનિટ સૂઈ જઉં. પછી ઊઠીને દાતણપાણી કરું, સ્ટવ સળગાવું, પછી મા ઊઠે અને દાતણ કરીને સ્ટવ સળગાવ્યો હોય, ચાનું પાણીબાણી મૂક્યું હોય પછી બા, ચા કરે. મને પોતાને તો મારી માનો બહુ લાભ મળ્યો છે. આખા જીવનને વિકસાવવામાં મારી માનો મોટામાં મોટો ભાગ છે.

મેં એક સરસ કાવ્ય લખ્યું છે, પણ મારી મા, આ દિશા નહિ સમજી શકેલી. એ દેવદર્શન કરવા જતી ખરી. દેવદર્શન

કર્્યા વિના એ જમે નહિ. વૈષ્ણવ ખરા અમે, કંઠીબંધા, એટલે એ મંદિરે દર્શન કરવા જાય ખરી, પણ એને ભક્તિની બીજી કંઈ સમજણ નહિ. મને ફેફરા જેવો રોગ થયેલો. મારી મા તો એ જ જાણે કે હજી આને એ જ છે. એને મટ્યું નથી.

સ્વજન : આ બધું સૂક્ષ્મ મનના કોન્ટેક્ટ-(સ્પર્શ)ની અંદર થતું હોય છે ?

શ્રીમોટા : એ તો માના શરીરની સાથે મારા શરીરનું સંધાન છે, એ મા છે તે જાગૃત નથી. સામાન્ય પ્રકારનાં કોઈ ઊંચાં કેળવાયેલાં હોય, આનંદમયી મા જેવાં મા હોય તો વાત જુદી છે, પણ સામાન્ય લોકો કંઈ સમજતા નથી. એટલે પેલો જે શ્રેયાર્થી છે તે સમજે છે. એને માના સ્પર્શથી એનામાં જે ઉત્સાહ આવે છે, એનામાં જે એક પ્રકારની ઠંડક પ્રવર્તે છે, તેનામાં એક પ્રકારની શાંતિ પ્રગટે છે. કામાદિ વાસના જે એના શરીરમાં રહેલી છે, છતાં માનું શરીર એને જે શાંતિ આપે છે, એ જગતમાં બીજું કોઈ શરીર નહિ આપી શકે. અશક્ય છે. પણ એ રીતે એ, કોઈએ એને સ્વીકારીને, એનો પ્રયોગ કરેલો નથી. મને તો ગુરુમહારાજે કહેલું, ‘આ પ્રમાણે તારે કરવું’, એટલે મેં ધ્યાનપૂર્વક સમજી વિચારીને જ્ઞાનપૂર્વક આ પ્રયોગ કરેલો. મારી મા કંઈ સમજી શકે નહિ. એ તો ઊલટી નારાજ બહુ થતી. અને નારાજ થઈને કહે, ‘મારા રડ્યા, પાડા જેવો થયો તોય સાથે સૂવે છે.’ અમારા આશ્રમમાં, ફળિયામાં જેને ને તેને કહે. મારી સાથે દુર્ગાબહેન રહેતાં હતાં-મહાદેવભાઈનાં પત્ની-એ બિચારાં મને સમજી શકતાં. બહુ સારી રીતે સમજી શકતાં. મને કહે, ‘ભગત, તમે અમસ્તા તમારી બાને આટલો

બધો પ્રેમ અને વહાલ બતાવો છો. એ તો તમારા વિરુદ્ધમાં બોલ બોલ કરે છે.’ હું કહું, ‘મા છોને, છોને બોલતી. મને શું ? મને એના વહાલમાં ઓછપ આવે નહિ. હું તો એમ જ વર્તવાનો.’ અને એ મા આ ઠેકાણે સમજુ હોય તો પેલાને બહુ લાભ થાય. એટલો બધો લાભ થાય કે તેના પુરુષાર્થ કરતાં પણ એને વધારે લાભ થઈ જાય, પણ એ બાજુ હજી આપણે ત્યાં કેળવાઈ નથી. આજે તો કોઈ એને યોગ્ય રીતે સમજે પણ નહિ અને યોગ્ય રીતે સ્વીકારે પણ નહિ.

હું મારી મા સાથે સૂઈ ગયો હોઉં, તેના હેતુની અવેરનેસ- (સભાનતા)મારા મનમાં હોય, તો જ આપણને ઘણો લાભ થાય.

દરેક વસ્તુમાં હેતુની અવેરનેસ આપણને હોવી ઘટે. ગમે તે ક્ષેત્રમાં પડ્યા હોવ. સત્ય અને અસત્ય, પણ જ્યાં હેતુની અવેરનેસ આવી ત્યાં વિવેક જાગ્યા વગર રહે નહિ. નહિ તો પછી હેતુની અવેરનેસ હોય જ નહિ અને જો વિવેક જાગે નહિ તો-હજુ હેતુની અવેરનેસ આપણામાં પાકી જાગી નથી. વિવેક એમાંથી જાગવો જોઈએ. આપણે અસદ્માં પડેલાં હોઈએ તો વિવેક આપણને તે બતાવી દે. વિવેક એવી આંખ છે. આપણી આ આંખ કરતાં પણ વિવેકની આંખ બહુ સૂક્ષ્મ છે. બહુ ઝીણી છે. ઝીણામાં ઝીણું, જેમ પ્લાનિંગની બાબતમાં જેને અભ્યાસ છે, અને ઝીણામાં ઝીણી જેની ડીટેલ્સ પર પણ એટલો બધો કાબૂ હોય છે, તે કર્મનાં ક્ષેત્રમાં પણ ઊતરવી જોઈએ. લગની એ પણ વિસ્તૃત થતી જાય છે. લગની એ સ્ટેટિક નથી. એ આપણે સમજવું જોઈએ. એટલે લગની લાગે તો લગનીનો વિસ્તાર થાય છે. એક ને એક ઠેકાણે બેસી નથી રહેતી.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : મોટા, તમે દીકરા અને મા સાથે સંબંધ કહ્યો એવો દીકરીને બાપ સાથે કે મા સાથે ?

શ્રીમોટા : મા સાથે. બધાંનો મા સાથે-છોકરો હોય કે છોકરી હોય.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : ઘણાં કહે છેને કે દીકરીઓ તો બાપ તરફ જ હોય.

શ્રીમોટા : ના, ના. બધાંને માના પેટમાં જ રહેવાનું હોય. એ જે તમે કહો છો તે વિચાર સામાન્ય માણસને તો કલ્પના પણ ના આવે. એવી રીતે વિવેકની એ આંખ અને વિવેકની સમજણ એટલી બધી ઊંડી, બહુ સ્પષ્ટ ચોખ્ખી અને કેળવાયેલ ના હોય તેવા અબુધ માણસને હોતી નથી. વિવેક કેળવાયેલો નથી એને નહિ આવડે. અને આ બધું નીકળે છે એકાગ્રતામાંથી. જે વિષય પરત્વે એકાગ્રતા થઈ, આધ્યાત્મિકતા પ્રગટી તે વિસ્તારને પામ્યા કરે અને આવા ગુણો અંદરથી નીકળ્યા કરે.

એ થશે ક્યારે ? કે એની જ્યારે લગની લાગશે ત્યારે. લગની લાગ્યા સિવાય નહિ થાય. લગની દેખાયા સિવાય, જણાયા સિવાય પણ આપણને નહિ રહે. લગની જણાવવી જોઈએ, સમજણ પડવી જોઈએ. આપણાં શાસ્ત્રોમાં છે. મોટાં છોકરાં થાય ત્યારે માની લો કે હું બાપ છું. મારે એક છોકરી છે અને એક છોકરો છે, પણ છોકરો મોટો થાય ત્યારે એનામાં પેશન-(વિષયવૃત્તિ) વગેરે જાગે-એ સ્થિતિ જાગે ત્યારે એને ઠંડી, શાંત કરવી હોય-બીજો કોઈ ઉપાય થશે નહિ. એ માના સાથે સૂઈ જાય અને તેની અવેરનેસ રાખે તો શાંત થઈ જાય, પણ દીકરી બાપ સાથે સૂવે એ આ કાળમાં બને એવું નથી.

કોઈ કરી શકતાં નથી. બાકી, એનો વિચાર કર્યો છે આપણાં શાસ્ત્રોમાં-બંનેનો. જેમ શાહીચૂસ છે, જેમ શાહી ચૂસી લે છે, તેમ માનું શરીર જે છે, તે માનાં ખોળિયામાં આપણે નવ મહિના રહેલાં છીએ. એ માનું ખોળિયું આવી વાસનાઓને ચૂસી લે છે. માને ખબર નથી અને આપણને પણ નથી. અને આપણે પણ જો અવેરનેસથી કરીએ અને જો મા પણ સમજુ હોય તો જ સૂવા દે છે તમને, નહિ તો તમને ના સૂવા દે. ‘ખસ હવે, જઈને પેલા ખાટલામાં સૂઈ જા’. મારી માની માફક. સ્પર્શના ગુણદોષ વિશે આપણા લોકોએ વિચાર કર્યો છે અને બરાબર સાયન્સમાં જેવી રીતે હોય, તેવી રીતે પૂરેપૂરો, ઊંડો વિચાર કર્યો છે. એનો બધો આધાર આપણી પોતાની તે વખતની અવેરનેસ ઉપર છે. કયા હેતુથી આ બધું છે ? એ ધ્યાન જો આપણે રાખીએ તો એ છે.

(૬) સમર્પણ-સ્વાર્પણ

સ્વજન : મોટા, સમર્પણ અને સ્વાર્પણનો ભેદ કહોને ?

શ્રીમોટા : સમર્પણમાં સ્વાર્પણ આવી જાય. સ્વાર્પણ પહેલું છે. સમર્પણ પછી છે. સમર્પણનો જે ભાવ પ્રગટવો જોઈએ તે સરેન્ડર-(સ્વાર્પણ) થઈ ગયા પછીથી પ્રગટે છે, કારણ કે પહેલાં તો આપણને ખબર પડવી જોઈએ કે આ મૂડી આપણી પાસે છે તે બીજાની છે. તે બીજાને આપણે આપી દેવાની છે. તે બરોબર આપણને ખબર પડે નહિ ત્યાં સુધી તમે પેલાને આપી શકો નહિ.

સ્વજન : મોટા, દરેકને પોતાનું શું કર્તવ્ય છે, તમે ‘ગીતા’માં કહ્યું છે કે જે પ્રાપ્ત કર્મ છે તે આપણે કર્યા કરવું જોઈએ. અથવા તો પોતાને યોગ્ય લાગે તે કર્તવ્ય કર્યા કરવું જોઈએ. હવે એની પાછળ સતત મથ્યા કરવું જોઈએને ? આપણે સાધના કરીએ પણ જોડે જોડે આપણું પ્રાપ્ત કર્મ છે, તેને છોડી ના દેવું જોઈએને ? એની પાછળ મથ્યા કરવું જોઈએને ?

શ્રીમોટા : એનું કારણ છે કે સાધના કરતાં કરતાં જે એકાગ્રતા થાય તે એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કર્મ કરતાં કરતાં આપણને મદદ કરે છે. અને એટલા માટે જ ‘ગીતા’એ એમ કહેલું અથવા તો શાસ્ત્રકારોએ એમ કહેલું કે શરૂઆતમાં કોઈ પણ માણસ ચોવીસ કલાક આ સાધનામાં પરોવાઈ ના શકે. એટલી તમન્ના, ચોવીસ કલાકની તમન્ના દરેકને જાગેલી હોતી નથી. કોઈક જ એવો શંકરાચાર્ય કે રામકૃષ્ણ પરમહંસ જેવો નીકળે કે એની તમન્ના સતત ચોવીસ કલાકની હોય. બાકીનાની તો હોય જ નહિ. ત્યારે પ્રાપ્ત કર્મ કરતો જાય અને જોડે જોડે એની સાધના

કરતો જાય પછી સાધનામાંથી એને એકાગ્રતા વગેરે જે થાય તે એનાં પ્રાપ્ત કર્મનાં સાધનમાં ઉમેરો કરે, મદદ કરતી થઈ પડે. એવી રીતે સાધનામાંથી પ્રાપ્ત થયેલી એકાગ્રતા વધે છે. બહુ ઓછા લોકોને આ જ્ઞાન છે. આપણા લોકોમાં એવી ઊંધી સમજ ફેલાયેલી છે કે આ એકાગ્રતા-આ ફળ મળ્યું તે આમાં વપરાય જ નહિ-એવી ઊંધી સમજ સમાજમાં ફેલાયેલી છે. ખરી રીતે એવું નથી. શંકરાચાર્ય ભગવાન પણ જેમ જેમ સબળ થતા ગયા તેમ તેમ તે સબળતાનો ઉપયોગ તેમણે બૌદ્ધધર્મને ઉચ્છેદવામાં કરેલો છે-પ્રચંડ વિરોધ સાથે. એ લોકો બૌદ્ધધર્મ-વાળા હોવા છતાં મારી નાખતા ખચકાતા ન હતા. ઘણા લોકોને એમણે મારી નાખ્યા. અને ખુલ્લી રીતે નહિ. કોઈ માણસ ખુલ્લી રીતે મારી નાખે તો આપણે માનીએ કે ચાલો ભાઈ, ધન્ય છે આ માણસને ! પણ સામ, દામ, દંડ, ભેદ બધી નીતિ એ લોકોએ અજમાવેલી. શંકરાચાર્ય ભગવાન પણ એ જ રીતે વર્તેલા છે. ભગવાન હોવા છતાં, સત્યના અનુભવી હોવા છતાં, તે પણ એમની સાથે એમની રીતે વર્તેલા છે. સમાજ આ કંઈ જાણતો નથી. સમાજ જો આ હકીકત જાણે તો ‘ખોટી વાત છે’ એમ કહે. માને જ નહિ. ખોટી હકીકત છે એમ જ કહે, પણ ઈતિહાસને કોઈ નકારી શકે છે ? ઈતિહાસમાં આવું લખેલું હોય છે.

તા. ૨૦-૯-૧૯૭૪

(૭) એકાગ્રતાનો પ્રકાર

શ્રીમોટા : સંસારવહેવારમાં કોઈ પ્રોબ્લેમ આવ્યો ત્યારે એકાગ્રતા આપમેળે રહે છે. મનને કોઈ એવો વિષય આપવાથી-આપણા ખપનો-મન ઝટ એકાગ્ર થાય છે. બાકી, એમ ને એમ એકાગ્ર નહિ થાય. મનને કંઈ કશામાં જોડવું જોઈએ. ત્રાટક કરવાથી એકાગ્રતા થાય ખરી. પછી એ એકાગ્રતાનું શું કરીએ ? એકાગ્રતાનો ઉપયોગ છે. એકાગ્રતા થાય અને કશું કરવાનું ના હોય તો-આપણી ભૂમિકા ના હોય તો-એવી એકાગ્રતા વેગ છે. વેગ એટલે નકામી છે. અર્થ વગરની છે.

મનનું બે પ્રકારનું કર્મ-આંખ ઉઘાડી રહે અને મન એમાં પરોવાયેલું અને એકાગ્ર થાય. તે વખતે મનને બેવડું કામ હોય છે. ત્રાટકની એકાગ્રતા લાંબો વખત ચાલતી નથી, કારણ કે ઉઘાડી આંખ લાંબો વખત રાખી શકાતી નથી. વહેવારના ઉપયોગમાં આવી એકાગ્રતા માટે મનને એ વિષયમાં જોડવું. જે કશામાં મનને રોકીએ-એમાં મનને રસ હોય, એમાં ઉપયોગ હોય, તેમાં મન જલદી જોડાશે. એને એકાગ્ર થવા દેવું એ વધારે સારું છે. ત્રાટક દ્વારા એકાગ્રતા કરવી હોય તો ઉચ્ચ ભાવનાનાં ક્ષેત્રમાં એ કરી શકાય. વહેવારનાં કામમાં લાંબો ગાળો ખપમાં નહિ લાગે.

ત્રાટકમાં આંખો ખુલ્લી રાખવી પડે. આંખોનો સ્વભાવ ચંચળ છે. એના પર કાબૂ રાખવો એ અઘરું છે. અડધો કલાક ખુલ્લી આંખ રહી ના શકે. એટલે એ રીતે કરેલી એકાગ્રતા વેપારઉદ્યોગમાં કે વહેવારમાં ખપમાં નહિ લાગે. એ તો આઉટર માર્ઈન્ડ-(બાહ્યમન)ને એમાં જોડવાથી, એમાં એકાગ્ર

થાય. એમાં વધારે જરૂરિયાત લાગે તો મનની એમાં એકાગ્રતા થાય છે.

પ્રાર્થના કરવી હોય, ઈશ્વર વિશે ચિંતવન કરવું હોય, કોઈ ઉચ્ચ ભાવનામાં જવું હોય તો ત્રાટક દ્વારા કરેલી એકાગ્રતા ખપની છે. ત્યાં એ લાંબો કાળ ટકે છે. કદાચ આંખો મીંચાઈ હોય તોય આ બધાં કામોમાંથી એકાગ્રતા જતી રહેતી નથી, કારણ કે એ ઈનવર્ડ માઈન્ડ-(આંતરમન)નો વિષય છે. સંસારવહેવાર વેપારઉદ્યોગ આઉટર માઈન્ડના વિષય છે. એ ત્યાં બહુ ખપમાં નહિ લાગે.

મનની સાથે બીજાં કરણો જોડાયેલાં છે. ઉદ્યમમાં એકાગ્ર થશે ત્યાં પ્રમાદ વગેરે નહિ રહે. બીજા બધા પ્રોબ્લેમ હોય એનું મહત્ત્વ ઊડી જાય છે. મન ચાલુ વિષયમાં રોકાયેલું હોય, એના વિશે જ વિચાર કરે છે. એ વખતે બીજા વિષયમાં જતું નથી. અને એ પ્રોબ્લેમનો ઉકેલ આવે છે.

એકસાથે બધા વિષયમાં મનને નહિ જોડી શકાય. એક જ વિષયમાં એને જોડી શકાય છે. ઉપયોગ વખતે મનને એક જ બાબતમાં એકાગ્ર કરવાનું હોય છે. આઉટર માઈન્ડ એકાગ્ર થાય છે, ત્યારે એની શક્તિ ઘણી હોય છે. એ બહારના વિષયમાં રમમાણ હોય છે.

તા. ૧૮-૧૧-૧૯૭૫

(૮) ક્રિયાનું મૂળ

‘માયાથી કરીને બધાં યંત્રો પર ચઢેલાં માનવીને હું ઘુમાવું છું.’-‘ગીતા’

આપણાથી જે કંઈ થાય છે તે અંદર રહેલી કોઈ જાતની શક્તિથી થાય છે. તેને બદલે આપણે ‘મેં કર્યું’ એમ માનીએ છીએ. ખરી રીતે કરનાર પેલી ‘શક્તિ’ છે. જે ખરું ‘છે’ એ બેકગ્રાઉંડમાં રહે છે. અને ‘નથી’ તે આગળ આવે છે. એટલે આપણું મૂળ સ્વરૂપ-જે સચ્ચિદાનંદ-છે એને આપણે ભૂલી જઈએ છીએ. આપણી અંદરની કોન્શ્યસનેસ છે, એનાથી જે તે બધું થાય છે. તેને બદલે ‘હું કરું’ એમ માનીએ છીએ. આ બધું થાય છે એ માયાને લીધે છે. તેથી, ભુલાવામાં પડે છે. માયા એટલે ઈલ્યૂઝન.

ખરી રીતે આપણે કશું કરતાં હોતા નથી. આપણામાં લિવિંગ પાવર ના હોય તો આપણાથી કશું થાય નહિ. આપણે અહમ્ હોવા છતાં, બુદ્ધિ હોવા છતાં કંઈ કશું થાય નહિ. થાય છે પેલાને લીધે. જે જીવ છે એનાથી થાય છે, એ બુદ્ધિ તદ્દન સ્વીકારી લે છે, પણ કરેજ ઓફ કન્વિક્શન-(દૃઢ માન્યતાની હિંમત) પ્રગટેલું નથી એમાં. એટલે આપણે ભૂલીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘આ મેં કર્યું છે અને આ બધું મારું છે.’

દુનિયાદારીનું જે કંઈ છે, એની સભાનતા છે અને એને લીધે આપણને આનંદ છે. અમારા આશ્રમમાં (હરિજન આશ્રમ) એક ભાઈ રહેતા હતા. એમની પાસે પાંચ લાખ રૂપિયા હતા, પણ મગજ બિલકુલ ખસી ગયેલું. કોઈક વાર ભાન આવે ત્યારે કહે, ‘ચૂનીભાઈ, તમને ખબર છે, મારી

પાસે પાંચ લાખ રૂપિયા છે.’ જ્યારે પેલી સભાનતા આવે ત્યારે એને ખ્યાલ આવે, પણ હોવા છતાં સભાનતા ન હોય ત્યારે કંઈ નહિ.

જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રે જે કંઈ છે, એનું હોવાપણું છે. એની સભાનતા જાગે છે ત્યારે આનંદ છે. ‘સચ્ચિદાનંદ’ જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં અનુભવાય છે. એટલે કે જે તે ક્ષેત્રનો તે દેવતા છે. માયામાં પણ-‘આ પત્ની છે-ભાઈ છે’-એ બધું માન્યા કરીએ. એના હોવાપણાની સભાનતાનો આનંદ.

(૯) સાધનાનું પ્રયોજન

સ્વજન : આ આખો ખેલ, મોટા, સભાનતાનો છે ?

શ્રીમોટા : સભાનતાનો જ છે. ‘ધેર યુ આર રાઈટ.’ આ તમે બરાબર પોઈન્ટ પકડી લીધો.

પણ સંસારમાં રહેતો હોય, ફરતો હોય, રમતો હોય, પણ એની સભાનતા આમાં ના હોય, પણ હોય પેલામાં. પોતે ‘પેલા’માં છે એની સભાનતાને લીધે એને રિઆલિટીનો આનંદ લાગે છે. એટલે સભાનતા એ સેન્ટ્રલ ફલ્કમ-(કેંદ્રવર્તી આધાર) છે. એ જ મુખ્ય છે.

આ સાધના કરવાની કે ભગવાનનું નામ લેવાનું વગેરે એને માટે જ કે સભાનતા આપણામાં રૂઢ થઈ જાય. એના તરફનું જ આપણું ચિત્ત સતત આકર્ષાયેલું રહ્યા કરે. એ કાજે જ જે તે બધું છે. વહેવાર પણ એને માટે છે. સંસાર પણ એને માટે છે. આ સંસારની માયાએ કરીને તું મને ભમાવે છે. આ તેં ખેલ તારો રચ્યો છે, કે તારી માયા વડે કરીને તું મને ભમાવે છે, પણ હું ભમી જઉં એવો નથી. ખરી રીતે તો સચ્ચિદાનંદની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ભૂમિકા પર રહેલો ‘એ’ ‘તું’ જ છે. એમાં હું જ. હું આશ્રય લેનારો છું. આવું બુદ્ધિથી આપણે ગમે તેટલું બોલીએ પણ જે પકડ આવી જવી જોઈએ એ નથી આવતી. એટલા માટે જ આ ઊર્ધ્વ પ્રકારની પ્રક્રિયા કરવાની છે. એ સભાનતા આપણને બરાબર આવી જાય-જીવતીજાગતી સભાનતાની પકડ આવી જાય પછી ખલાસ. પછી તમે ગમે ત્યાં જાઓ અને ગમે તે કરો. અને પેલી સભાનતા પછી

છટકતી નથી. એક વખત આત્માની સભાનતાનો તમને અનુભવ થયો, એ સભાનતા કદી જાય નહિ. પછી એ કાયમ રહેતી હોવાથી, એ સભાનતા તૂટતી નથી.

બાળકને જુદી જુદી જાતનાં રમકડાં આપી દે, એટલે પેલો રમવામાં પડી જાય. ભગવાને આપણને આ સંસાર આપી દીધો છે. એ સંસારની માયામાં આપણે બસ ભમ્યાં કરીએ છીએ. બાળક રમકડાં સાથે રમતાં રમતાં પોતાની માને ભૂલી જાય છે. તેવી રીતે આપણે સંસારની માયામાં ભમતાં ભમતાં ભગવાનને ભૂલી જઈએ છીએ. આ બધી માયા માએ જ કરેલી છે, પણ એ ભૂલી જવાય છે અને રમકડાંમાં રમમાણ થઈએ છીએ.

સભાનતા જાગ્રત રહ્યા કરે એટલા જ માટે મથવાનું. આ સભાનતા કીએટિવ-(સર્જનાત્મક) છે. પોઝિટિવ ફોર્સ-(વિધેયાત્મક વેગ) છે. એને લીધે જ જે તે બધું છે.

તા. ૧૬-૧૧-૧૯૭૪

(૧૦) તંત્રવિચાર

સ્વજન : આ તંત્ર રચના અને એનું રહસ્ય....

શ્રીમોટા : તંત્રની રચના એટલા માટે થયેલી કે આપણામાં જે ચેતન છે એની સભાનતા આપણામાં જલદીમાં જલદી કેમ નથી થતી ? સ્થળ અને કાળને લીધે લાંબો ગાળો લાગે છે. એ કાળ અને સ્થળ કેમ વહેલામાં વહેલી તકે ટૂંકાઈ જાય અથવા અદૃશ્ય થઈ જાય એ માટેનો શોર્ટકટ-ટૂંકો માર્ગ તંત્ર છે.

તંત્રમાં શું છે ? એમાં સિમ્બોલિઝમ-(પ્રતીક) છે. સિમ્બોલિઝમને પ્રત્યક્ષ આકારમાં મૂકી દીધું. ત્રિકોણ, એમાં ચતુષ્કોણ, જુદાં જુદાં યંત્રો બતાવ્યાં હોય છે. એની દ્વારા સમજી લેવાનું. જે તે બ્રહ્માંડ છે તે ચોકઠામાં છે-એ બુદ્ધિથી સમજાય છે-તેમ આપણે જ્યાં સુધી શરીરધારી છીએ ત્યાં સુધી સત્યને પણ આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ચોકઠામાં ગ્રહણ કરી શકે છે. જાણેઅજાણે જગત સાકારને જ સ્તવે છે. નિરાકારને સ્તવતું નથી, કારણ કે એનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણની શક્યતાં નથી. એટલે એ સાકારને પકડી શકે એવાં પ્રતીકોને સાચવી લીધાં.

બુદ્ધિ વડે તો સમજાય છે, પણ જ્યારે એ અનુભવ થાય ત્યારે આ બ્રહ્માંડમાં જુદાં જુદાં સિમ્બોલ પ્રવર્તેલ છે. ભગવાનની લીલાના અનેક પ્રકારનાં સિમ્બોલ છે. એ કેવી રીતે વર્ક કરે છે. પોતે હોય, અને પોતે કર્તા હોવા છતાં એનાથી ઊભું થયેલું તંત્ર અને એ બધું ઊભું થયેલું એનું નિરીક્ષણ કર્યા કરે. પોતાના તંત્રમાં પોતે ગોઠવ્યું ના હોય એવું પણ બન્યા કરતું હોય. એ તંત્ર પોતે ઊભું કરેલું છે, છતાં કેટલું બધું એવું છે

કે એ પોતે જાણતો હોતો નથી.

પણ એ તંત્ર શીખવાને માટે અમુક પ્રકારની ભૂમિકા જોઈએ. તંત્ર એ શોર્ટેસ્ટ કટ ટુ રિઅલાઈઝ ડિવાઈન-(અનુભવ માટે ટૂંકામાં ટૂંકો રસ્તો). પણ એની અંદર શું શું છે એની મને ખબર નથી, પણ જે જીવના કામકોઠાદિ મોળા પડ્યા છે, તે પ્રકારનો જીવાત્મા જ તંત્રનું સાધન કરવાને યોગ્યતાવાળો છે.

હાલના જીવોને માટે સરળમાં સરળ સાધન સ્મરણ અથવા તો કોઈ પણ પ્રકારે ભગવાનની કોન્શ્યસનેસ આપણને રહે તો ભજન, કીર્તન, સત્સંગ, સદ્વાંચન, કોઈ પણ સાધનથી કરીને દિવસના આપણાં સકળ પ્રકારનાં કર્મ કરતાં કરતાં સભાનતા રહે.

તંત્રમાં પાછા બે માર્ગ પડ્યા. કૃષ્ણ અને શુક્લ. કૃષ્ણ માર્ગમાં માયામાં પડ્યા રહે પણ પેલી રિઆલિટી-(વાસ્તવિકતા)ને ભૂલે નહિ. ઊંચામાં ઊંચા પ્રકારના જીવો આ તંત્ર માર્ગ પર હોય. અત્યારે કોઈક ઠેકાણે હશે, પણ બહુ થોડાક હશે.

સ્વજન : તંત્ર એ જો ઓરિજિનલ ડેવલપમેન્ટ-(મૂળભૂત વિકાસ) હોય તો આપણી આ બધી માન્યતાઓમાંથી છૂટવા માટે સાધન થયેલુંને ?

શ્રીમોટા : હા. ભગવાનના માર્ગે જવું હોય, તો અનેક પ્રકારની માન્યતાઓ, સમજણો બધાંથી મુક્ત થવું પડશે.

તા. ૧૮-૧૧-૧૯૭૫

(૧૧) નામસ્મરણ

હરિ કરતાંય હરિનું નામ ચડિયાતું છે. નામથી કરીને નામીનો પરિચય થાય છે. પહેલાં કંઈ નામ લેવાથી પરિચય થતો નથી. નામ જેમ વધારે ને વધારે ઘૂંટાય, પછી રસ પ્રગટતો અનુભવાય. મુસલમાન, ખ્રિસ્તી બધાંમાં આ નામ પ્રચલિત થયેલું છે. આપણે ‘રામ’ કે ‘કૃષ્ણ’ બોલીએ છીએ ત્યારે આપણને અભિપ્રેત દશરથપુત્ર નથી, પણ ચૈતન્યની એવી આઈડેન્ટિટી- (ઓળખ) છે. જે શબ્દથી વ્યક્ત થનાર ચૈતન્ય છે, એ ‘રામ’. જેના વડે કરીને આપણે આકર્ષાઈએ છીએ એ ‘કૃષ્ણ’.-નહિ કે યશોદા અને નંદનો છોકરો. આપણે ‘રામ’-‘કૃષ્ણ’ બોલીએ છીએને એને એક્સ્ટ્રેક્ટ-(ગૂઢ) તરીકે લઈએ છીએ.

જેને દશરથનો પુત્ર ‘રામ’ કે યશોદાનો છોકરો ‘કૃષ્ણ’ એવું ઊગતું હોય તો બરોબર નથી. તેવી રીતે ‘અલ્લા’. ખ્રિસ્તી લોકો શું બોલે છે એની મને ખબર નથી, પણ પાદરીઓ માળા રાખે છે. એટલે કશુંક બોલતા તો હશે જ. એ મહંમદ પયગંબર સાહેબનું નામ નહિ લે. એમને તો એ રસૂલ સમજે. એટલે કે મેસેન્જર પયગંબર.

મૂળ નામી છે. એ તો એક્સ્ટ્રેક્ટ-(ગૂઢ) છે. નામ જ ઘૂંટાવું જોઈએ એવું કંઈ નથી હોં. સામાન્ય માણસને આશરો લેવા માટે નામ છે, પણ નામનો ભાવ પ્રગટ્યો. એ ભાવ જાગે તો એ ભાવ સાતત્ય વડે કરીને એ નામીનો પરિચય આપણને થાય છે. માટે નામને મોટું કહેલું છે.

વિશેષ કરીને આયુર્વેદિક દવા ઘૂંટવાથી જેમ એની શક્તિમત્તા વધે છે, તેવી રીતે ભગવાનનું નામ વધારે ને વધારે

ઘૂંટાયે જાય છે ત્યારે એમાંથી ફલિત થતી શક્તિ-ઉત્સાહ-વધે છે. મારો અનુભવ છે કે ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં બે ચાર કલાક થાય એટલે ઉત્સાહ આવે. સાહસ, હિંમત જેવા ગુણોનો ઉદય થતો અનુભવેલો. શરૂઆતમાં તો મને સમજણ ના પડે. આટલો બધો ઉત્સાહ કેમ રહે છે ? કોઈ એવો સંસારમાં-જીવનમાં પ્રસંગ બન્યો નથી, તો કેમ આમ ? એવું થતું. બહુ દિવસ પછી ખબર પડી. સહનશક્તિ પણ વધે છે. સાહસ વધે છે, કારણ કે આમાં તદ્દન અજાણ્યા રસ્તે જ દોટ મૂકવાની છે. માટે સાહસ અનિવાર્ય. આવા ગુણો આપણામાં છે જ, પણ એ વ્યક્ત થાય છે, છતાં થાય છે. આ અનુભવ વહેલો થાય છે. આ પ્રતીતિ થાય છે ત્યારે આમાં શક્તિ છે એમ સમજાય.

સંસારવહેવારમાં સુખમાં કંઈ ભગવાન એકદમ યાદ ના આવે, પણ કોઈક દુઃખના પ્રસંગમાં, ‘હે હરિ, હે પ્રભુ, હે ભગવાન’ જેના તરફ વિશેષ લક્ષ ગયું હોય અથવા સંસ્કારે કરીને જે હોય તે નામ આપણને યાદ આવે છે. કેટલાકને યાદ નથી આવતું, કેમ કે એ લોકોને એવી અભિરુચિ નથી હોતી, પણ કેટલાય એવા ચોર લૂંટારાને પણ ભગવાનનું નામ લેતા સાંભળેલા છે. ભગવાનનું નામ લેતા, ભગવાનના ભક્ત થયેલા છે. સુરદાસ જીવદશામાં હતો ત્યારે વેશ્યાને ત્યાં જતો હતો. એ માટે કેવાં સાહસ કરતો હતો.

ભગવાનનું જે નામ છે. જેમ નામથી પૂછતાં પૂછતાં જવાય છે. જેમ કે ‘ભાઈ, ફલાણાંનું ઘર ક્યાં આવ્યું ?’ તેને જાણનાર બતાવે છે. નામથી જડી આવે છે. ભગવાનનું ઠેકાણું પણ એના નામથી જડી આવે છે. એ નામ કલાકેક લીધે પત્તો નહિ ખાય. ખરેખરી રીતે નિરંતર થવું જોઈએ. નામનો ભાવ હોય

તોય ચાલે, પણ એ ભાવમાં શું થાય છે ? ભાવ જાગે છે ખરો, પણ નિરંતરતામાં આવી શકતો નથી, પણ નામ નિરંતર થઈ શકે છે. એથી જે ભાવ થાય છે, એ ટકેલો રહે છે. શરૂઆતના ગાળામાં એ વત્તાઓછા પ્રમાણમાં થાય છે ખરો. અનુભવી થયા પછી ભાવમાં ન્યૂનતા આવતી નથી.

બીજાનામાં આપણું લક્ષ બિલકુલ ના જાય એવું બુદ્ધિથી સમજીએ એટલું નહિ, પણ પૂરેપૂરું કન્વિક્શન-(દૃઢ માન્યતા) આવી જાય ત્યાર પછી એ બાબતનું લક્ષ આપણું ગૌણ બની જાય. મન, બુદ્ધિની પ્રવૃત્તિ તો રહેવાની. એ પોતાના જ વિશે વધારે વિચારતો થાય છે. જેમ જેમ એ પોતાને વિશે વધારે ને વધારે વિચારતો થતો જાય તેમ તેમ પોતાનું આડુંઅવળું, દોષ વગેરે જણાય. પછી દોષને મઠારવા પડે, પણ એ મઠારવાનું તો સેકન્ડરી-(ગૌણ) બની જાય છે, પણ ભગવાનની સાથે ભાવસંબંધ કેમ કરીને વિશેષ રહે એ જ એને મહત્ત્વનું લક્ષણ બને છે. મઠારવાનું ગૌણ રીતે થાય, મઠારવાનું આપમેળે થયે જાય છે. પછી એમાંથી નીકળી જતાં વાર લાગતી નથી.

એકાગ્રતા મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-એ બધાંને સ્પર્શે છે. એકાગ્રતા થાય ત્યારે ભાવ પ્રગટે. વૃત્તિઓ શમી જાય. એકાગ્રતા શેની પરત્વે થાય છે એના પર ભાવનો આધાર છે. કોઈ સંસારના વિષયના ચિંતવન પર એકાગ્રતા થાય તો ભાવ ના થાય. આપણને વેપારનાં કામમાં એકાગ્રતા થઈ હોય તો વેપારનું સ્પષ્ટીકરણ થાય.

આમ, એકાગ્રતામાં બે મન કામ કરે છે.

તા. ૧૬-૧૧-૧૯૭૫

(૧૨) પ્રશ્નોનું સમાધાન

શ્રીમોટા : જે બધું સ્વતંત્રપણે અસ્તિત્વ જણાય છે, એ કોના આધારે ? મનુષ્યના સંસ્કારના આધારે એ નથી. દા.ત., આપણે એમ કહીએ કે મનુષ્યયોનિ છે, તો મનુષ્યયોનિની પ્રગતિ થતાં થતાં, વિકાસ થતાં દેવયોનિમાં વિકસ્યો, તેટલો વિકાસ થયો. પછી દેવયોનિનો વિકાસ થતાં તેનો વિકાસ અટકી ગયો. પછી એ જીવ આવી સ્થિતિમાં થયો, તે આ ફોર્સીસ-(શક્તિઓ)માં દાખલ થઈ જાય. આવા જીવો જે છે, તે બે પ્રકારના. પોઝિટિવ અને નેગેટિવ. આ બધા ચોર, ડાકુઓ છે, તે બધા નેગેટિવ છે. એ પણ બહુ આગળ વધેલા હોય-લુચ્ચાઈમાં બહુ આગળ વધેલા હોય. તેમનું મરણ થાય ત્યારે તે પેલા નેગેટિવ ફોર્સીસ-(નકારાત્મક શક્તિઓ)માં ભળી જાય છે. અને આમાં જે મથતો જીવ હોય તે મથામણ કરતાં કરતાં આગળ વધી જાય, ત્યારે એ પણ પેલામાં-ફોર્સીસ-(શક્તિઓ)માં ભળી જાય. એનું ઉદ્ભવસ્થાન આ રીતનું છે. આ તો મારી સમજણથી હું કહું છું. મેં કંઈ વાંચ્યું કર્યું નથી. હું પોતે આમ સમજેલો કે દરેક વસ્તુનું સમાધાન કરી લેવું. જેથી ફરીથી એ પ્રશ્ન આપણા મનમાં ઊગે નહિ. માટે પૂરેપૂરું સમજી લેવું. આપણા મનથી ફૂલીઅર-(સ્પષ્ટ) કરી લેવું. આપણી બુદ્ધિમાં આપણને રેશનલી-(તાર્કિક રીતે) ઊતરે તે રીતે બરાબર સમજી લેવું, નહિ તો પછી આપણને એનો વિચાર આવે. ત્યારે મેં નિયમ લીધેલો. આવું સ્વીકારીને-એ પ્રમાણે હું વર્તતો. એટલે આવા પ્રશ્નો આવે તો આવી રીતે વિચારીને હું મારા મનમાં ઉકેલ કરી લઉં. અને એ ઉકેલ હું સમજું તે પ્રમાણે જીવનમાં

હું વર્તતો. ગુરુમહારાજને પૂછવા જઈ શકું તેવી તો મારી સ્થિતિ જ ન હતી. પૈસા જ ના મળે. મહિને ચાર પૈસાનું ખર્ચ હજામતમાં કરતો. એક મહિને ચાર પૈસા હજામતના. તેવી સ્થિતિ હતી. એટલે મને ઘણું સારું થયું-આપણે આપણી મેળે સ્ટ્રગલ-(મથામણ) અને મહેનત કરી કરીને આપણે પોતે ઉકેલ કરીએ, એ સારામાં સારો ઉપાય છે. આજે પણ હું કહું છું- એ સારામાં સારો ઉપાય છે.

‘પરાવલંબન અતિશય દુઃખકારી’-તુલસીદાસે ગાયું છે. તેની સામે પણ કહી શકાય. તુલસીદાસ ભલે ભક્ત માણસ અને ઉચ્ચ કોટિના હતા. એમને કોન્ટ્રાડિક્ટ-(વિરોધ) કરવા હું કહેતો નથી. એની સામે એમ પણ કહી શકાય કે આપણે એટલા બધા કામઘંધામાં પડ્યા કે કેટલાં બધાં સાથે કામ રહે. ત્યાં પરાવલંબન તો છે જ. ત્યાં આગળ કેટલાક એવી રીતે મદદ કરનાર પણ હોય. એ પોતે પરિસ્થિતિનો યોગ્ય વિચાર કરીને આપણને મદદ કરે કે ‘સાહેબ, આનું આમ કર્યું હોય તો સારું થશે.’ આપણા મનમાં ગોઠી જાય કે આ વાત સાચી. આમ, પરાવલંબન મદદકર્તા પણ છે અને અવરોધકર્તા પણ છે. એટલે આ એક જ સાચું એમ નહિ. ‘પરાવલંબન અતિશય દુઃખકારી’ એ કથન સો ટકા સાચું છે એમ નહિ. મેં ત્યારે વિચાર્યું કે આવી રીતે વિચારીને પણ સાચું વિચારતા હોય- સાચું પરિણામ પણ લાવી શકાય. પરાવલંબન સંસારમાં તો છે જ. જગતમાં આપણે એકલા સ્વતંત્ર-ઈલાયદા છીએ નહિ. બધાં સાથે સંકળાયેલાં જ છીએ. એટલે જાણેઅજાણે પરાવલંબન થવાનું જ. આમ તો એ જો અતિશય દુઃખકારી હોય, તો પછી

દુઃખનો અંત જ ના આવે. એટલે એ કેટલીક વખતે એવું વિચારીને યોગ્યતા હોય એ સ્વીકારવું. કોઈક આપણું ઊંધું થાય એવું પણ વિચારે. વિવેક બુદ્ધિને કામે લગાડવી પડે-જો જાગેલી હોય તો. નહિ તો પછી દુઃખ વહોરવું પડે. જે કેટલાક નિઃસ્વાર્થ માણસો હોય, એના અનુભવની વાત કરે. પરિણામ ઊંધું થાય. એનો હેતુ ના પણ હોય, પણ પરિણામ ઊંધું થાય. તુલસીદાસે કોઈ પ્રસંગને અનુસાર લખ્યું હશે. કેટલીક હકીકતો એવી હોય કે સંદર્ભ સહિત સાચી હોય-બાકી નહિ.

સ્વજન : ઘણી ખરી એ રીતે જ બેસાડાયને ?

શ્રીમોટા : દા.ત., બુદ્ધ ભગવાન, એક ‘ઓલ્માઈટી બીઈંગ’-(સર્વસમર્થ વિભૂતિ) છે, એને સ્વીકારતા નથી. માત્ર એમણે એનો રસ્તો બતાવ્યો કે આ પ્રમાણે ચાલો. એમણે આઠ સ્ટેપ્સ-(પગલાં) બતાવ્યાં. એ પ્રમાણે વર્તો એટલે જે સત્ય હશે તે તમારી આગળ આવશે, પણ પહેલાં એ સ્વીકારતા નથી, પણ આ પ્રમાણે તમે જીવનમાં વર્તો. એમ કરતાં કરતાં તમને જણાઈ જશે.

જૈનો પણ બીજો કોઈ શબ્દ એને માટે વાપરે છે, પણ એની વિચારવાની પદ્ધતિ-પૃથક્કરણની પદ્ધતિ ઉત્તમ પ્રકારની છે. સ્યાદવાદ ખરોને ! એટલે એકેએક વસ્તુને અનેક રીતે તપાસવી. બધાં જ પાસાંથી જે વિચારવાની પદ્ધતિ છે, એ આપણા સંસારવહેવારમાં પણ એટલી જ જરૂરની. એકની એક હકીકતને અનેક બાજુથી તપાસીને પછી નક્કી કરવું જોઈએ. તે જૈનની વિશેષતા છે અને એ આપણા હિંદુ ધર્મમાં-આપણાં શાસ્ત્રોમાં કોઈ ઠેકાણે હોય તો હોય, પણ સામાન્ય

રીતે જાણમાં નથી, તે હકીકત છે. એક ને એક હકીકતને તપાસવી અને પછી નિર્ણય ઉપર આવવું.

સ્વજન : એનું મનનચિંતવન કરી લેવું ?

શ્રીમોટા : હા.

સ્વજન : જૈન ધર્મની શરૂઆત ક્યારે થયેલી ?

શ્રીમોટા : જૈન ધર્મ વેદ પહેલાંનો છે એમ એમનો દાવો છે, પણ એ લોકોના તીર્થંકરો વગેરે કૃષ્ણના કાળમાં સગાં થતાં હતાં. એ ફેક્ટ-(હકીકત) છે. એટલે કે જ્યારે મહાભારત કાળ હશે, તે પહેલાં જૈન ધર્મ હશે જ, એમ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ચોક્કસ કહી શકાય.

સ્વજન : જૈન ધર્મ બહુ જૂનો છે, પણ આપણા હિંદુસ્તાનમાં છે. બીજે કંઈ પ્રસર્યો નથી લાગતો. બૌદ્ધ ધર્મ બધે પ્રસરેલો છે. જાપાન વગેરે સ્થળોએ. બુદ્ધિઝમમાં અદ્વૈત સુધી જાય છે ? હવે તો અમેરિકામાં પણ બુદ્ધિસ્તો છે.

શ્રીમોટા : બૌદ્ધ એ દિવ્યતામાં માનતા નથી. નથી માનતા એટલે-જે છે તે તમારી પાસે આવશે-એમ કહે છે. પણ અદ્વૈત કે એવું કંઈ બૌદ્ધ ધર્મ કહેતો નથી, પણ બધા ધર્મમાં આ ચાર એકસરખાં છે-અભય, નમ્રતા, મૌન અને એકાંત. આ ચાર બધાંએ કેળવવાનાં છે. હિંદુસ્તાનમાં એકલામાં નહિ, પણ કોઈ પણ ધર્મમાં-મુસલમાન કે ખ્રિસ્તી-કોઈ પણ ધર્મમાં આ ચાર પાળ્યા વિના આગળ નહિ વધાય. અભય અને નમ્રતા અંતર્મુખ કરે. મૌન અને એકાંત બહિર્મુખતા ઘટારે-એટલે બહાર જવાપણું અટકાવે.

સ્વજન : ‘વર્લ્ડ ઓફ સેન્સીઝ’-(ઈન્દ્રિયોના વિશ્વ)માં જવાનું ઘટાડે ?

શ્રીમોટા : હા.

સ્વજન : તમે જે કહ્યું કે આ અમુક સાઈકીક ફોર્સીસ બંને જાતના છે, જે આપણને મદદ કરે અને આપણને અટકાવે એ ‘એરેસ્ટેડ’-(જકડાયેલા) હશે ?

શ્રીમોટા : ‘એરેસ્ટેડ’ નથી. બધા વાતાવરણમાં જ છે.

સ્વજન : એ જે અમુક જાતના થયા કરે, તો એનું ધોરણ હશે ?

શ્રીમોટા : એનું ધોરણ વિચારવા જઈએ તો જેમ આપણી મનુષ્યયોનિ છે, પ્રેતયોનિ છે, દેવયોનિ છે, પશુયોનિ છે, પંખીયોનિ છે-એમ જે છે, તેવી રીતે આ મનુષ્યજીવનમાંથી આગળ વધતાં વધતાં આ પ્રકારનાં બળો થયેલાં. તે બળો નેગેટિવ-(નકારાત્મક) અને પોઝિટિવ-(વિધેયાત્મક) બંને જાતનાં હોય. તે કેટલીક વખતે વણમાગ્યાં આપણને મદદકર્તા હોય અને કેટલાક ‘સ્ટ્રગલિંગ સોલ’-(મથનાર જીવાત્મા)ને પ્રાર્થના કરતાં મદદ કરે. એમ ને એમ મદદ કરે છે. કેટલાક ક્રિસ્સા એવા છે. ઈતિહાસમાં નોંધાયા છે કે નહિ એની ખબર નથી, પણ એ સાધક ના પણ હોય અને સામાન્ય જીવ સંસારમાં છે એવા માણસને પણ, બધાં આવાં ગૂઢ તત્ત્વો વિકાસ કરાવતાં જ હોય છે. સામાન્ય માણસને ખબર નથી પડતી કે તે કેવો બધો આગળ વધી ગયો ! એની તાકાત તો છે નહિ. કોઈક બિચારો મહેનત કરી કરીને મરી જાય તોય એનાથી આગળ વધાય જ નહિ. પેલાને પેલા ફોર્સ-(શક્તિ) મદદ કરે છે. તે

કંઈ પ્રાર્થનાય ના કરતો હોય, છતાં આમ થાય છે, કેમ કે એની સાથેનો આગળનો સંબંધ છે. જે મથતા લોકો છે, તેને તે મદદ કરે છે. પેલા બળની ખબર પડે છે. આપણને અડચણ કરે, ત્યારે નિશ્ચયબળથી, પ્રાર્થનાથી એને હટાવવાની કોશિશ કરે. દરેકના જીવનમાં આ બેય બળ કામ કરી રહેલાં છે. કોઈ બાકાત નથી. જ્યારે પેલો 'સ્ટ્રગલિંગ સોલ' છે, એને ખબર પડે છે. એટલે એ એની સામે થાય છે. બરોબર સામનો કરે છે, સંગ્રામ ખેલે છે બરાબર. એમાંથી એનું બળ વધે છે. સંગ્રામથી એનું બળ વધે છે અને પેલું પાછળ હઠે છે.

(૧૩) કલ્પના

સ્વજન : આપણને કોઈ વ્યક્તિ વિશે કલ્પના આવે છે, એવી કલ્પના થવાનું શું કારણ ? એનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરાય ?

શ્રીમોટા : આપણને માણસોનો પરિચય થાય, પછી એમાંથી અંગત પરિચય થાય. એની એની રીતે એની કલ્પના આવ્યા કરે, કારણ કે સંસર્ગને કારણે કોઈ રીતે કોઈ પણ સંસાર વહેવારની આપણને ખપની અથવા તો જેની જરૂર પડવાની છે તેની અથવા તો નજીકના ભવિષ્યમાં જેની જોડે આપણને ઘણો ખપ છે, કોઈ પણ વસ્તુની આપણને જરૂર પડી, જરૂર ઊભી થઈ, તો તેની ઈમેજિનેશન-(કલ્પના) આપણને સહજમેળે થયા જ કરે. એનો આપણે પ્રયત્ન ના કરવો પડે, કારણ કે જેની ઈમેજિનેશન આપણને થાય છે, તે આપણામાં વણાઈ ગયું હોવાથી, આપણાથી જુદું હોઈ શકતું નથી. એની સાથે આપણે કોઈ ને કોઈ પ્રવૃત્તિમાં એની ને એની સાથે, કામ ક્રોધાદિથી પરોવાઈ જઈએ છીએ. ‘ઈન્ટીગ્રેટેડ’-(સંકળાઈ) જઈએ છીએ. એટલે તેવી રીતે એ જે વિચારો કામ કરતા થતા હોય ત્યારે મન તો પેલામાં જ વધારે રહેતું હોય છે. એ રીતે ઈમેજિનેશન થયા કરે. બીજી રીતે કહીએ તો પરદેશમાં ગયા હોઈએ, ત્યાં કોઈક ઠેકાણે સુંદર વાતાવરણ હોય, સુંદર સ્વભાવવાળા જીવોના સંસર્ગમાં આવ્યા, તેના વિશે વિચાર આપણને આવે. પણ કેવા ? તે તૂટક તૂટક. તે પણ કોઈક વખત. જ્યારે આ ઈમેજિનેશન એમાં લાગેલી હોય. એમાં પણ આ કામ, લોભ, મોહ વગેરે

જે રાગ, અનુરાગ જેવા આપણા લાગેલા હોય તેની ઈમેજિનેશન એની મેળે આવ્યા જ કરે, કારણ કે આપણને અનુરાગ લાગેલો છે. લોભ છે, મોહ છે, કામ છે, તે આવ્યા કરે. એટલા માટે જ શાસ્ત્રકારો અને અનુભવીઓએ કહ્યું કે ‘ભઈ, તમે ધીમે ધીમે ભગવાનમાં ઈમેજિનેશન લગાડી દો. એટલે કે આ કામ, મોહ, મદ, રાગ વગેરે પેલા ભગવાનમાં લગાડી દો. એની મેળે ઈમેજિનેશન આવ્યા જ કરશે. એમાંથી જે આપણો આનંદ પ્રગટે તે કંઈ ઓર ઘણો હોય. પેલી ઈમેજિનેશનમાં કોઈક વખત આનંદ પ્રગટે, તેમાં જે વ્યક્તિની ઈમેજિનેશન આપણને આવતી હોય, તે વ્યક્તિ સાથેના કેટલાક પ્રસંગો એવા હોય જે આનંદપ્રેરક હોય તો આનંદ આવે અને વિષાદપ્રેરક હોય તો તે વખતે વિષાદ થાય. ભગવાનમાં એવું નહિ. ઈમેજિનેશન મૂળ તો છે કામ, ક્રોધ, લોભ, રાગ, અનુરાગ. પછી ભક્તિ. જેની સાથે આપણું મન ચોંટી લાગ્યું, એ તેના વિચારોની ઈમેજિનેશન આપણને આવ્યા જ કરે. તમારાથી અટકાવી શકાય નહિ-ચાલ્યા જ કરે. એ એનો સ્વભાવ. જેમ પર્વત પર પાણી પડ્યું, તો ત્યાં ટકે નહિ. સડસડાટ કરતું નીચે આવે અને નદીમાં પણ વહ્યા કરે અને દરિયામાં સમાઈ જાય. એવા પ્રકારનો ઈમેજિનેશનનો સ્વભાવ છે. એને શરૂશરૂમાં ઉત્કટ લાગે.’

ગુરુમહારાજ સાથે મારે ઈમેજિનેશનથી સંબંધ થયેલો. ત્યારે ખરેખરો રાગ કે અનુરાગ નહિ પ્રગટેલો. એ બધું કલ્પનાથી જ હતું. તોપણ એ કલ્પનામાં એટલો બધો પ્રાણ હતો કે કલ્પનાથી એમને મારી સન્મુખ કરી શકતો હતો.

આજે આવું બોલું તો તે ખોટી વાત છે. એ તો એની કૃપાથી બનતું હતું. એની કૃપાને લીધે એ ઈમેજિનેશન એટલી બધી ગાઢ વર્તતી હતી, તે એને અંગે તો ગમે તે રીતે તે ત્યાં હાજર થતા. ત્યારે મને બહુ આનંદ થતો કે આ કેવી ગજબની વાત ! આપણી કલ્પનાથી માત્ર હાજર થાય છે. આપણને એની સાથે રાગ થઈ જાય, એની સાથે અનુરાગ થાય, એની સાથે જો આપણને લગની થાય, પ્રેમ થાય, ભાવ થાય તો ગજબનું થઈ જાય ! તેવું થાય ત્યારે આપણે એને બોલાવી શકીએ. અને પછી પેલો માણસ છે-કામ આપેય ખરો અને કામ લેયે ખરો. અને આપણું કામ હોય તો કરી આપેય ખરો. એ તો એવો પ્રેમી કે ગધેડા કરતાંય વધારે વૈતરું કરે !

એટલે એની સાથે આપણને રાગ-અનુરાગ થાય તો ઈમેજિનેશન આવ્યા જ કરવાની. ગમે તેમ કરો તો અટકાવી શકો નહિ. કોઈ કહેશે કે મારે એ ઈમેજિનેશનમાં રહેવું જ નથી તોય એમ બનવાનું નથી. તો એ ઈમેજિનેશન એનાથી ઉચ્ચતર ક્ષેત્રમાં તમારે લગાવી દેવી જોઈએ. એના કરતાં ઉચ્ચતર ક્ષેત્રમાં એ તમે લગાવી દો તો બની શકે. બહુ અઘરું નથી. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ-એમાંથી છટકવું અઘરું છે. ઈમેજિનેશનથી મુક્ત થવું ભારે નથી-અઘરું નથી.

સ્વજન : મોટા, ઊર્ધ્વમાં લગાડવાની વાત કરી, એટલે ગુરુનો તો આકાર હોય તો એની ઈમેજિનેશન કરીએ. બીજી રીતે તો કરવું મુશ્કેલ થાયને ?

શ્રીમોટા : એનું કારણ છે. એટલી ઉત્કટતા કે ગરજ આપણને છે નહિ. દા.ત., આપણું કારખાનું છે. એનાં કામ

અંગે કશાકની એટલી બધી જરૂર પડી છે. એ થાય નહિ ત્યાં સુધી એ તમારાથી છૂટે નહિ. તે એટલું બધું જરૂરનું લાગે કે તે કરવું જ પડે. તેવી રીતે તે ઈમેજિનેશનમાં પણ આવા પ્રકારો છે. ઉત્કટમાં ઉત્કટ ઈમેજિનેશન હોય તે છટકી ના જાય. એ આકાર પમાડી દે ખરી, પણ તેમાં જે ભાવથી આકાર પકડે છે ‘રિઆલિટી’-(વાસ્તવિકતા) હોય છે. તે કલ્પનાના ટેકાથી જે આકાર પ્રગટે છે, તે આકારમાંની જે રિઆલિટી છે. તેમાં આપણો જીવ હોવાથી ભેરવાઈ પડીએ છીએ. પેલી ‘રિઆલિટી’ તો નક્કર છે. એટલો ફરક છે. ભાવથી જે પ્રગટે અને ઈમેજિનેશનથી જે પ્રગટે એ બંનેમાં આસમાન જમીનનો ફરક છે.

સ્વજન : મોટા, જેમ ઈમેજિનેશનમાં ભૌતિક રીતે ઈમેજિનેશનનો ઉપયોગ પરમીટેશન-કોમ્પીનેશનના વિચારો કરીએ અને આપણા મનમાં વિચારો ઊપજાવીએ અને ઈમેજિન કરીએ. આ તો એક એજિનિયરિંગનો પ્રોબ્લેમ આવે કે કરીએ. એવી રીતે આ ઊર્ધ્વની ઈમેજિનેશન કરીએ. એનાં જુદાં જુદાં પાસાંનો ખ્યાલ કર્યા પછી ભાવમાં ચાલ્યા જવાય ?

શ્રીમોટા : એનું મનનચિંતવન કરી એ પાસાંઓ-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્માં પ્રત્યક્ષ થાય તો પછી એ ઈમેજિનેશન નહિ રહે. ઈમેજિનેશન ઊડી જશે.

(૧૪) અંતરાત્મા

સ્વજન : 'કોન્શન્સ' એટલે શું ?

શ્રીમોટા : શરીરની અંદર ઘણા બધા ભાગો છે. હૃદય છે તેને કોન્શન્સ કહીએ છીએ. જેમાંથી લોહી વહ્યા કરે છે એ આ હૃદય નથી, પણ એક એવા પ્રકારનું અંગ છે કે જે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ છે. તે શરીરને ગમે તેટલું 'ડિસેક્ટ'-(છેદો) કરો તોપણ હાથમાં આવે નહિ. સ્થૂળ હૃદય તો હાથમાં આવી શકે.

કોન્શન્સનો અર્થ શો બેસાડવો ? કોન્શન્સ એટલે તમારું મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ની ટોટાલિટી-(સમગ્રતા). એ ટોટાલિટી ભાવ સાથે સંકળાય છે. અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી કોઈ વસ્તુ કહીએ તેય બરાબર નથી, કેમ કે એ સ્થૂળ થાય.

આ બધાંની-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ની ટોટાલિટીમાંથી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ એવો પ્રકાર નીકળે. પણ ક્યારે ? એમાં ને એમાં આપણે પરોવાયેલાં રહ્યા કર્યા હોઈએ. એની આપણને ઘણી ગરજ લાગેલી હોય, ઉત્કટતા લાગી હોય અને એના વિના જાણે આપણને ચાલે જ નહિ એવી પરિસ્થિતિ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને લાગી ગઈ હોય, જામતીજામતી અગ્નિના જેવી ભભૂકતી-ત્યારે એ કોન્શન્સ આપણામાં જામે છે. જામે છે એટલું જ નહિ પણ એ વર્ક-(કાર્ય) કરતું થાય છે, એટલે સજાગ રાખે છે. સજાગ એટલે અવેર-એલર્ટ-રાખે છે.

સ્વજન : કોન્શન્સ અને મોરલ બિહેવિયર-(નૈતિક વહેવાર)ને સંબંધ ખરો ?

શ્રીમોટા : નહિ સાહેબ-નહિ હોં. બંનેનાં ક્ષેત્રો જુદાં જુદાં.

‘આ’ ઊર્ધ્વમાં બહુ ઉચ્ચ સ્તરે છે. પેલું પ્રકૃતિના છેક નીચેના સ્તરનું છે. બે વચ્ચે આસમાન જમીનનો તફાવત છે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) : મોટા, દરેક માણસમાં જુદી જુદી હોય. એમાં કોઈ વધારે ડેવલપ-(વિકાસ) કરી શકાય ? કોન્શન્સ દરેક માણસને જુદી જુદી ડિગ્રીનું હોય તો જુદી જુદી રીતે બિહેવ-(વહેવાર) કરે ? જુદી જુદી ઈમેજિનેશન કરે ?

શ્રીમોટા : ઊર્ધ્વમાં ઊર્ધ્વ લઈ જનાર જે કોન્શન્સ છે તેની વાત કરું છું. તે એક જ પ્રકારમાં લઈ જાય છે અને તમારી અને આપણી જે વાત થાય છે એ કોન્શન્સ સંસારવહેવારની છે. સંસારવહેવારમાં તે ખપમાં લાગે છે. તેની આપણે વાત કરીએ છીએ. તે કોન્શન્સ ઊર્ધ્વના-દિવ્યના પ્રદેશની થઈ શકતી નથી. મારા હિસાબે તો એને કોન્શન્સ કહેવાય જ નહિ. એ તો તમને કાં તો પેશન-(મોહ) લાગ્યો છે. એ વિશે અનુરાગ લાગ્યો છે. એવું કંઈક કહેવું હોય તો કહો, પણ એને કોન્શન્સ નહિ કહેવાય. એ બહુ ઊંચા પ્રકારની, ઊંચા લેવલની હકીકત છે.

સ્વજન : આપણે ખરાબ કાર્ય કરીએ, ત્યારે આપણને થાય કે આ ના કરવું જોઈએ એ કોન્શન્સ કહેવાય ?

શ્રીમોટા : તે આપણને અસલથી-જન્મથી મળેલા સંસ્કાર છે. તે સંસ્કારનું-સમજણનું પરિણામ છે. તે કોન્શન્સ ના કહી શકાય. આવું ના કરવું જોઈએ-પણ ‘ના કરવું જોઈએ’-એવું સમજાય ખરું. છતાં માણસ કરે છે, કારણ કે એને અંગે રાગ હોવાથી એનું પ્રમાણ ઉત્કટ છે. તે જે એનામાં ઊગેલું હોય છે, તેને દાબી દે છે. એનાથી એ બંધ થતું નથી. એવા દરેક માણસોને સ્ફુરે ખરું. તે વાત આપણે સમજીએ, પણ તેમ

છતાં જે થતું હોય તેમાં જ આપણે વર્તતાં હોઈએ છીએ, કારણ કે પેલા કરતાં આ વધારે બળવાન છે.

સ્વજન : (સુરેશભાઈ) : સત્ય બે જાતનાં હોય છે. રિલેટિવ-(સાપેક્ષ) અને બીજું એબ્સોલ્યૂટ-(નિરપેક્ષ). એબ્સોલ્યૂટ ટ્રુથ એટલે શું ?

શ્રીમોટા : જેમ આપણે આકાર અને નિરાકાર બે કહીએ છીએ. દુનિયાદારી કે સંસારવહેવારની સાથે સત્યને લગાડીએ ત્યારે એ સત્ય બધું ભેળસેળવાળું થઈ જાય છે. એ જે એબ્સોલ્યૂટ ટ્રુથ-(સંપૂર્ણ સત્ય) સાથે કાંઈ ભળેલું નથી. અને એબ્સોલ્યૂટ એ આપણને એમ ને એમ સમજાશે પણ નહિ. જ્યાં સુધી આપણે કામ, કોધાદિથી મુક્ત થયાં નથી ત્યાં સુધી એ એબ્સોલ્યૂટ ટ્રુથની કલ્પના આવી શકે નહિ. જે આપણે વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં અનુભવાય એવું જે સત્ય છે, તે સંસારવહેવારનાં કાર્યોમાં એમાલ્ગમેટ-(એકરૂપ) થઈ જાય છે, અને જુદાં જુદાં સ્વરૂપો લઈ લે છે. આપણે સત્ય આચરતાં ના હોઈએ, તેમ છતાં આપણને લાગે કે આપણે આ સાચું જ આચરીએ છીએ ! આપણે કોઈ કામ કરતાં હોઈએ તો એને એ સત્યનાં બીબાંમાં બેસાડી શકીએ એવી રીતે તર્ક દલીલોથી આ ખોખામાં આપણે બેસાડી શકીએ છીએ. કેટલાક માણસોના મનમાં આ કરતી વખતે આ જાતનો પ્રકાર બનતો હોય છે. એબ્સોલ્યૂટ ટ્રુથ છે તે ગમે તેટલી ઈમેજિનેશન કરો, કંઈ કશા કામમાં કે કોઈ પ્રકારના ખોખામાં આવે નહિ. ઈમ્પોસિબલ-(અશક્ય). એ બની શકે જ નહિ. એ તો અનોખું, અદ્વિતીય અને અવર્ણનીય, સૌથી નોખું-એવું એ સત્ય છે. એ સત્ય જે છે, તે સત્યને નામ

ભલે આપણે ‘સત્ય’ આપીએ, પણ ભગવાન જ છે. ઈશ્વરીતત્ત્વ જ છે. એ ઈશ્વરીસત્ય અને જે એ ઈશ્વરીતત્ત્વ જે સત્ય છે તે તત્ત્વ આ દુનિયામાં રમી રહેલું છે ખરું. દરેકના અંતરમાં પણ છે. કોઈક કાળે, આપણે જીવદશાવાળા હોઈએ, કામક્રોધાદિમાં રમતાં પણ હોઈએ, તેમ છતાં કોઈક કોઈક ધન્ય પળે તે આપણને ઈમેજિનેશન-(કલ્પના) દ્વારા અથવા તો પ્રેરણા દ્વારા કંઈક ઈશારો કોઈક કોઈક વાર આપે છે. ભલે આપણે અજ્ઞાનમાં હોઈએ તોપણ ! કારણ કે વાદળાં હોય તોપણ સૂર્ય તો છે જ. સૂર્ય છે એની કોઈ ના નહિ પાડી શકે. પણ વાદળાં, ભયંકર વાદળાં હોય, ધોર ઘનઘોર વાદળ હોય, તેમ છતાં કોઈક વાર સૂર્ય ડોકિયું કરી જતો હોય છે. તેવી રીતે આપણું જીવન અજ્ઞાનથી ભરપૂર ભરેલું છે. તેમ છતાં, એ સ્થિતિમાં પણ એ જે પરમ સત્ય છે, પરમ ચેતન છે, તે કોઈક વાર આપણા જીવનમાં ડોકિયું કરી જતું આપણે અનુભવી શકીએ છીએ. એના પરત્વે જે સજાગ છે, એલર્ટ-(સાવધ) છે, એના પરત્વે તે જે વધારે એસોસિયેટ-(સંકળાયેલાં) છે, એની સાથે વધારે ભળેલો છે, તેને બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે લાગે છે. જ્યારે બાકીના જીવને કોઈક વખત એનો અણસાર લાગે છે. તે અણસારો લાગી જાય પછી ચોંટી રહેતો નથી. તે ઊડી જાય છે. પાછું એને લાગે છે ખરું કે ‘આ ઈશારો કંઈક બરાબર છે, આ મને સત્ય બતાવ્યું.’ માત્ર એના મનમાં ઈમેજિનેશન રહે છે. એને ‘રિઆલિટી’ લાગતી નથી. પણ જે એનો ભક્ત છે, તેને રિઆલિટી લાગે છે. અને એના મનમાં એક મોટો પ્રકાશ પાડે છે. પેલાને પ્રકાશ પડતો નથી. વિચારની રીતે એ આપણને

લાગી જાય, પણ એ ઊંડાણમાં ચોંટી જતું નથી, કારણ કે આપણે ઊંડાણથી લાગેલાં નથી, વરેલાં નથી, ચોંટેલાં નથી. જે એને ચોંટેલા છે, વરેલા છે, એની પાછળ પડેલા છે, જેને એનું ધ્યેય છે, એને જેવી રીતે જેમ તે પળે સત્ય એ જ્યારે કોઈ જાતના અનુભવ કરાવે છે, ત્યારે ચોંટી જાય છે. અને આપણને એ નથી થતું અને પેલાને થાય છે એનું ! કારણ કે તેને તે સતત જુએ છે અને વરેલો હોય છે, જે એનું ધ્યેય થઈ ગયેલ હોય છે. આપણું ધ્યેય તે તરફનું છે નહિ. તેમ છતાં તેની હયાતી કોઈક કોઈક વખતે કોઈક દિવ્ય પળે આપણને આવી રીતે ફૂટી નીકળીને કોઈક વખત બતાવતું હોય છે ખરું !

હવે, એનું મૂળ શેમાં છે ? મૂળ તો જેને આપણે કહીએ કે કોઈક એવી રિઆલિટી છે. જેમ આપણે જોઈ શકીએ છીએ, સાંભળી શકીએ છીએ, અવાજ કરી શકીએ છીએ, હાથપગ ઈંદ્રિયો ચાલી શકે છે. જેના વડે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ચાલી શકે છે, એવી કોઈ શક્તિ આપણી અંદર છે. ભલે આપણે જાણી શકતાં નથી. છતાં આપણને બુદ્ધિથી વિચારતાં લાગે છે કે તેવી કોઈ શક્તિ આપણામાં છે ખરી. એ જે શક્તિ છે તે શક્તિનાં મૂળમાંથી આ જાતનું પ્રગટતું હોય છે.

સ્વજન : મોટા, સત્યની સભાનતાને કોન્શન્સ કહી શકાય ?

શ્રીમોટા : હા, કહી શકાય. પણ એ તો બહુ ઊંચી જાતની અને એ તો રિઆલિટીની જોડાજોડ આવી જાય.

(૧૫) પરમાર્થ

સ્વજન : તમે જે કહ્યું-સત્ય કોઈક બીબાંમાં નાખીએ છીએ, એટલે આપણે બીજા લોકો માટે કરતાં હોઈએ કે આપણા માટે કરતાં હોઈએ...

શ્રીમોટા : એમ છેને કે જે આપણે માટે કરતાં હોઈએ કે લોકોને માટે કરતાં હોઈએ એ સમજાય કેવી રીતે ? આપણા ગામમાં દુકાન કરી તો રોજ સારી મળશે એમ વિચાર્યું એટલે એનો પરમાર્થ બગડી ગયો. પરમાર્થનો કંઈ અર્થ રહ્યો નહિ. પરમાર્થ કરતી વખતે તમારા માનસમાં શું હોવું જોઈએ ? તમારું માનસ કેવા પ્રકારનું છે, તેના ઉપર પરમાર્થનો આધાર છે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) : મોટા, ઘણા લોકો પરમાર્થ કરે છે, મટીરિયલ-(ભૌતિક) માટે કરે છે કે નામ માટે કરે છે ?

શ્રીમોટા : એ પરમાર્થ બિલકુલ ગણાય નહિ. નામ માટે કરે તે તો નર્ચો સ્વાર્થ જ છે, પણ જે કશું જ નથી કરતો એના કરતાં એ કરે છે તે તો સારું છે. સરખામણીમાં આપણે એવું કહેવું જોઈએ. એવું બહુ અપવાદરૂપ છે. દરેક જણ કંઈ ને કંઈ પોતપોતાની રીતે પોતપોતાની સમજણ પ્રમાણે કોઈ ને કોઈ પ્રકારનો પરમાર્થ કર્યા સિવાય રહેતો નથી, કારણ કે એ એના સ્વભાવમાં વણાઈ ગયેલું છે-સ્વાર્થ અને પરમાર્થ, સુખ અને દુઃખ, પાપ અને પુણ્ય. આપણે પાપેય કરીએ છીએ અને પુણ્ય પણ કરીએ છીએ. કદાચ પાપ વિશેષ હશે અને પુણ્ય ઓછું હશે.

સ્વજન : પાપ જેવી કોઈ વસ્તુ હોય છે ખરી ?

શ્રીમોટા : હા, કારણ શું ? પાપ એટલે આપણે કોઈ કર્મ કર્યું. તે કર્મ તદ્દન સ્વાર્થનું જ છે. એટલે એમાં આપણું પોતાનું

હિત વધારે સચવાય અને બીજાનું હિત સચવાય નહિ. બીજાને કદાચ નુકસાન પણ થતું હોય. હવે, એવું જે કર્મ છે કે આપણને લાભ થાય અને બીજાને ગેરલાભ થાય એ પાપ છે. શાથી પાપ છે ? કે આપણે જે વખતે જે કર્મ કરતાં હતાં, તે પણ આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ જેવું વિચારતાં હતાં, એના ઉપર આનો આધાર છે. કોઈ એક માણસ છે અને એક બીજો માણસ છે, એક કોઈક અનુભવી કે મહાત્મા માણસ છે, તે એક જ પ્રકારનું સાંસારિક કર્મ કરતો હોય, અને પેલો બીજો માણસ છે તે એ જ પ્રકારનું કર્મ કરતો હોય, પણ બંનેનાં કર્મની પાછળનો હેતુ-મોટિવ-એ બંનેના મોટિવ-(પ્રેરક હેતુ)માં ફરક છે. કંઈ લાખો માઈલનો તફાવત છે. વળી, બંનેનાં એપ્લિકેશનમાં-(અમલ કરવામાં) આસમાન જમીનનો તફાવત છે. ત્યાં પેલો જે સંસારી માણસ છે. તે એપ્લિકેશન કરે છે ત્યાં પાપ છે. પેલો અનુભવી માણસ છે એને એ જ પ્રકારમાં કંઈ ફરક નથી. તેને પાપ નથી. કર્મ કરતી વખતે બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહમ્ તે કેવી રીતે વિચારે છે-તે પોઝિટિવલી વિચારે છે કે નેગેટિવલી. તમે ખરાબમાં ખરાબ, નીંદામાં નીંદા એવું કર્મ કરતા હોવ, તેમ છતાં તે વખતે તમારાં બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ઉત્તમ પ્રકારે વિચાર કરતાં હોય તો એ પાપ નથી. બિલકુલ પાપ નથી. એને દુનિયાદારીવાળા કહે ખરા. તમને પોતાને બિલકુલ તે વખતે કંઈ લાગે કરે નહિ. કામને વખતે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ જો ઉચ્ચ ભાવનામાં રમ્યાં કરતાં હોય, તો તે વખતે તમને પાપ નથી. પાપ નથી એટલું નહિ, પણ એ પુણ્ય કરતાં પણ ચઢી જાય એવી હકીકત છે, કારણ કે એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ભાવનાપૂર્વકનાં કર્મ કરતાં હોય

ત્યારે તમારાં મનાદિકરણ મનન ચિંતવનમાં રહેતાં હોય ! પણ જગત વહેવારની દૃષ્ટિએ જગતનાં કોઈ નિમ્ન કામમાં પરોવાયેલ હોય, તેમ છતાં તમારાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને તે ભગવાનમાં અથવા તો કોઈ ઉચ્ચ હેતુમાં એક્ટિવલી-(સક્રિય રીતે) પરોવાયેલાં રહેતાં હોય તે તો મોટી વાત છે. પેલા કરતાં ચઢે એવી વાત હું તો કહું. ત્યારે તે વખતે એ માણસને પેલું પાપ જેવું દેખાતું હોવા છતાં એ પાપ નથી. એથી ઊલટું તે પુણ્ય કરતાંય ચઢી જાય એવી હકીકત છે, પણ એવું દુનિયામાં જવલ્લે જ થતું હોય છે. કેટલાક લોકોની બાબતમાં મેં જાતોજાત જોયું છે.

સ્વજન : મોટા, જે નીચે લઈ જાય એ પાપ અને ઉપર લઈ જાય એ પુણ્ય ?

શ્રીમોટા : બસ. સરળમાં સરળ વ્યાખ્યા આપે કરી. જેમ બાળકને આપણે ઊંચે લઈ જવું હોય, તો આંગળી પકડીને એમને ઊંચે લઈ જઈએ છીએ. એવી રીતે કોઈ ઉચ્ચ પ્રકારનું માણસ આપણને આપણી સાથે રહીને આપણી જ રીતે વર્તીને, આપણી જ જેમ થઈને, તે આપણી સાથે રહે છે, આપણને દોરવે છે. તે આપણી સોબત કેળવે છે. સોબત કેળવીને એની સાથે પોતાના હૃદયનો તાર જોડે છે, પણ આ બધી વાતની પેલાને ખબર નથી. પણ એને એ રીતે ઊંચે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કોન્શ્યસ એફર્ટ-(જાગૃત પ્રયત્ન)-એનો છે, પણ દુનિયાદારીના લોકોને એ બાબતની ખબર હોતી નથી. તેટલા માટે કહેલું છે કે સત્સંગ કરવો.

આ બધી દુનિયાદારી તો-

‘આકરિયાનાં દૂધ રે,

અતિ રળિયામણાં હોજી...જી

એને પીધે તરત જ મૃત્યુ થાય !

એટલે આવું દુનિયાદારીમાં બધું જે તે છે તે બહુ રળિયામણું છે, પણ તે આકડિયાનાં દૂધ જેવું છે. એ ભજન બહુ સરસ હતું. હમણાં હું ભૂલી ગયો છું. પહેલાં મારા પોતાના આદર્શને માટે બહુ ગાતો.

કોઈ કહેશે કે ‘તમે મોટા, અમસ્તા અમસ્તા જ આવા લોકો બહુ આઈડિયલ-(આદર્શ) હોય છે, એમ કહો છો.’ પણ મને તો મારા ગુરુમહારાજ એટલા બધા નિકટ લાગેલા. આપણી કોલેજમાં ઈન્ટરમાં હતો ત્યારે પરીક્ષામાં દાખલો ગણતો હતો, તો એમ કરતાં અંદર મને કોઈ સ્ટેપ-(પગલાં)માં ભૂલ હતી. એ દરમિયાન મને ગુરુમહારાજ યાદ આવ્યા. ગુરુમહારાજ યાદ આવ્યા એટલે પ્રત્યક્ષ તો નહિ થયા, પણ પેલો સુપરવાઈઝર હતો, તે આવીને મને કહે, ‘અલ્યા છોકરા, તું હોશિયાર છે, અને કેમ તું આવી ભૂલ કરે છે ?’ બાકી, કોઈ દિવસ સુપરવાઈઝર આવું બતાવીને કહે નહિ. મને મારા પેપરમાં આંગળી મૂકીને બતાવીને કહ્યું. તરત જ મેં ભૂલ સુધારી લીધી. હવે એને કોઈન્સિડન્ટ-(યોગાનુયોગ) કોઈ માને. જ્યારે હું એને કોઈન્સિડન્ટ ના માનું. હું એને મારા ગુરુમહારાજની મદદ મળી એમ માનું.

કેટલીક વાર મને કોઈ એવા સવાલ પૂછે અને આપમેળે એના જવાબ નીકળી જાય. સત્યાગ્રહ વખતે હું જેલમાં ગયો. તે વખતે મારો કેસ આવ્યો. મેંજિસ્ટ્રેટ કહે, ‘તમે કેમ આમાં આવી પડ્યા ભગત ?’ એ મને ઓળખતા હતા. મેં કહ્યું, ‘તમે આ ખુરશી પર કેવી રીતે આવી ગયા ? એવી રીતે હું આમાં આવી પડ્યો’. પછી બોલ્યા કર્યા નહિ.

તા. ૨૦-૧૦-૧૯૭૪

(૧૬) આશા અને મહત્વાકાંક્ષા

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) : મોટા, કશું જ ના ચાલે ત્યારે આપણે આશા ઉપર ટકી રહેવું ?

શ્રીમોટા : હા, પણ એવું છે કે આશા રાખી એટલે તમને નિરાશા થવાની જ. ‘કંઈ લાખો નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે.’ પોતાના અનુભવની વાત કવિ લખે છે. એટલે આશા છે તે પકડી રાખે છે. જેને જે વિષયની-જેને માટેની આશા ઉત્પન્ન થઈ, ખરેખરી આશા ઉત્પન્ન થઈ તેમાંથી મનાદિકરણ છૂટવાં મુશ્કેલ છે. તેનાથી ઉચ્ચતર વિષયમાં આપણે જો જોડાયાં તો ઝપાટાભેર છૂટી જાય છે. નહિતર એ આશા આપણા મનમાંથી જવી શક્ય નથી. આશા રાખે, ભલે રાખે, એનો વાંધો નથી, પણ એ પોતે જ દુઃખી થાય, કારણ કે આશા જે પ્રમાણે રાખી, તે પ્રમાણે ફળે જ એવું આ દુનિયામાં બનતું હોતું નથી. આશા રાખી તો એને નિરાશા થવાની, થવાની ને થવાની જ ! અને ત્યારે આપણે દુઃખી જ થવાનાં પાછાં.

જો કોઈ સમજુ હોય તો વિચારે કે આપણે આશા રાખી તો પછી નિરાશા તો આવે જ. તેમાં આપણે દુઃખી શું કરવા થઈએ છીએ ? આપણે આશા રાખવી જ જોઈતી ન હતી. રાખી તો આ વસ્તુ બનવાની છે. નિરાશા એને સાંપડ્યા વગર રહે જ નહિ. આશાની સાથે નિરાશા સંકળાયેલી જ છે. અને નિરાશા આવે ત્યારે માણસના જીવને બિલકુલ સારું નથી લાગતું !

સ્વજન : મોટા, આ આશાની આપે જે વાત કરી-આપણે ઊર્ધ્વ તરફ જે પ્રયાણ કરવું છે, તે તરફની આશા રાખીએ, એને ‘આશા’ નહિ કહેવાય ?

શ્રીમોટા : એને આપણું ધ્યેય રાખીને ચાલ્યા કરીએ, એને ‘મહત્વાકાંક્ષા’ કહો. ઊર્ધ્વ પરત્વેની એ મહત્વાકાંક્ષા જેટલા ઉત્કટ પ્રમાણમાં અને ખરેખરી આપણામાં જાગેલી હોય તો એમાં એને ને એને જ આપણે વળગી રહીએ.

જીવદશામાં શું છે કે આપણને રાગ થયો. એક વખત રાગ થયો, ખરેખરો રાગ થયો, એ તમને ત્યાં ‘વીધાઉટ એફ્ટ’-(વિના પ્રયત્ને) ચોંટેલા જ રાખશે. જ્યારે ઊર્ધ્વમાં જવા માટે એમ નથી. તે માટે એફ્ટ-(પ્રયત્ન) કરવો જ પડે. જીવદશામાં તમને જાણે કે કોઈ અ બ ક ડ પરત્વે રાગ થયો, પછી ત્યાં તમે ચોંટ્યા જ ! પછી તમે છૂટવાનો પ્રયત્ન કરો તો થોડી ઘણી માત્રા ઓછી થાય. એટલો જ ફરક માત્ર. બાકી, પેલામાં તમારે ‘એફ્ટ’ કરવો જ પડશે. જીવદશામાં એટલે કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ, અહમ્ આદિ તે ચોંટ્યાં તે ચોંટ્યાં. પછી ત્યાંથી ઊખડે નહિ. એની મેળે ના ઊખડે. ત્યારે તમે પુરુષાર્થ કરો તો ઊખડે ખરાં. ના જ ઊખડે એમ નથી. ઊખડી શકે ખરાં. પણ એટલો બધો પુરુષાર્થ કરનારો માણસ કોણ હોય ? ભાગ્યે જ કોઈક હોય-તે જેને ઊર્ધ્વ તરફ જવાની ગરજ લાગી છે, તેવો કોઈ જીવ એવો હોય-તે જ આવા પ્રકારનો પ્રયાસ કરે.

સ્વજન : મોટા, તમે જે કહ્યું કે આપણે જે મહત્વાકાંક્ષા રાખીએ-આપણા ધ્યેય તરફની-એની પાછળ ‘એફ્ટ’ કરીએ તેની સાથે સાથે કંઈ શ્રદ્ધા જેવી કોઈ વસ્તુ અંદર આવી જાયને ?

શ્રીમોટા : હા, શ્રદ્ધા તો છે જ.

એક મહાપુરુષ હતા. એ કુંભાર હતા. જ્ઞાન થયા પછી પણ છેવટ સુધી પોતાનું કામ કરતા હતા. પછી મુંબઈમાં કેટલાક શેઠિયાઓ એમના ભક્ત થયા. એ ભક્તોએ આ મહાત્માને પોતાનું કામ મૂકી દેવા કહ્યું. એમણે કહેલું, ‘હું કુંભાર છું. હું કુંભારનો ધંધો કરું તેથી તમને શરમ લાગે છે, એટલે જ તમે આ મુકાવડાવો છો, પણ મને શરમ લાગતી નથી. આ તો રોટલો કમાવાનો મારો ધંધો છે. એ ભગવાનની ભક્તિ છે. તે શું કામ મુકાવો છો ?’ તો કહે, ‘મહારાજ, એના કરતાં સદ્બોધ આપો, ઉપદેશ કરો. તે વધારે સારું લાગે.’ ‘એ તો કામ કરતાં કરતાં હું કરું છું, પણ આ કામ મુકાવો શું કામ ?’

‘તમારું કામ કરતાં મળી રહે, એટલા પૈસા મોકલ્યા કરીશું.’ પાપ અને પુણ્યની જે વાત કરીને તે પરથી આ વાત કહી. મેં આવી વાતો લખી છે. આપે તે ચોપડી વાંચેલી હશે. (‘હરિજન સંતો’)

‘હા, મેં વાંચી છે.’

‘તે આ વાત તેમાં નથી આવતી.’

બે પુરુષ છે અને એક સ્ત્રી છે. તેને બંને પુરુષ સાથે સંબંધ છે. એક સંસારી માણસ છે. સંસારી માણસ સાથેનો સંબંધ સંસારી છે અને પેલા ઉચ્ચ પ્રકારના બહારના માણસ સાથેનો જે સંબંધ, પેલો સ્ત્રી જીવ સંસારી હોવાથી ‘જીવ’ પ્રકારનો છે. આ ઉચ્ચ પ્રકારના ‘જીવ’ સાથેનો સંબંધ છે તે એ જાણતી નથી. એ એને ઊર્ધ્વ તરફ દોરી જનારો છે, તેવી કોઈ અવેરનેસ-(સભાનતા) એના મનમાં છે નહિ.-મારું

કહેવાનું સમજણ પડે છેને, સુરેશભાઈ ? એનામાં બિલકુલ અવેરનેસ નથી. એ તો પેલા પોતાના ધણી સાથેનું જે કર્મ છે તેવું જ આની સાથેનું છે એમ સમજે છે. તેમાં કોઈ જરા પણ ફરક સમજતી નથી. તેમ છતાં અંદર-એના માંઘલાની અંદર-પણ એક તત્ત્વ એવું જે રહેલું છે. એને ચિત્ કહો, હૃદય કહો, ‘કોન્શન્સ’ કહો-એ જે રહેલું છે, જેને એ જાણતી નથી. તેમ જ આપણે પણ જાણતાં નથી. અથવા તો કોઈ પુરુષ પણ જાણતો નથી. જ્યારે ‘પેલો’ તો એના ભાવને પકડે છે, પણ એ ભાવ પણ પેલા સ્ત્રીજીવમાં વ્યક્ત થતો નથી, કારણ કે એ ‘અવેર’ નથી. જો એનામાં અવેરનેસ હોત તો એ સંસારવહેવારના કામકાજમાં તે પ્રગટ થાત, પણ અવેરનેસ જાગી નથી, એટલે એનો ભાવ અંદર ને અંદર રહે છે. એને એ ભાવ કેવો રહે છે ? જે અવેરનેસ જાગે અને ભાવ હોય તે ભાવ જ્ઞાનપૂર્વકનો હોય અને આપણાથી સમજી શકાય, દેખી શકાય, કાર્ય કરતો જોઈ શકાય. આમ તો ભાવ રહે છે ખરો, એનામાં ભાવ જાગે છેય ખરો, પણ એ ભાવ અંદર ને અંદર જ રહે છે. એ વખતે એ ભાવ માત્ર સંસ્કારરૂપે જ રહે છે. ‘પેલા’ને જે અવેરનેસ જાગે છે, તેને એ ભાવ સંસ્કારરૂપે નથી રહેતો. સંસ્કાર તો પેલી જીવદશાની વાત થઈ ગઈ, પણ એમાં ફરક શું થાય છે ? આ સંસ્કાર જે છે, એ જ એક માણસ પાસેથી, આ એક કર્મના સંસ્કાર જે પડ્યા અને બીજી ઊર્ધ્વ તરફના માણસના જે સંસ્કાર પડ્યા તે બંને સંસ્કારમાં ફરક છે. કર્મ એકનું એક, સંસ્કારમાં ફરક છે. જ્યારે બાળકને આપણે નીચા નમીને એની આંગળી પકડીએ ત્યારે આપણે ઊંચા-ટટાર ને

ટટાર-રહીને નહિ પકડી શકીએ. જરા નીચે ઊતરવું જ પડશે. તો જ પેલાની આંગળી આપણાથી પકડાશે. એ સિવાય ના પકડાય. તેવી રીતે આ ભગવાન પણ આપણો ઉદ્ધાર કરવા નીચે ઊતરે છે. તેવી રીતે આવા અનુભવી પુરુષો પણ નીચે ઊતરતા હોય છે, તે આપણા લાભને માટે જ છે. તેમના લાભને માટે નથી.

મેં મારા ગુરુમહારાજને ત્યાં એવા બે જણને જોયેલા. એક મડદાલ જેવો અને બીજો ખબરદાર. ગુરુમહારાજ અમને સમજાવતા. તે કોઈકને કહેતા હોય, પણ મને વાત કહે. જેમ કે આ સુરેશભાઈ સાથે વાત કરતા હોય પણ બધી વાત મને કહેતા હોય. થોડો વખત રહેવાથી હું એમની બધી રીત સમજી ગયેલો. મહાપુરુષની બધી વાતો આપણાથી કળી ના શકાય, પણ મને આવી બધી જાતની સમજણ પડી ગઈ. ત્યાં આવેલા માણસોમાંથી હું બે જણને પકડી લાવ્યો. ‘આ બે જણને જુઓ. તમે કહો છો એવા પ્રકારના છે.’ એક અવેરનેસવાળો છે. તે કેટલો આગળ વધેલો છે. ગુરુમહારાજે એને સવાલ પૂછ્યો, ‘અલ્યા ભઈ, કામ, કોધાદિ છે?’ તો કહે, ‘સંસારવહેવારમાં તો છે, પણ જેને ભગવાન તરફ ભક્તિમાં ભળવું છે, અને જેની તેને ખરેખરી લગની લાગી છે તેને નથી. મહારાજ કહે, ‘ખરી વાત કહી.’ બીજા માણસે એવો ભળતો જ ઉત્તર આપ્યો કે ‘મને કંઈ હજી ગતાગમ બહુ પડી નથી.’

એટલે હું તો કહું છું કે સંસારવહેવારમાં કે વેપારમાં કે તમારી ફેકટરીમાં ગમે તેવું કામ કરતા હોવ, પણ ત્યાં અવેરનેસ- (સભાનતા) રાખો. ગમે તે કરતા હોવ, તે ભલે સારુંખોટું

હોય. કંઈ વાંધો નહિ. જે કરતા હોવ તે, કંઈ વાંધો નહિ, પણ અવેરનેસ રાખો. પછી જ્યારે એ અવેરનેસ ફેરવાઈ જશે-ગુણો પણ ફેરવાઈ જાય છે. તેવી રીતે આ અવેરનેસ પણ ફેરવાતી હોય છે. એનો ફલ્કમ-(પ્રદેશ) બદલાઈ જાય. કોઈ ઉચ્ચ પ્રકારમાં લઈ જઈએ એટલે ફલ્કમ બદલાઈ જતાં પછી વાર લાગતી નથી. મૂળમાં આપણી અવેરનેસ પાકી હોવી જોઈએ. આપણે આવો અભ્યાસ આપણાં કર્મમાં પાડી શકીએ. સંસારવહેવારમાં આપણે અનેક જાતનાં કર્મ કરવાનાં આવે. એ કર્મ કરતાં કરતાં એની અવેરનેસ જો આપણામાં પાકતી જાય, પછી એ અવેરનેસ પલટાતાં વાર નથી લાગતી. ઘોર ઘનઘોર અંધકાર હોય, પણ એક વીજળીનો ચમકારો થાય તો બધું આપણને દેખાઈ જાય. એ અવેરનેસ એવું કામ કરે છે. તે વખતે ઊર્ધ્વ પ્રકારમાં તે પલટાઈ જાય છે. આપણને બહુ લાભ મળે છે. ભલેને આપણે ગમે તે ક્ષેત્રમાં હોઈએ, પણ એ અવેરનેસ જો આપણે કેળવતાં રહીએ તો ઘણો મોટો લાભ થઈ જાય.

આ બહુ અઘરું નથી હોં. કારણ કે સ્વાર્થની બાબતમાં અવેરનેસ માટે આપણને કોઈ એફર્ટ કરવો પડતો નથી. એ અનુભવની વાત છે. તમે કરી જુઓ. પણ દરેક જીવ-એમાં પંચાત શી થાય છે કે-અવેરનેસ જ્ઞાનપૂર્વક પછી પકડી રાખતા નથી. અવેરનેસ જાગે છે ખરી, પણ એ અવેરનેસને સમજીને પકડી રાખીને એના ગુણ સમજવા જોઈએ. સંસારવહેવારમાં કોઈ માણસના સંબંધમાં આવ્યા, એના ગુણ પરખ્યા, તો પછી આપણે તેને છોડી દેતાં નથી. તેવી રીતે આ જે અવેરનેસ છે,

તેને કર્મ કરતાં કરતાં અવેરનેસ કેળવો તો અવેરનેસ રહે. એ અવેરનેસ જેમ જેમ જીવતી થતી જશે એમ અવેરનેસ એક સ્વભાવ બનશે. જેમ આપણા ગુણ છે-કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ એનો જેમ સ્વભાવ છે, તેવી રીતે આનો પણ એક સ્વભાવ છે. જે કોઈ જાણતા નથી પણ પૃથક્કરણ કરે છે તે લોકોને ખબર છે કે અવેરનેસનો સ્વભાવ છે. અવેરનેસ એને નિમ્ન કામમાં ભલે લગાડી હોય, તેને એમાં જ તમે અવેરનેસ રાખી હોય, તો હંમેશાં એનો સ્વભાવ ઊર્ધ્વ તરફ જવાનો છે. તે તેની મોટામાં મોટી ખૂબી છે. અવેરનેસ ઉપર બધું મહત્ત્વ આપ્યા કરો. ઊર્ધ્વ બાજુ તમે જવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અભ્યાસ પાડવા માંડ્યો કે તમે જે નિમ્ન ક્ષેત્રમાં પેલી અવેરનેસ તમે કેળવેલી છે, તે અવેરનેસ આમાં તમને મદદ કરશે.

સ્વજન : કઈ જાતની અવેરનેસ, મોટા ?

શ્રીમોટા : એવી જાતની કે આપણે સંસારવહેવારનું કોઈ કામ કરતાં હોઈએ, તો એ શેના માટે કરીએ છીએ, કેમ કરીએ છીએ, એ આપણા મનમાં રહેને ! તે અવેરનેસ છે, પણ તે નિમ્ન પ્રકારની છે. એવા પ્રકારની પણ અવેરનેસ આપણે રાખ્યાં કરીએ. આ શેને માટે કરીએ છીએ, કેમ કરીએ છીએ, આનું ફળ શું ? આ કેવી રીતે કરીએ તો ઉત્તમ રીતે-સારામાં સારી રીતે થાય ? એમાંથી જે વિચાર કરીએ તે અવેરનેસને લીધે આપણે વિચાર કરીએ છીએ. આમાં જે નીચલાં ક્ષેત્રમાં અવેરનેસ કેળવાઈ, પછી કોઈ પણ પ્રકારનાં ઊર્ધ્વક્ષેત્રમાં આપણે જવું હોય, ત્યારે આ જે છે આ અવેરનેસ-પેલામાં પલટાઈ જતાં વાર નથી લાગતી.

હવે, એ અવેરનેસનો દાખલો આપું. મારા ગુરુમહારાજને ત્યાં ગયેલો. ત્યારે મારી કપરી પરિસ્થિતિ હતી. ત્યાં જવાના મારી પાસે પૈસા પણ ના મળે. મને એક વખત થયેલું કે મારી માને મારા ગુરુમહારાજનાં દર્શન કરાવું. મા કહે, ‘સોમલાને લઈને જઈએ’. સોમલો મારો નાનો ભાઈ. બાને જ લઈ જવાના મારી પાસે પૈસા નહિ, તે મહાપરાણે મારા ભાઈબંધ પાસેથી ઉઠીના લીધા છે, તો સોમલા માટે પૈસા ક્યાં લેવા જઈ ? બા કહે, ‘તો નથી આવવું, જા !’ પણ મને ગરજ કે મારે મારી માને મારા ગુરુમહારાજનાં દર્શન કરાવવાં. એટલે પછી કહ્યું, ‘સારું ભાઈ, ચાલો. સોમલા માટે પૈસા માગી લઉં.’ હું તો મારી માને લઈ ગયો. એને બિચારીને તો કંઈ સમજ મળે નહિ. એ કંઈ આવા લોકોને સમજી શકે નહિ. આ તો ‘નાગો બાવો પડેલો.’ મારી મા તો મને ગાળો ભાંડે ! ‘મારા રડ્યા, ઉચ્છેદિયા, આ તે કંઈ માણસ છે ? આ તો ગાંડિયો છે. એને કપડાંલત્તાનું તો ભાન નથી, કારણ કે આ પથારીમાં તો અઘે છે !’ મારા ગુરુમહારાજે મારી માને કહ્યું, ‘પાંચ રૂપિયા લાવ.’ મેં કહ્યું, ‘પાંચ રૂપિયા છે, મેં આપેલા છે, માગે છે તો આપી દે. હું તમને પાંચના દસ આપીશ.’ ‘એ તો અક્કલ વગરનો. ગમે તે માગે. આમેય ઠેકાણા વગરનો તો છે. એને અપાતા હશે કે ?’ જો મારી માએ આપ્યા હોત તો હું તો રાજી થાત. એને પૈસાની જરૂર ન હતી, પણ મારા હિસાબે તો એ મારા પોતાના હિતને માટે માગતા હતા. મારી મા નહિ સમજી શકી. દરેક જીવની કક્ષા હોય છે. અમુક અમુક પ્રકારની સમજણની પણ કેટેગરી-(કક્ષા) હોય છે. બીજી રીતે સમજી

શકે જ નહિ. મારા ગુરુમહારાજે મારી માને ઘણું સમજાવ્યું. ‘આ છોકરાને તું વળગી રહેજે.’ મને સંતોષ થયો કે ‘ચાલો, મેં મારી માને દર્શન કરાવ્યાં.’ મને મનમાં એવું લાગ્યું કે મારી મા, બિચારી આને ઓળખી શકી નહિ. મારા ભાઈને લઈ ગયેલો. તે તો ત્રણ દિવસ બેભાન જ રહેલો. તેણે ભાંગ પીધેલી. ચડેલી નહિ. વાતોચીતો બધી કરે. બધું ખાયપીવે, પણ મારા ગુરુમહારાજ પ્રત્યેની સભાનતા બિલકુલ નહિ.

તા. ૨૦-૧૦-૧૯૭૪

(૧૭) ચિત્ત અને ચિત્

સ્વજન : સંસ્કાર જે પડે એ ચિત્તમાં પડે ?

શ્રીમોટા : હા, એ ચિત્તમાં જ પડે.

સ્વજન : અને સત્-ચિત્-આનંદમાં જે 'ચિત્' છે, એનો અર્થ સભાનતા...

શ્રીમોટા : એ ત્યાં જુદો અર્થ છે હોં. ત્યાં 'ચિત્' એટલે 'અવેરનેસ'-(સભાનતા). અહીં જે પાંચ તત્ત્વો છે-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-એમાં ચિત્ત એવા પ્રકારનું છે-કે ઓપન કેમેરા. પાંચ કર્મેન્દ્રિય, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહમ્ એ ચૌદથી જે કંઈ થયું એ બધું અંદર આવી જાય-એ ચિત્ત. એટલે આ 'ચિત્' અને પેલા 'ચિત્' સાથે સંબંધ નહિ. પેલું 'ચિત્' તો મોસ્ટ એબ્સ્ટ્રેક્ટ-(અત્યંત સૂક્ષ્મ) આ એબ્સ્ટ્રેક્ટ નહિ. જોકે આ ચિત્ત પણ કોઈ ઠેકાણે દેખાય નહિ. શરીરને 'ડિસેક્ટ'-(છેદો) તોપણ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ક્યાંય મળે નહિ. તમે ખોળી નહિ શકો, પણ આપણા શાસ્ત્રકારોએ અમુક જગ્યા નક્કી કરી ખરી. આ ઠેકાણે ચિત્ત, બુદ્ધિ આ ઠેકાણે, અહમ્ આ ઠેકાણે-એમ બધું કહે છે ખરા, પણ આપણને એની સાથે નિસ્ખત નથી. આપણે તો એ પ્રકાર કેવી રીતે ખીલે એની સાથે નિસ્ખત છે.

સ્વજન : મોટા, 'સત્ય' અને 'સત્' એની વચ્ચે કંઈ સંબંધ ખરો ?

શ્રીમોટા : 'સત્' એટલે હોવું અને 'સત્ય' એટલે ટુથ.

સ્વજન : એ ખરું-પણ એ બેને સંબંધ ખરો ?

શ્રીમોટા : મને નથી લાગતો. 'સત્' ઉપરથી 'સત્ય' થયું

હોય-સંબંધ એ વ્યુત્પત્તિની રીતે. સત્ ઉપરથી સત્ય થયું હોય. જે મૂળ ‘હોવું’ છે, એમાં નેગેટિવ-પોઝિટિવ કંઈ સેન્સ નથી. અહીં ‘ચિત્’માં અવેરનેસ છે ખરી. જ્યારે પેલાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્, પ્રાણ અને અહમ્-એમાંના ચિત્તમાં અવેરનેસ છે ખરી. જો અવેરનેસ ના હોય તો બધું ગ્રહણ કેવી રીતે કરી લે ? મન, બુદ્ધિ, ચિત્, પ્રાણ અને અહમ્માંથી ‘ચિત્’ કાઢી લો તો ચાર થાય. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય અને પેલાં ચાર ઉમેરો એટલે ચૌદ થયાં. હવે, જે કંઈ થાય છે એ ચિત્ત ગ્રહણ કરી લે છે. એ અવેરનેસ વિના ગ્રહણ પણ ના કરી શકે. જે મૂળ ‘ચિત્’-સત્ ચિત્ આનંદમાં છે. એનો ગુણધર્મ અવેરનેસ છે. તે અવેરનેસ મોસ્ટ એબ્સ્ટ્રેક્ટ છે. જ્યારે ચિત્તની અવેરનેસ મોસ્ટ એબ્સ્ટ્રેક્ટ નથી. આમ તો દેખાય નહિ. જાણી શકીએ નહિ-માત્ર અનુભવથી જાણી શકીએ. રોજબરોજના આપણા અનુભવ પરથી આપણે મન, બુદ્ધિ, ચિત્, પ્રાણ અને અહમ્ને જાણી શકીએ. દા.ત., આપણી બુદ્ધિ આમ વિચારે છે. મન સંકલ્પ વિકલ્પ કરે છે. રોજના અનુભવ પરથી આપણે નક્કી કરીએ એ જ. બાકી, આપણે એને પોઈન્ટ આઉટ કરીને, શરીરની અંદર બતાવી ના શકીએ. એમ ના બતાવી શકીએ કે આ ‘મન’ છે. આમ, એ છે તો એબ્સ્ટ્રેક્ટ જ, પણ આ એબ્સ્ટ્રેક્ટ સૂક્ષ્મનાં લક્ષણમાં આવે, જ્યારે પેલું ‘ચિત્’ની મોસ્ટ એબ્સ્ટ્રેક્ટનેસ, ‘કારણ’માં જાય. પણ જ્યારે ‘કારણ’નો અનુભવ થાય છે, ત્યારે શરીરની અંદરનું જે બીજું બધું છે, કંઈ પણ સાથે હોઈ શકે નહિ-એમને સાથે રાખીને ‘કારણ’માં પેસી શકાય જ નહિ.

સ્વજન : એટલે કે જળતત્ત્વ અને પૃથ્વીતત્ત્વના ગુણધર્મો પણ સાથે ના રહે ?

શ્રીમોટા : ના રહે. એ બધાં પણ સાથે ના હોય, ત્યારે ‘કારણ’માં જવાય. આ બધાં જે ટકી રહ્યાં છે-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ વગેરે એ જળતત્ત્વને લીધે ટકી રહેલાં છે. જે તે બધું આપણામાં ટકી રહેલું છે, તે બધું જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે જ. અહમ્ને તો આપણે મોળું પાડ્યા સિવાય કે ચેતનતત્ત્વમાં ભેળવી દીધા સિવાય, તે એની મેળે ઊડી ના જાય. એને તો જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વ પકડી જ રાખે, પણ જ્યારે એ એનાથી ઊંચા સબજેક્ટ-(તત્ત્વ)માં ભળે ત્યારે જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વનો કબજો અહમ્ ઉપરથી જાય. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ પર જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વનો કાબૂ છે. એ જીવતાં છે અને કામ કરતાં છે, એ પણ એ તત્ત્વોને લીધે જ. જેમ આ ખુરશી છે, તેને ટેકવવા માટે જમીન જોઈએ. એને કંઈક આધાર જોઈએ. તેવી રીતે આખા શરીરને ટકવાને માટેનો આધાર આ જળતત્ત્વ અને પૃથ્વીતત્ત્વ છે. એ આધાર ના હોય તો શરીર પણ ટકે નહિ. એ પછી ધીરે ધીરે કરીને તમે એને ઊર્ધ્વમાં લઈ જાઓ, ત્યારે બહુ ઉચ્ચ ભૂમિકાએ- ૧૦, ૧૧ સુધી-જઈએ ત્યારે જળતત્ત્વ અને પૃથ્વીતત્ત્વનું ‘હોવાપણું’ હોવા છતાં એનું જોમ નથી રહેતું. ૧૨મી ભૂમિકામાં જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વનું ‘હોવાપણું’ હોવા છતાં એનું જોમ નથી રહેતું. ૧૨મી ભૂમિકામાં જળ અને પૃથ્વી છે. ૧૩મી અને ૧૪મી ભૂમિકામાં નથી. પંદરમી ભૂમિકા એ પુરુષોત્તમ ભૂમિકા છે. ‘ગીતાજી’માં પંદરમો અધ્યાય છે. એમાં સંપૂર્ણ અનુભવનું

વર્ણન છે. પંદરમી ભૂમિકામાં સ્થિતિ કેવી હોય, તેનો આછો ખ્યાલ-સંપૂર્ણ ખ્યાલ નથી આપ્યો, પણ એના પરથી સમજાય છે કે અનુભવનું-ઈશ્વરતત્ત્વ-નામ પણ નથી દીધું-એ લોકોની ખૂબી જુઓ, તેમ છતાં આ ઈશ્વરીતત્ત્વ કેવું હોય તે પંદરમા અધ્યાયમાં બરાબર બતાવ્યું છે. તેમાં ત્યારે કંઈ જ નહિ-કશું નહિ, તે ઉપરાંત પણ અનુભવની સ્થિતિમાં શૂન્યાવસ્થા-એટલે કે નેગેટિવ શૂન્યાવસ્થા નહિ-એ શૂન્ય એવા પ્રકારનું કે જેમાં વિચાર નથી, શરીર નથી, બુદ્ધિ નથી, અહમ્ નથી-કંઈ કશું જ નથી. ભાવ પણ નથી, કંઈ કશાનું દેખીતું એક્ઝિસ્ટન્સ- (અસ્તિત્વ) નથી. તેમ છતાં એક્ઝિસ્ટન્સ-(અસ્તિત્વ) છે-એ શેનું છે, તેની આપણને ત્યારે ખબર પડે. જે મૂળતત્ત્વનું એક્ઝિસ્ટન્સ છે, તેનો શૂન્યમાં અનુભવ થાય છે. શૂન્ય સ્થિતિ તો ઈશ્વરનો સામાન્ય અનુભવ થાય, તેના કરતાં તો બહુ ઊંચા પ્રકારની ભૂમિકા છે. મને ‘આ’ શૂન્યનું સમજાય છે ખરું પણ મને ‘આ’ શૂન્યનો અનુભવ નથી થયો.

ઈશ્વરનો અનુભવ થયા પછી, કંઈ કરવાપણું નથી રહેતું. પછી તો જ્યારે જ્યારે એની મેળે થવાનું હોય ત્યારે થાય. પછીથી પ્રયત્ન નથી.

સ્વજન : તો મોટા, આ દિવ્યતા અથવા ડિવિનિટી, એ આપણા કન્સેપ્શન-(વિચારણા)માંથી નીકળેલું ?

શ્રીમોટા : ના, કન્સેપ્શન કહીએ તો એના અસ્તિત્વનું મહત્ત્વ જ નીકળી જાય. પ્રકૃતિના વિષયમાં ‘કન્સેપ્શન’ આવે છે. પણ એ તો કન્સેપ્શનથી પર છે ! ત્યારે આપણને થાય કે ‘આ આવ્યું શી રીતે ?’ ખરી રીતે ‘એ’ આવ્યું નથી, ‘એ’ તો

છે જ ! માત્ર આપણને અનુભવ નથી થયો, અને હાલ પણ નથી થતો. એનું કારણ, આપણે જેમાં ને તેમાં પ્રકૃતિથી જ પ્રેરાયેલાં છીએ. આપણામાં પ્રકૃતિ મોખરે છે. આ તો અત્યારે આપણે ડિવિનિટી-(દિવ્યતા) બોલીએ. જેમ પ્રકૃતિ આપણે સમજીએ છીએ-જેમ આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ આપણાં સંસારવહેવારનાં કામમાં લાગી ગયેલાં છે, સંસારવહેવારનું કામ જેના વડે કરીને થાય છે, એ અંગેનું વિચારાય છે, તે કામ પ્રકૃતિનું છે. કન્સેપ્શન એની અંદર આવી જાય, કારણ કે સંસારવહેવારનાં કામમાં કન્સેપ્શન તો આપણે કરવું જ પડે, એ વિના ચાલે નહિ. એટલે એ કન્સેપ્શન પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રમાં આવી જાય છે.

હવે, આત્માની કે ભગવાનની-પરમ તત્ત્વની જે હકીકત છે, એ કન્સેપ્શનમાં નહિ આવે. એમાં કન્સેપ્શન કરતાં ખરો શબ્દ બોલવો હોય તો ‘રિઆલિટી’ ત્યાં છે. આપણે પોતાની જાતને કહીએ છીએ કે ‘આપણે રીઅલ છીએ.’ ‘આપણે છીએ તે ‘ખરા’ છીએ.’ તેવી રીતે એ તત્ત્વ ખરેખરા (રીઅલ) અર્થમાં આપણા અનુભવમાં આવે છે. એ તત્ત્વ જ્યારે અનુભવમાં આવે, ત્યારે આપણને અનુભવમાં આવ્યું છે ! એમ શી રીતે આપણને ખ્યાલ પડે ? અત્યારે તો આપણને ખ્યાલ કંઈ આવતો નથી. ‘આ નવું તત્ત્વ અનુભવમાં આવ્યું, એવો ખ્યાલ આપણને કેવી રીતે આવે ?’ આવો પ્રશ્ન પણ આપણને થાય !

જેમ આ સૂર્ય ઊગે અને પ્રકાશ આપમેળે થાય છે, એનો અનુભવ આપણને આપમેળે થાય છે, તેમ નવી રિઆલિટી-(સત્) આપણા રોજબરોજના વહેવારનાં કર્મમાં પ્રગટ થાય,

ત્યારે આપણી બુદ્ધિનો પ્રકાર બદલાઈ જાય. એટલે બુદ્ધિને ઝાઝું વિચારવું ના પડે. એને તર્ક-દલીલ વગેરે કરવાં ના પડે. આપમેળે બધું સૂઝી જાય. એને બહુ વિચાર કરવાપણું ના રહે. આમ બધું થાય ત્યારે સમજવું કે રિઆલિટી હવે આપણામાં પ્રકાશવા માંડી છે.

એટલે ‘કન્સેપ્શન’ એ પ્રકૃતિનો વિષય છે-પેલી ‘રિઆલિટી’માં આવી જાય.

સ્વજન : એટલે એની સભાનતા જાગે ?

શ્રીમોટા : એ સભાનતા એવી જાગે, જેમ આપણે પ્રકૃતિમાં છીએ, એમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-એની બધી પ્રવૃત્તિઓ, સંસારવહેવારના બધા સંબંધો, કર્મનાં બધાં પરિબળો એ બધાંની અવેરનેસ રહે છે, કારણ કે રોજેરોજ જે ખપનું છે, જે આપણે માટે જરૂરી છે, આપણા ‘એક્ઝિસ્ટન્સ’ને માટે એ બધાંની જરૂર છે. એટલા માટે આપણને તેની અવેરનેસ રહે છે. એની પાછળ કશું કારણ ના હોય તો એની અવેરનેસ નહિ રહે. કંઈ પણ ગરજ કે એની પાછળનું બેકગ્રાઉન્ડ-(ભૂમિકા) ના હોય તો આપણને તેની અવેરનેસ રહે નહિ.

તો પછી એક સવાલ એમ ઊભો થાય કે ‘ભઈ, આ જે રિઆલિટી કહે છે, ચેતન કહે છે, ભગવાન કહે છે, એટલે કે ગમે તે તત્ત્વની ડિવાઈનની વાત કરે છે, તે તો આપણે જાણતાં નથી. એની ગરજ જાગી નથી, તો એની અવેરનેસ આપણને કેવી રીતે રહે ?’

આનો જવાબ એ કે એ રિઆલિટીની આપણને ગરજ

જાગી હોય અને એનું મનનચિંતવન ચાલ્યા કરે તો એની અવેરનેસ રહે, નહિતર પરમ તત્ત્વની અવેરનેસ કોઈ માણસને રહે નહિ, કારણ કે એને કોઈ જાતની પર્ટેઈનિંગ ટુ હીઝ એક્ઝિટિવિટીઝ-(એની પ્રવૃત્તિને લગત) પર્ટેઈનિંગ ટુ હર સેલ્ફ ઓર હીઝ સેલ્ફ-કંઈ કશું એનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણમાં કશું લાગેલું નથી, સ્પર્શેલું નથી. એટલે પછી એની અવેરનેસ ના રહે, પણ માત્ર જ્યારે એને ગરજ લાગે અને એનો અભ્યાસ કરવા માંડે, અભ્યાસ કરતાં કરતાં જ્યારે અમુક દિવસોનો વધારે ગાળામાં એ અભ્યાસ થાય ત્યારે ‘એની’ અવેરનેસ આવે એ સિવાય ના આવે.

બાકી, એ ‘તત્ત્વ’ આપણામાં છે. તેમ છતાં એની અવેરનેસ નથી. એ તત્ત્વને લીધે આપણે બોલીએ છીએ, જોઈએ છીએ, સૂંઘીએ છીએ, ચામડીથી સ્પર્શ કરીએ છીએ, બધાં કામ કરીએ છીએ, જેના વડે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ કામ કરે છે. એ બધું આપણે બુદ્ધિથી કહીએ છીએ ખરાં, પણ જેની શક્તિ વડે આ બધું થાય છે, તેની આપણને અવેરનેસ નથી. આપણને તો તેની ગરજ લાગી નથી. તેથી, આપણા મગજમાં એની અવેરનેસ પ્રગટતી નથી.

તા. ૧૮-૧૦-૧૯૭૪

(૧૮) ચેતનનું પ્રાગટ્ય

‘પતિતપાવન, પ્રભુ તારું ખરેખર નામ સાર્થક છે, પતિતોની પરે તેં તો કૃપા કેવી કરેલી છે ! પ્રભુ, તું પાપ કે પુણ્ય, કશું પણ ના નીરખતો છે છતાં સંસારી તો કેમ ન તુજ તરફ વળતા છે ! જીવનમાં જેહને લાગ્યો, પ્રભુ તુજ આશરો મોટો, પ્રભુ, તેના જીવનમાં તો ખબરદારી ટટારી છે. હરિને તો જીવન વિશે કરી સાકાર કીધા જો પછી તેનાં જ બળ શક્તિ શું અપરંપાર વર્તે છે ! સદા મસ્તી વિશે જીવન સતત ગાળી શકે તેવા, ખરે અલમસ્ત એવા શા હરિરૂપ થૈ જ વર્તે છે !’

પાપ અને પુણ્ય એ બધું તો આપણે આપણાં કર્મ વડે ભોગવીએ છીએ. જે કંઈ આપણે બધું ભોગવીએ છીએ, તે કર્મનાં પરિણામ છે. ભગવાન કોઈનું કશું-પાપ કે પુણ્ય-કદી જોતો નથી. આપણી અંદરનો આપણો ભાવ થાય છે એટલે ચેતનપણું છે તે પ્રગટ થતું હોય છે. ભાવ વિના ચેતન, આપણું અંદરનું ચેતન કદી છતું થાય નહિ. એ ભાવ ક્યારે જાગે છે ? ભાવ જાગે કે પાપપુણ્યની ભાવના પેલા માણસને ઓછી થઈ જાય અથવા કદાચ પાપીમાં પાપી માણસ પણ હોય, તો જ્યારે એ ભગવાન તરફ વળે છે, ત્યારે એના ભાવનો ઉછાળો એક સામાન્ય સંસારી માણસ કરતાં પણ વધી જાય છે. ત્યારે એ ભાવ એના જીવનનો મુખ્ય આધાર છે. ભગવાનને માટે જરૂરનો છે. ચેતનને છતું થવાને માટે કંઈ પણ એવું જો સજીવનવાળું

જો કારણ હોય તો તે ભાવ છે. અને ભાવ એ પ્રકૃતિનો વિષય નથી. ભાવ ગુણાતીત છે, ભાવાતીત છે. તે એવો ભાવ પ્રગટે છે. એ ભાવ પ્રગટે ક્યારે ? કે એ વિષયના-સંસાર અને પ્રકૃતિથી ઊર્ધ્વ વિષયના મનનચિંતવનમાં-વિશેષમાં વિશેષ આપણે પ્રગટતાં રહીએ છીએ, તો ભાવ તો આપમેળે પ્રગટે છે. અને ભાવને પ્રગટવાને માટે કોઈક બીજા કશા કારણની જરૂર નથી, પણ આવી રીતે જે પ્રકૃતિથી ઊર્ધ્વ વિષયમાં જેનું મનનચિંતવન વિશેષ ને વિશેષપણે, દિવસના વધારેમાં વધારે સમયમાં જેમ થયા કરતું હોય છે, ત્યારે પેલો ભાવ જાગે છે. અને ભાવ જાગે એટલે પછી ભાવ વિશેષ ને વિશેષ ઘનીભૂત થતો જાય અને ઘનીભૂત થતો જાય એટલે સાકાર થાય અને ભાવ પોતે સાકાર થઈને તે તે રૂપ ધરે છે. દા.ત., મીરાંએ કૃષ્ણ ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં, નરસિંહ મહેતાએ કૃષ્ણ ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં, તે તે, એમને એમને તેવા પ્રકારનો ભાવ. તેથી તે રીતે એમને દર્શન થયાં. માટે, ભગવાન તેવો જ છે એમ નહિ. ભગવાન તેવો હોવા છતાં, તેવો નથી. અનંત છે. હા, એનાં તો અનંતરૂપ છે. તેમ જ એને કોઈ પણ રૂપ નથી.

સંસારમાં એટલા બધા માણસો થઈ ગયા છે ! સુરદાસ જેવો વ્યભિચારી માણસ પણ ભગવાનનો મોટો ભક્ત થઈ ગયો. ભગવાન પાપપુણ્ય નથી જોતો. એમાં પોતાનો પલટો થાય છે. તે શેનાથી પલટો થાય છે ? ભગવાન પલટો કરે છે તેમ નથી. તેમને કોઈ ને કોઈ પ્રકારનો સખત આંચકો લાગ્યો કે આઘાત થયો કે કંઈક એવાં પરિબળો જીવનમાં એવાં જાગ્યાં

કે એને લીધે એ તમારા જીવનમાં એવો પલટો, નવો પલટો આવી જાય છે. તે પલટાને લીધે એ વિષયમાં તમે ઊંડા ને ઊંડા ઊતરતા જાઓ અને એનું મનનચિંતવન થયા કરે. અને મનનચિંતવનમાંથી ભાવ જાગે. એ ભાવ પછી આપણા માનસમાં આપણી બુદ્ધિમાં ચેતન પરત્વેનાં જે કંઈ સંસ્કાર કે જે કંઈ સમજ હોય તે પ્રકારે પછી તે સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. અને એ સ્વરૂપ પણ નર્ચુ માત્ર સ્થૂળ જેવું હોય છે એવું પણ નથી. નંદુભાઈએ મને સવાલ પૂછેલો. તે ‘જીવન દર્શન’નાં છેલ્લાં પાનાંમાં આ હકીકત લખેલી છે.

સ્વજન : અનુભવીને ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી-(સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ) જેવું હોતું નથી ?

શ્રીમોટા : ‘ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી’ કહીએ છીએ તેની સમજણ માત્ર પ્રકૃતિમાં જ રહેલી છે, પછી નથી. ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી પછી કોઈ રહેતી નથી. આત્માના પ્રદેશમાં જીવીએ ત્યારે ‘ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી’ જેવું કંઈ હોતું નથી. એ તો સર્વત્ર પ્રસરેલો, સર્વત્ર-બધે જ જ્યાં ત્યાં છે. કોઈ ઠેકાણે નથી એમ નથી. અને એને કાળ જેવું કંઈ છે નહિ. એટલે ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી જેવું કંઈ રહેતું નથી. એ પ્રકૃતિના વિષયમાં જ આવી શકે. આત્માના વિષયમાં ‘ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી’ રહે નહિ. જો એ રાખવા જાય તો બધાંમાં ભળી જ ના શકે. હળીભળીને એકરસ ના થઈ શકે. ‘ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી’ કહો એટલે સમજી લેવું કે આ અહમ્ છે, ત્યારે આત્માના પ્રદેશમાં અહમ્ તો હોતું નથી.

સ્વજન : મોટા, આ જે ‘એફર્ટલેસ’-(સહજ રીતે) બીજાની જોડે, બીજાનાં દુઃખો પોતાના ઉપર આવી પડે, જ્યારે બીજાને જે ‘ડિસહાર્મની’-(વિસંવાદિતા) હોય, તે પોતાનામાં આવે તે હાર્મની-(સંવાદિતા)માં લઈ જવા માટે હશે ? અમુક જાતની કંઈક કુદરતી હશે ? એને લીધે એમ થતું હશે ?

શ્રીમોટા : ના, એમ નહિ. શરીર પ્રકૃતિમાં હોય ત્યારે આત્મા જ્યારે પોતાના ગુણધર્મમાં પ્રગટે, ત્યારે આત્માનો ગુણધર્મ-તાદાત્મ્યપણું-તે પેલાની સાથે એક થઈ જવાપણું, તેની પ્રકૃતિની સાથે પણ, એટલે પોતે બધાંની સાથે એક છે, જેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયા વિના એમ બની શકે નહિ. ‘જે કંઈ બધું હું જ છું’. તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવો જોઈએ. તે આ દ્વારા, આ તાદાત્મ્યથી એને એ અનુભવ થાય છે, એટલે કેટલાક જીવોની સાથે નિમિત્ત છે, તેવા તેવા જીવોની સાથે તે એકરૂપ થાય છે. કેટલાકની સાથે શરીરથી થાય છે. કેટલાકની સાથે મનથી થાય છે. કેટલાકની સાથે બુદ્ધિથી થાય છે. કેટલાકની સાથે પ્રાણથી થાય છે. એવી રીતે તે પોતે તાદાત્મ્ય અનુભવે છે. અને એને એમ લાગે છે કે આ વાત ખરી છે, જે તે બધું ‘હું પોતે’ જ છું, જે તે બધું હું એકરૂપ છું. પોતાને એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે. અનુભવ થવાનું કારણ એ કે આત્માનો ગુણધર્મ. બીજા છે તેની સાથે જેમ સાક્ષીપણું છે, નોખાપણું છે, તટસ્થપણું છે, તેવી રીતે આ તાદાત્મ્ય થવાનું-એની સાથે એકરૂપ થઈ જવું, એકરસ થઈ જવું, જે જે પદાર્થ સાથે મળ્યા, હળ્યા, ગળ્યા, તેમાં એકરસ થઈ જવું, એકરૂપ થઈ જવું, એ તાદાત્મ્ય-આત્માનો એક ગુણધર્મ છે. એને લીધે એ પેલાની સાથે એકરૂપ

થઈ જાય છે. આ બધું એફર્ટલેસ-(સહજ) થાય. એમાં પોતાનું કંઈ જ નહિ.

તા. ૧૩-૧૨-૧૯૭૪

મારી આર્થિક સ્થિતિ જ ન હતી કે હું એની (ગુરુમહારાજ) સાથે જઈ શકું. મેં કહ્યું, ‘લાચારી ભોગવવી એ તો બરાબર નહિ.’ એટલે આપણે મનની સાથે એની સોબત કરી લોને ! એટલે આપણી બુદ્ધિથી, પ્રાણથી એટલે કે ભાવનાથી અને તલસાટથી. ભક્તિ એ પ્રાણનો વિષય. મનનચિંતવન એ બુદ્ધિનો વિષય. અને મન છે તે એની સાથે જોડાયેલું રહે. જો આપણે એની સોબત એવી રીતે કર્યા કરીએ, તો અહીં રહ્યે રહ્યે આપણાથી થઈ શકે. અને આપણાં મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ-એ બધાં એનામાં એકરૂપ થાય, તો એ ઘણો મોટો ફાયદો કરનારી થાય છે. મને ગરીબાઈને લીધે એ લાચારી હતી કે એની પાસે હું જઈ જ ના શકું. મારી એવી આર્થિક સ્થિતિ પણ ન હતી. તેમાંથી ઊગરવા માટેનો એક ઉપાય મેં લીધેલો તે આ. જે શરીરથી જે પ્રત્યક્ષ સોબત છે અને એવી અભિરુચિ હોવા છતાં મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ-આ ત્રણથી કરીને જે સોબત થાય છે તે સોબત ઓર ચડિયાતી છે. કંઈ સાધન ના હોય, કંઈ પણ સાધના ના કરીએ અને આવી જાતનું સોબતનું સાધન જો આપણાથી થઈ શક્યું તો ઘણો લાભ થાય.

હવે, નિમિત્ત વિશે વિચારીએ : મેં ‘નિમિત્ત’ વિશે લખ્યું છે ખરું. નિમિત્ત વિશે વિચારીએ તો એવી કોઈ એક પણ નિમિત્ત વિનાની જતી હોતી નથી. એટલે અનુભવીનો એકરૂપતાનો અનુભવ અખંડ-કન્ટિન્યુઅસ-હોય છે, કારણ કે

એને અનુભવ થતાં પહેલાં કેટલાય જન્મો થયેલા છે. હવે, કેટલાય જન્મમાં કેટકેટલાની સાથેનો સંબંધ છે. જીવતાં પ્રાણીઓ, જીવતાં માણસો સાથેનો તો ખરો જ. એટલું જ નહિ પણ વનસ્પતિ સાથે પણ છે. સ્થળ સાથે પણ છે. એટલું જ નહિ પણ મનુષ્ય શરીર ન હતું ત્યારે જુદાં જુદાં રૂપે-એક તત્ત્વવાળું શરીર, બે તત્ત્વવાળું શરીર, ત્રણ તત્ત્વવાળું શરીર, ચાર તત્ત્વવાળું શરીર અને આમ ‘પરમ્યુટેશન’-કોમ્બીનેશન થઈને કેટલાં બધાં એનાં શરીર થાય. એ બધાં એનાં જુદા જુદા પ્રકારના, એના જુદા જુદા જીવોની સાથેના એના જે સંબંધ તે બધાં જ એનાં ‘નિમિત્ત’. એટલે કેટલાં બધાંની સાથે એ તાદાત્મ્ય થયા કરતો હોય છે. જેની તેની સાથેની એની એકરૂપતા, એટલે ‘જે તે બધું હું જ છું’. હું પોતે એક છું, તે બધાંની સાથે એકરૂપ છું. પેલાનો, અનુભવી પુરુષનો કન્ટિન્યુઅસ-(સતત) અનુભવ હોય છે-તે એ અનુભવ થવામાં આત્માનો જે ગુણધર્મ તાદાત્મ્ય, એ જે છે તેને લીધે છે, કારણ કે તાદાત્મ્ય જો ના હોય તો સામા જીવની સાથે એકરૂપપણાનો અનુભવ એને કદી થાય જ નહિ. એટલે તાદાત્મ્ય એ એનો ગુણધર્મ-આત્માનો ગુણધર્મ. તટસ્થતા, સાક્ષી, તાદાત્મ્ય, પ્રસન્નતા, શાંતિ, સ્વસ્થતા, એવા બધા જે આત્માના ગુણધર્મો વર્ણવેલા છે, એમાં તાદાત્મ્ય ગુણને લીધે જેની તેની સાથે તે એકરૂપ, પ્રસંગે અથવા નિમિત્તે કરીને, થઈ જતો હોય છે.

જે આપે પૂછેલુંને કે ‘એફર્ટલેસ’-(સહજ) એટલે આવી રીતે. એને આપમેળે પળેપળ કેટલા બધા જીવોની સાથે અનેક જન્મમાં જે સંબંધ થયેલો છે, તે એનું નિમિત્ત છે. તે કેટલા

બધા જીવોની સાથે પળેપળ એ સતત કોન્સ્ટન્ટ-તાદાત્મ્યપણું એનું ચાલુ જ રહ્યા કરે છે. એટલે એને અનુભવથી એટલી બધી ખાતરી થઈ જાય છે કે ‘હું બધાં સાથે એકરૂપ છું જ’. જેમ કે આપણું બેંક બેલેન્સ બોલતું હોય કે પાંચ લાખ રૂપિયા છે જ, તો તે અનુભવમાંથી એને કંઈ પાછા હટાવી શકતાં નથી. જે જે વખતે, જે જે સમયે, જેટલું જેટલું બેલેન્સ આપણે ચોપડે બોલતું હોય, એમાંથી આપણે કદી પાછા હટી શકતાં નથી. એ જેમ નક્કી થઈ જાય છે, તેવી રીતે બધાંની સાથે હું એકરૂપ છું, તે અનુભવ શરીરધારી આત્માને તાદાત્મ્યને લીધે થાય છે. એ જો ના હોય, શરીર જો ના હોય તો એને બધાંની સાથેનો એકરૂપતાનો, એકરૂપપણાનો અનુભવ થવો શક્ય નથી હોતો, શરીર ના હોય તો એવો અનુભવ નહિ થાય. જેની તેની સાથે એકરૂપ થવાપણામાં શરીરની બહુ જરૂર. ચૌદ યોનિમાં-(ત્યાં પશુપંખી બધાં આવી જાય. જળચરયોનિ, પ્રેતયોનિ, દેવયોનિ, મનુષ્યયોનિ, એવા બીજા ઘણા એવી બધી ચૌદ યોનિ છે, જીવની) એમાં મનુષ્યયોનિ જ એવી છે જે દ્વારા ભગવાનનો, ચેતનનો અનુભવ થઈ શકે અથવા તો મોક્ષ મેળવી શકાય.

મોક્ષ એટલે જન્મમરણમાંથી મુક્તિ નહિ. એ વાત ખોટી છે, પણ કામક્રોધાદિથી, રાગદ્વેષથી મુક્ત થવું એ મોક્ષ છે. શરીર હોય તો જ એ અનુભવ થઈ શકે. એટલે ‘મનખા દેહ દોહ્યલો’ એ આપણામાં અસલથી જૂની જે કહેવત છે તે તદ્દન સાચી છે. આ મનુષ્ય શરીર વિના આ મોક્ષપદ અનુભવવું દોહ્યલું છે. એ અશક્ય છે. બિલકુલ શક્ય નથી. એટલે આ

મનુષ્ય શરીરનો જેટલો લાભ લેવાય તેટલો ઉચ્ચ, ઊર્ધ્વ ભૂમિકાના મનનચિંતવનમાં ભગવાનની ભક્તિમાં, ભાવનામાં જાય એટલું ઉત્તમ છે.

તો સવાલ એમ થાય કે ભગવાન તો મારો બેટો નિરાકાર છે, કંઈ આકાર તો છે નહિ, જે આ બધી મૂર્તિઓ છે એ કલ્પનાથી છે. કેમેરાથી ફોટો પડે તે બધું તો તાદૃશ્ય છે. મારો ફોટો પાડ્યો હોય, તેમાં હું જેવો છું તેવા જ પ્રકારનું રૂપ અંદર છે, પણ શિલ્પકારે જે મૂર્તિઓ ઘડી-રણછોડરાયજીની હોય કે શ્રીનાથજીની હોય કે પાર્વતીની હોય કે શંકરની હોય કે ગમે તે હોય, એમાં તો નરી કલ્પના છે. જોકે એ એક કળા છે. શિલ્પકલાનું પણ એક અનુપમ સૌંદર્ય છે, એની ના નહિ. એ હું કબૂલું છું. તેમ છતાં તેમાં પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપનું આલેખન નથી કરી શકાતું, કારણ કે એમાં તો કલ્પના છે. એના કરતાં કેમેરાથી પાડેલો મનુષ્યનો ફોટો વધારે તાદૃશ્ય છે. ત્યારે ભગવાન તો આવો આવો-સાકારપણાવાળો-મૂર્તિઓમાં છે નહિ.

ત્યારે એનું મનનચિંતવન શી રીતે કરવું ? કંઈ આધાર વિના મનનચિંતવન શી રીતે કરવું ? તો કહે, મનનચિંતવન ગુણ વડે થાય. તેના ગુણધર્મ જાણેલા છે. આપણા અનુભવી પુરુષોએ આપણાં શાસ્ત્રોમાં, ઉપનિષદોમાં વર્ણવેલા છે કે આવા આવા એના ગુણધર્મો છે. તાદાત્મ્ય, તાદૃશ્યતા, સ્વસ્થતા, શાંતિ, પ્રસન્નતા, સાક્ષીપણું, આ બધા ગુણો છે. તે ગુણોને જીવનમાં અપનાવો. એનું મનનચિંતવન થાય. પ્રાણથી ગુણોમાં આપણે પ્રવેશવાનું કરો. જે આપણામાં સ્થિર ટકે અને અખંડતાવાળા

થાય એવું આપણે કંઈક કરો. કર્યા કરવામાં મંડ્યા કરો. એ જ ખરી ભક્તિ. ખરી ભક્તિ તો એ છે. તો એ રીતે એની સાથે ગુણ દ્વારા એના રૂપનો આપણે અનુભવ કરી શકીએ છીએ. આમેય સંસારવહેવારમાં કોઈ માણસને આપણે ગુણ દ્વારા જ જાણી શકીએ છીએને ? બીજી કઈ રીતે આપણે જાણી શકીએ છીએ ? તેના પરિચયમાં આવતાં, તેના ગુણ દ્વારા આપણે જાણી શકીએ છીએ. તેવી રીતે ભગવાનને ગુણધર્મ દ્વારા જ આપણે અનુભવી શકીશું, સમજી શકીશું અને એને તાદૃશ્ય પણ કરી શકીશું. એટલે એને ભજવાને માટે એના ગુણધર્મનો આશ્રય લેવો. અને એ આપણા જીવનમાં પ્રત્યક્ષપણે પ્રગટાવવા એ મોટામાં મોટી ભક્તિ છે. એ મોટામાં મોટું દર્શન છે. એ મોટામાં મોટો અનુભવ છે. અને એમ થતાં થતાં એનામાં એ એવા આપણા મથવાપણામાં જ્યારે એકનિષ્ઠા, એકરૂપતા, એકભાવ, એકરસ એ બધું જ્યારે કન્ટિન્યુઅસ- (સતત) પ્રગટશે ત્યારે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય જ.

જુઓ સાહેબ, આ પ્રત્યક્ષ મારા પદાર્થપાઠની વાત છે. આ રાજુને પૂછો. ઊઠ્યો ત્યારે શરીરની મારી કેવી સ્થિતિ હતી ? કોઈ અડે કે વાત કરે તો ફાવે નહિ. અને આ સત્સંગમાં અત્યારે હું બોલ્યો, એકધારો નિરાંતે બસ.

(૧૯) હાર્મની

સ્વજન : એની પાછળનો મૂળ હેતુ તો એકજાતની હાર્મની ઉત્પન્ન કરવાનો હશેને મોટા ?

શ્રીમોટા : હા, તે હાર્મની-(સુમેળ) છે. તે એકતા અને એકરૂપપણાને લીધે. હાર્મની તે મૂળમાં ભગવાન બધાંની સાથે, જે તે બધું છે તે ભગવાન છે, ચેતન છે. તે એકરૂપપણું જો હોય નહિ તો પછી હાર્મની ક્યાંથી આવે ?

સ્વજન : ના આવે.

શ્રીમોટા : હાર્મની તો એનો ગુણ છે. તેવી રીતે એકરૂપપણું જે છે એનું-આત્માનું તેને લીધે હાર્મની છે. અને હાર્મની બધાંની સાથે હળી, ભળી, ગળીને એકરસ થઈ જઈએ ત્યારે હાર્મનીનો અનુભવ થાય. તે સિવાય તો થાય નહિ. એટલે તે પોતે જે એકરૂપ છે તે એકરૂપતાનો અનુભવ, તાદાત્મ્ય ગુણધર્મને લીધે એને થાય છે. અને એ અનુભવ થાય એટલે હાર્મની આપોઆપ એનામાં પ્રગટ્યા સિવાય રહે નહિ.

સુખ અને દુઃખ એ બંને શરીર દ્વારા જ વ્યક્ત થઈ શકે એમ છે. બીજી રીતે વ્યક્ત થાય એમ નથી. મનાદિકરણ એટલે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ પણ જે સુખદુઃખ અનુભવે છે, તે શરીરને કારણે જ અનુભવે છે. હવે, અનુભવી પુરુષ છે, તે પળેપળ નિમિત્તની સાથે તાદાત્મ્યમાં છે. હવે, એ હકીકત જો આપણાથી બુદ્ધિથી સમજી શકાય તો કોઈ પણ અનુભવી પુરુષ પછી X.Y.Z.-ગમે તે હોય, તે પળેપળ નિમિત્તની સાથે તાદાત્મ્ય ગુણધર્મવાળો છે. અને તેના શરીરમાં અનેક પળોએ અનેક જુદા જુદા દિવસના સમયમાં એને જુદું જુદું થયા જ

કરવાનું. અનુભવી પુરુષને જે કંઈ થયા કરે છે, તે નિમિત્તને કારણે છે. નિમિત્તની સાથે એનો તાદાત્મ્યનો જે ગુણધર્મ છે, તે અનુભવતો હોવાથી, શરીરમાં તે સ્થિતિ પણ એ અનુભવે છે. અને મન, બુદ્ધિ ચિત્ત, પ્રાણમાં પણ તે સ્થિતિ અનુભવે છે. તેની સાથે સાથે આવો તાદાત્મ્યનો ગુણધર્મ પોતાનો હોવા છતાં પોતે નોખો છે, સાક્ષી છે, સ્વસ્થ છે, શાંત છે, પ્રસન્ન છે. સાથે સાથે બધું જ હોય છે, એકરૂપ એકરસ બીજાની સાથે થઈ ગયો હોય છતાં પાછો નોખો. નોખો હોવાથી તે તેને સમજી શકે, નહિતર તો સમજાય નહિ.

એટલે હાર્મનીનું મૂળ કોઝ-મૂળ જોઈએ તો બહુ નાનકડું. ગંગાનું મૂળ જોઈએ તો બહુ નાનકડું. ગંગાનું મૂળ જોઈએ તો કેટલું નાનું, પણ સાગરમાં ભળે ત્યારે મોટી કેટલાય માઈલોની લાંબી પહોળી થઈ જાય છે. તેવી રીતે હાર્મની જે છે, એ તો કંઈ મૂળ નથી. એ એક છે, જેની તેની સાથે એક થઈ જવાનો જેનો તાદાત્મ્યનો ગુણધર્મ છે. એ જ્યારે બધાંમાં એકરસ થઈ જાય છે-અનુભવથી-જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક એકરસ થઈ જાય છે, ત્યારે આપોઆપ એમાંથી હાર્મની પ્રગટે છે. અને એ સુખમાં કે દુઃખમાં એની હાર્મની કદી પછી તૂટતી નથી. ભયંકર દુઃખમાં હોય તોપણ એની હાર્મની કાયમ રહે છે અને હાર્મનીને લીધે જ એ ભયંકર દુઃખ કે વેદના સહન કરી શકે છે. એ હાર્મની પછી કદી તૂટતી નથી. એ અખંડ કાયમ જીવતીજાગતી ચેતનાત્મક રહ્યા કરે છે, પણ એ એનું મૂળ નથી.

હાર્મની એનું મૂળ નથી. મૂળ તો એકરસ, બધાંની સાથેની એની એકરૂપતા છે. બધાંમાં 'પોતે' એક જ છે. અને એકરૂપ

છે. એ જે અનુભવ થાય છે, એમાંથી પછી હાર્મની આપોઆપ પ્રગટે છે. જેમ ફૂલ ખીલે છે ત્યારે સુવાસ એમાંથી નીકળે છે, એ સુવાસ કંઈ ફૂલના આધાર વિના નીકળે નહિ, તેવી રીતે હાર્મની, એ શરીરધારી આત્મા જે છે, તે આત્માને એકરૂપતાનો, એકરસપણાનો, જેની તેની સાથેનો પ્રત્યક્ષ જીવતોજાગતો, ચેતનાત્મક પળેપળનો જે અનુભવ પ્રગટી રહેલો છે, એમાંથી આ હાર્મની આપોઆપ પ્રગટે છે.

(૨૦) ઈન્સ્પીરેશન

સ્વજન : મોટા, આપણને જે ઈન્સ્પીરેશન-(પ્રેરણા) થાય તે આ બધાંનો સમન્વય થઈને અંદરથી થાયને ?

શ્રીમોટા : સમન્વય થઈને. હા, એમાં જાણે કે આ હાર્મની મોટામાં મોટો ભાગ ભજવે છે. એમાં પણ તબક્કા છે. સમજવા પૂરતું આ તો કહું છું કે તબક્કા છે. એક વખત માણસ જ્યારે આ સાધનાનાં ક્ષેત્રમાં પ્રવેશે છે. એમ કરતાં કરતાં જ્યારે એને શાંતિની પળો આવે છે, ત્યારે એ શાંતિ પણ ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાં જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. શાંતિ, સ્વસ્થતા એનામાં પ્રગટવા માંડે છે, મનાદિકરણની એવી સ્થિતિ થતાં આ ઈન્સ્પીરેશન જાગે છે. હવે, એ પોતાના સિવાય બહારથી આવે છે. અને બહારથી ગ્રહણ થાય છે ખરું. તે કાળે આપણે તે અનુભવી શકતાં નથી, કારણ કે બહારના વાતાવરણ સાથે આપણને તદ્દ્રૂપતા થઈ નથી, અને એટલું જ નહિ પણ એની સાથે નોખાપણાનો આપણને અનુભવ છે નહિ. બાકી, અત્યારે બહારથી કેટલીય બધી ટેન્ડન્સી-(વલણો)નાં મોજાં આપણામાં પ્રવેશતાં હોય છે. આપણામાંથી બહાર પણ નીકળતાં હોય છે અને બહારના વાતાવરણમાં પણ જતાં હોય છે, પણ આપણે એ અનુભવી શકતાં નથી, કારણ કે એનાથી આપણે નોખા થયા નથી. આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ગમે તે કારણે શાંત અને સ્વસ્થ હોય છે, ત્યારે પણ એવી સ્થિતિ પ્રગટે. આપણને ઈન્સ્પીરેશન જાગે છે. અથવા તો રાત્રે સૂતા હોઈએ તો ઊંઘમાં પણ ઈન્સ્પીરેશન જાગે છે, પણ તે વખતે આપણે એની સાથે, ઊંઘની સાથે, એટલા બધા તાદાત્મ્ય થઈ

જઈએ છીએ કે તેનાથી નોખા થવાપણું આપણું હોતું નથી, પણ સાધનાની અવસ્થા થતાં થતાં આ ઊંઘ છે તે જાગ્રત બને છે. આ કૂતરાના જેવી ઊંઘ-સદાય એલર્ટ. એવી એની ઊંઘ થવાથી એને ઈન્સ્પીરેશન થાય છે, તે ખબર પડે છે.

હવે, એ ઈન્સ્પીરેશનમાં જે શાંતિ અને સ્વસ્થતા છે, તે પ્રત્યેક ભૂમિકામાં જુદા જુદા પ્રકારની છે. એટલે આત્માના અનુભવની સ્થિતિની સ્વસ્થતા અને શાંતિ એ કોઈ ન્યારા પ્રકારની. પછી એ અનુભવ થતાં પહેલાં જે આપણી સ્થિતિ છે, તે તે ભૂમિકાની સ્વસ્થતા અને શાંતિ જુદા પ્રકારની.

આપણે સાધનામાં પ્રવેશ્યા હોઈએ ત્યારે કદીક કદીક સ્વસ્થતા અને શાંતિ થાય તે જુદા પ્રકારની અને બિલકુલ સાધના કરતાં જ ના હોઈએ તોપણ પ્રત્યેક જીવના જીવનમાં એને શાંતિ અને સ્વસ્થતા કદીક કદીક તો પ્રગટતી હોય છે જ. એ જે શાંતિ અને સ્વસ્થતા પ્રગટે છે, તેવી સ્થિતિમાં જ, તેવા કાળમાં જ, તેવા સમયમાં જ આ ‘ઈન્સ્પીરેશન’ સ્ફુરે છે. હવે, એ ‘ઈન્સ્પીરેશન’ સ્ફુરે છે ક્યાંથી ? તે સ્ફુરે છે પોતાના જ ચિત્તના સંસ્કારોમાંથી જ. સબકોન્શયસ માઈન્ડ-(અવચેતન મન)માં, અનેક પ્રકારનું આપણું બધું પડેલું હોય છે. આત્માના અનુભવમાં, આત્માના અનુભવની સ્થિતિમાં જે ઈન્સ્પીરેશન થાય છે, તે તદ્દન સાચામાં સાચું. એ ઈન્સ્પીરેશન એવા પ્રકારનું હોય છે કે ગમે તેટલું તમે આકલન કરવા, પૃથક્કરણ કરવા મથો, તોપણ તેના મૂળને નહિ પકડી શકો. તમે ગમે તેટલો બુદ્ધિપૂર્વકનો વિચાર કરો તોપણ એના મૂળને કોઈ પણ રીતે આપણે પકડી નહિ શકીએ. એટલે આપણે લોકો એમ માનીએ

કે ઈન્સ્પીરેશન એટલે ભગવાનની પ્રેરણા. ખરી રીતે જ્યાં સુધી જીવદશામાં હોઈએ છીએ ત્યાં સુધી એ ભગવાનની પ્રેરણા નથી. આપણા પોતાના ‘સબકોન્શયસ માઈન્ડ’માં પડેલા પેલા અનેક પ્રકારનાં સંસ્કારો, વૃત્તિઓ, વિચારો અને એમાંથી ઉદ્ભવેલું આ હોય છે, પણ જ્યારે આત્માના અનુભવની સ્થિતિમાં હોઈએ ત્યારે જે ઈન્સ્પીરેશન-જે પ્રેરણા થાય છે, તે ખરામાં ખરી, સાચી પ્રેરણા. એને એમાં સાચુંખોટું કશું નથી. સારુંનરસું કશું નથી. એટલે એ આપણી બુદ્ધિના કન્સેપ્શનમાં નહિ આવે. સારુંનરસું તો આ જગતમાં રહેલું જ છે, પણ એનાં માનસિક ધોરણોમાં, એની વિચારણામાં, માનસિક વિચારણામાં, પેલા અનુભવીને સારું કે નરસું કશું છે જ નહિ. જ્યારે આપણે જે તે બધું સારાનરસાના ધોરણથી લઈએ છીએ, સ્વીકારીએ છીએ. એટલે હવે ધારો કે આપણને કોઈ પ્રકારનું ઈન્સ્પીરેશન થયું. હવે એનું ધોરણ નરસા પ્રકારનું હોય તો એ પછી આપણે નહિ સ્વીકારી શકીએ. ઈન્સ્પીરેશન તમને થયું ખરું, પણ આપણી માન્યતાથી વિરુદ્ધ હોય તો તે તમે નહિ સ્વીકારી શકો. જ્યારે પેલો જે ખરેખરો સાધક છે, એ જે ચેતનાને અનુભવવામાં એકરત થયેલો છે, તે તો ગમે તે પ્રકારના ધોરણે એને ઈન્સ્પીરેશન પ્રગટે કે એને હુકમ આવે, તો એ પ્રમાણે કરશે. વળી, તે ભક્તિપૂર્વક કરશે, ‘મારા ભગવાનનો હુકમ છે.’ એમ ગણીને એને એ કરશે. સારાનરસાનો ખ્યાલ એની મેળે નહિ જતો રહે. ખ્યાલ એની મેળે કંઈ જતો રહે ? સમજણ કંઈ એની મેળે જતી થોડી રહેતી હોય છે ? એની મેળે કદી પણ ના જાય, એ તો આવા પ્રયોગો દ્વારા જ જતી

રહેતી હોય છે. અને એવા પ્રયોગો સાધકના જીવનમાં આવે છે. અને તે વખતે એ કેવી રીતે વર્તે છે ? તે સારાનરસા ધોરણને કાયમ રાખીને જો વર્તવાનું કરશે તો તે સાધક નથી. એને તોડવા જ જોઈએ. સામેથી જઈને તોડવા જોઈએ. ત્યારે એ બધું માગી લે છે પણેપણ મનનચિંતવનથી સભર જીવન. એવું જીવન આપણામાં પ્રગટ્યા સિવાય આપણે આવી ઈન્સ્પીરેશનથી પ્રગટેલી જે સ્થિતિ છે, એ સ્થિતિને આપણે અનુસરી નહિ શકીએ, કારણ કે ઈન્સ્પીરેશન થાય, તે આપણને એક જ રીતનું થાય કે અમુક જ રીતનું થાય એવું કંઈ ધારાધોરણ નથી. એ તો આપેમેળે અંદરથી થાય, પણ જ્યાં સુધી આપણે જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી તો આપણા આ સબકોન્શ્યસ માઈન્ડમાં જે છૂપું પડી રહેલું બધું છે, તેમાંથી એ ઈન્સ્પીરેશન જાગતું હોય છે, જેનું મૂળ આપણે તપાસી શકતાં નથી. અનુભવની સ્થિતિમાંથી પ્રગટેલું ઈન્સ્પીરેશન એ સાચામાં સાચું છે. ત્યાં પણ સાચાખોટાનો ખ્યાલ નથી. પેલા અનુભવી પુરુષને અને આપણે જીવદશામાં હોઈએ છીએ ત્યારે ઈન્સ્પીરેશન જે પ્રગટે છે તે બધું ઉત્તમ જ પ્રકારનું ઈન્સ્પીરેશન પ્રગટે કે જે આપણે સ્વીકારી શકીએ, એવી સ્થિતિમાં પ્રગટે એવું પણ નથી હોતું. તેમાં પણ સારું, સારુનરસું એવા પ્રકારે ઈન્સ્પીરેશનમાં પણ છે. જે આપણી સમજણ કે સમજણનું ઉલ્લંઘન કરી શકવાની તાકાત જે જીવમાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની પ્રગટી નથી, તે ઈન્સ્પીરેશન પ્રમાણે નહિ વર્તી શકે. એટલે થાય છે શું ? પરિણામ શું થાય છે કે ઈન્સ્પીરેશન પ્રગટવાની પછી ધીરે ધીરે કરીને શક્યતા ઘટતી જાય. જેમ એને તમે

સ્વીકારતા રહો-ઈન્સ્પીરેશનને જેમ તમે પ્રેમભક્તિપૂર્વક સ્વીકારતા રહો તો તે વધારે ને વધારે ખીલે.

આ બહુ સમજવા જેવો વિષય છે. સ્વીકાર અને તે પ્રેમભક્તિપૂર્વકનો સ્વીકાર, આપણા પોતાના જ કલ્યાણને માટે છે. એનું તમારા જીવનમાં જો બરોબર જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનું-તે વિચારનું, તે ધોરણનું ચોકઠું જો નહિ બેઠું હોય, ‘ચોકઠું’ શબ્દ મારો ખોટો છે, પણ પ્લાયેબલ ચોકઠું એ જો તમારા જીવનમાં બરાબર બેસી નહિ ગયું હોય તો પછી ઈન્સ્પીરેશન પ્રમાણે વર્તી નહિ શકાય. અને એનો સ્વીકાર પણ નહિ થઈ શકે. જેમ આપણી પાસે રૂપિયા આવે તો સ્વીકાર કરવાને માટે આપણું માનસ તૈયાર છે, તેવી રીતે આવા ઈન્સ્પીરેશનનો સ્વીકાર કરવાને માટે અને તે પ્રમાણે વર્તવાને માટે આપણી પ્રેમભક્તિપૂર્વકની, આપણી તત્પરતા, આપણામાં જાગેલી હોવી જોઈશે. એ તત્પરતા જાગેલી હોય છે તો પછી ઈન્સ્પીરેશન આપણને મળ્યા કરે છે. શરૂઆતમાં તો એક વખત આવ્યું પછી કેટલાય દિવસ પછી આવે. પછી જેમ જેમ આપણે તેને સ્વીકારતા થઈએ છીએ તેમ દિવસમાં કેટલીય વાર આપણને તે ઈન્સ્પીરેશન આવે છે. અને તે પ્રમાણે વર્તવાનું કરીએ છીએ. એવી રીતે સ્વીકારની, પ્રેમભક્તિપૂર્વકની-જ્ઞાનપૂર્વકની સ્વીકારની ભૂમિકા આપણામાં જીવતીજાગતી ચેતનાત્મક પ્રગટવી જોઈશે. તે સિવાય ઈન્સ્પીરેશન પ્રગટવાની શક્યતા બહુ જ ઓછી છે.

તા. ૧૩-૧૨-૧૯૭૪

અભય, નમ્રતા, મૌન અને એકાંત આ ચાર બહુ જરૂરનાં છે. અને એ સંપૂર્ણપણે કેળવાય તો એ પોતે જ સાધના છે અને અનુભવ થયા સિવાય રહે નહિ. કારણ શું ? અભય અને નમ્રતા ઈન્ટ્રોવર્ટ-(અંતર્મુખ) કરે છે. અને મૌન અને એકાંત બહિર્મુખપણું ઘટાડે છે. આપણે બહાર ગયેલા જે છીએ, માણસ સામાન્ય રીતે પોતે બહાર જ વિશેષ હોય છે, એનાં મનાદિકરણ વગેરે બહાર જ હોય છે, અંતરમાં હોતાં નથી. ભાગ્યે જ હોય, ત્યારે એ મૌન અને એકાંત એ બહિર્મુખપણું ઘટાડે છે અને અભય અને નમ્રતા ઈન્ટ્રોવર્ટ-અંતર્મુખપણું વધારે છે. એટલે જીવનમાં આ ચાર બહુ મહત્વનાં છે.

ભય તો કેટલા બધા પ્રકારના છે. તમારે સમાજમાં આમ ના વર્તાય અને આમ ના બોલાય, અમુક જ રીતે વર્તવું જોઈએ અને આમ નહિ, અને બીજા અનેક પ્રકારના ભય છે. સંકોચો છે. એ બધાંથી મુક્ત થવું જોઈશે.

સ્વજન : ફિઝિકલ-(શારીરિક) અને માનસિક બંને ?

શ્રીમોટા : હા.

(૨૧) મુશ્કેલીનું મૂળ

સ્વજન : હવે, આ જીવનમાં જુદા જુદા તબક્કા આવે છે. કેટલીક વાર બધું સીધું ચાલ્યા કરે. જ્યારે મુશ્કેલીઓ આવે ત્યારે જો અમુક જાતની ભૂલો થયેલી હોય, અમુક જાતનું કર્મ કરેલું હોય તેને લીધે જ આ મુશ્કેલીઓ આવે છે ?

શ્રીમોટા : હા, મુશ્કેલીઓ આવે છે, એ આપણા જ્ઞાનમાં આવી જાય, સમજમાં આવી જાય તો પછી આપણને એ મુશ્કેલી 'મુશ્કેલ' લાગે નહિ. પછી તેનો રસ્તો પણ તરત જ નીકળે. મુશ્કેલી પણ કર્મનું જ પરિણામ છે. કર્મ વિના કંઈ કશું સાકાર બની શકે નહિ. કર્મ, ભક્તિમાં કે જ્ઞાનમાં કે યોગમાં ગમે તેમાં લો, કર્મ એસેન્શ્યલ-(જરૂરી) છે. કર્મથી વિખૂટા પડીને સાધનાની વાત મારે ગળે ઊતરતી નથી. અને કર્મ બધાંનો પાયો છે, જેનો તેનો પાયો કર્મ છે. કર્મ કરતાં કરતાં તમે તદ્દૂપતા સેવો, તમારી તદ્દૂપતા ભગવાનના ભાવ સાથે થાય તે ખરી છે. તેમાં નક્કરપણું પ્રગટે છે. અનેક જન્મમાં થયેલાં જે કર્મો છે, તે કર્મોનાં સારાં પરિણામ હોય છે અને માઠાં પરિણામ હોય છે. માઠાં પરિણામમાં મુશ્કેલી એક એ છે. મુશ્કેલી, વિપત્તિ, દુઃખો, વેદનાઓ એ જુદાં જુદાં આ કર્મનાં જુદા જુદા પ્રકારનાં-જે કર્મો આપણાથી થયેલાં છે, તેનું જ પરિણામ છે. એટલા માટે જ ભગવાન કંઈ કશું કરે છે, આવું બધું કરે છે, એ જે વાત છે તે બધી ખોટી છે, અણસમજણની છે. જે તે બધું આપણા પોતાનાથી, પોતાનાં જ કર્મથી જ નીપજેલું છે. આપણો સંસારવહેવાર જે તે બધું આપણને મળેલું છે, તે આપણાં કર્મોનાં પરિણામરૂપે જ છે. એ માત્ર બૌદ્ધિક સમજણ

છે. જ્યારે ખરેખરી અનુભવની સમજણ પ્રગટે, તો જ્યારે મુશ્કેલી પ્રગટી, મુશ્કેલી ના પ્રગટે એમ નહિ, પણ તે મુશ્કેલી પ્રગટે તેની સાથે જ તે મુશ્કેલીના ઉપાયનું જ્ઞાન પ્રગટે છે. તે પ્રગટે છે એટલે પછી તે પ્રમાણે એ વર્તી શકે છે, એટલે આવી જેની ભૂમિકા છે, તેને મુશ્કેલી હોવા છતાં મુશ્કેલી હોતી નથી, કારણ કે વધારે વાર મુશ્કેલી ટકતી નથી, કારણ કે તેનો ઉપાય તરત જડી જાય છે અને એ પ્રમાણે એ વર્તે જ છે. ના વર્તે એમ પણ નહિ. એ પ્રમાણે જ એનાથી વર્તાય. જેમ શ્વાસોશ્વાસ આપણે લીધા વિના જીવી ના શકીએ, તેવી રીતે એને મુશ્કેલી પ્રગટે તેને મુશ્કેલીના ઉપાય અને જ્ઞાન પણ પ્રગટી જાય છે. અને તે પ્રમાણે તાત્કાલિક વર્તે. એટલે મુશ્કેલીનો લાંબો ગાળો એને રહેતો નથી. મુશ્કેલી, મુશ્કેલીરૂપ લાગતી નથી.

મુશ્કેલી એ પોતાનાં જ કર્મનું પરિણામ છે, એવું પ્રત્યક્ષપણે ત્યારે અનુભવે છે, કારણ કે એને તાદાત્મ્યનું જ્ઞાન પણ છે, પણ જે મારા તમારા જેવા જીવદશાવાળા છે, એમણે ખુમારી, ખમીર, હિંમત, સાહસ, ધીરજ આ બધા ગુણો કેળવવાને માટે એ મળેલી છે, તે રીતે મુશ્કેલીને સ્વીકારવી જોઈએ. તો એ મુશ્કેલીથી કદી દબાઈ નહિ જવાય. મુશ્કેલી આપણા જીવનમાં ખુમારી, ખમીર, ધૈર્ય, સાહસ, હિંમત, ધીરજ આ બધા ગુણો કેળવવાને માટે મળેલી છે. એ મળે નહિ તો આ બધા ગુણો કેળવાય કેવી રીતે ? સાહસ પણ કેવી રીતે કેળવાય ? હિંમત પણ કેવી રીતે કેળવાય ? પછી આ ધીરજ, પછી આ ખુમારી, જીવનનું ખમીર બધાં કેળવવાને માટે જ આ મુશ્કેલી આપણને મળેલી છે. એટલે મુશ્કેલી તો આપણો

‘સદ્ગુરુ’ છે. ખરેખરો જે સાધક છે, તે આ રીતે મુશ્કેલીને સ્વીકારે છે. મુશ્કેલીને વખતે જો જીવ દબાઈ જાય છે તો તેનો વિકાસ થવો શક્ય નથી. મુશ્કેલી આવે તો જાણવું કે આ ગુણો છતાં થવાને માટે આ જીવનની ખરી પળો આવી. ગુણ તો આપણામાં છે જ. ગુણો કેળવવાની વાત કરીએ, તે પણ બરાબર નથી. ગુણો આપણામાં રહેલા જ છે. એ ગુણોને છતાં થવા માટેની આ એક તક મળેલી છે. તે ખુમારી, ખમીર, ધૈર્ય, હિંમત, સાહસ, ધીરજ આ બધા ગુણોને છતાં થવા માટેની આ એક તક આપણને જે મળેલી છે, એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ તક આપણે જવા કેમ દઈએ ? જેમ મને પાંચ હજાર રૂપિયા મળતા હોય તો હું કંઈ જવા ના દઉં. ત્યારે તેવી રીતે આ જે મુશ્કેલી મળે છે તે આપણા ગુણોને છતાં થવા માટેની આ એક તક છે. એવું જે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક સમજે છે. પોતાના વિકાસને કાજે આ એસેન્શિયલ છે, તે આપમેળે આવીને મળેલું છે, તે ભગવાનની પરમ કૃપા છે. તે વખતે માણસ સાબદો બની જાય છે. સાબદો એટલે કે મર્દાનગીવાળો, ચેતતો, જાગૃત થઈ જાય છે.

સ્વજન : મોટા, કોઈક વાર આપે કહેલું કે ‘જો કંઈક કશું કરવાનું આવે તે વખતે સારાનરસાનો વિચાર કરવાનું મૂકી દઈને કરવું અને જો વિચાર કરવા બેસો એટલે પંચાત થાય !’

શ્રીમોટા : પણ જુઓ, હું કહું છું કે કોઈ એક વેપારી છે. એને ત્યાં ઘરાક આવ્યું. અને લાખ બે લાખનું ઘરાક હોય છે, તો તે વખતે એના વર્તન સામે, તેની વર્તણૂક સામે, તેના સ્વભાવ સામે નહિ વિચારે. ખરો વેપારી વેપારનો સોદો કેવી

રીતે પાર પડે તેના વિશે જ એકાગ્ર રહે છે. તે વખતે એના રંગઢંગ ગમે તેવા ખરાબ હોય, ગમેતેમ થૂંકે, ગમેતેમ બોલતો હોય, એ બધા કશાયના તરફનું માણસનું-પેલા વેપારીનું-મન નહિ જાય, પણ એની સાથે એનો સોદો કેમ પતે તેના ઉપર જ મુખ્યત્વે મન એકાગ્ર રહે છે. આ હકીકત બને છે, કલ્પનાની વાત નથી. એવી રીતે આપણે જ્યારે જીવનમાં ઊંચી, ઊર્ધ્વ પ્રકારની ભૂમિકામાં જવું છે, ત્યારે જો સારાનરસાનો ખ્યાલ કર્યા કર્યો, તો એમાં ને એમાં જ રહ્યા કરીશું. આખરે તો આપણે બુદ્ધિથી સમજવું પડશે કે આ બધું છોડવાનું જ છે. આ છૂટ્યા સિવાય ઊર્ધ્વ પ્રકારની ભૂમિકામાં આપણે કદી પણ જઈ શકવાનાં નથી. એટલે સારાનરસાનો ખ્યાલ આખરે તો આપણે મૂકવો જ પડવાનો છે. જો મૂકવો જ પડવાનો છે તો જ્ઞાનપૂર્વક સમજીને જ કાં ન છોડો ? શું કરવાને, સારાનરસા-પણામાં રહ્યા કરવામાં આપણે રાચીએ છીએ ? કર્મ જે આવી પડ્યું છે, તેને આપણે મુખ્ય ગણો. કર્મને છોડવાનું નથી, પણ કર્મમાં-જીવનમાં અનેક વ્યક્તિઓ મળી, તેમાં સારાનરસાનો વિચાર કરવાનું છોડી દો. છોડી દેવાનું કારણ કે આખરે જે ઊર્ધ્વભૂમિકામાં, જે ચેતનની સ્થિતિ આપણે અનુભવવી છે, એમાં સારાનરસાપણું મુદ્દલે નથી, તો અત્યારથી જ આપણે કાં ન ચેતીને કરીએ એ પ્રમાણે ?

તા. ૧૩-૧૨-૧૯૭૪

(૨૨) શબ્દવિચાર

શ્રીમોટા : રેડિયોમાં જે અવાજ-શબ્દ સંભળાય છે, એ એમ ને એમ કંઈ આપણને સંભળાય છે ? પણ રેડિયોમાં એ ને એ જ વખતે નડિયાદમાં સંભળાય, એ ને એ જ વખતે વડોદરામાં, અમદાવાદમાં, ગમે ત્યાં એક જ વખતે તે શબ્દ બધે જ સંભળાય. એટલે શબ્દ બધો જ્યાં ત્યાં પ્રસરેલો છે. એકરૂપ છે જ્યાં ત્યાં, એ શબ્દ ત્યાંનો ત્યાં સંભળાય, દિલ્હીમાં સંભળાય, સિમલામાંય સંભળાય અને લંકામાંય સંભળાય. એક જ પળે, એ જેમ સાચું છે, તેવી રીતે હવે શોધાશે કે આ વિચાર પણ આવો વાતાવરણમાં બધે પ્રસરેલો છે. આ એની જ્યાં એને તદ્દ્રૂપતા છે, જેના પૂરતું આપણે બોલીએ છીએ ત્યાં જતો હોય છે. એ વિચારનાં આંદોલનો, જેને માટે આપણે વિચારતાં હોઈએ છીએ એ વ્યક્તિને જ પહોંચે છે. આપણને સમજણ નથી પડતી, પણ આખરે એ આ-જેમ શબ્દનું જેમ છે તેવી રીતે કોઈક દિવસે આ પણ પુરવાર થશે. જે કોઈ વ્યક્તિ વિશે જે કાંઈ આપણે વિચારીએ છીએ તે વ્યક્તિમાં એ વિચારનાં આંદોલનો જતાં હોય છે. મને પોતાને તો બધું સાચું લાગે છે, પણ લોકોને હજુ સાચું લાગતું નથી. બાકી, વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ મને આ વાત સાચી લાગે છે.

માણસની પરિસ્થિતિ ક્યારે કેવી રીતે પલટાઈ જાય છે, તે આપણને ખબર પડતી નથી. હું ચોથા ધોરણ સુધી, ધીરજબહેન, સાવ ડફોળ હતો. પાંચમા ધોરણમાં એક ગણિતનો દાખલો લખાવ્યો. મને નહિ આવડેલો. સ્લેટમાં તદ્દન ખોટી રીત કરેલી અને માસ્તરે મને માર્યો. તે મને એટલું બધું ખરાબ લાગ્યું અને થયું કે ‘બધાંના દેખતાં આટલો બધો માર ખાવાનો ? માટે,

મારે એવા થવું કે આ બધાંના કરતાં હું ચડિયાતો થઉં. કેમ ન થઉં ?' તે જ વર્ષે પાંચમા ધોરણના આટલા બધાં વિદ્યાર્થીઓમાં હું પહેલા નંબરે પાસ થયો. મારા વર્ગશિક્ષક હતા તે માનવાને તૈયાર ન હતા. એટલે ક્યારે આપણી પરિસ્થિતિ પલટાઈ જાય છે, તે કહેવાય નહિ. માટે, આવા ને આવા રહીશું તેમ માનવામાં આપણું અજ્ઞાન છે. માણસની સ્થિતિ પલટાય છે. અને કોઈ એક જ સ્થિતિ હંમેશાં-સદાકાળ ટકતી નથી. એવું જો આપણને સાચેસાચું જ્ઞાન પ્રગટી જાય તો ગમે તેવી સ્થિતિ આવે તોપણ આપણે આનંદમાં રહી શકીએ. જાણીએ છીએ કે ભઈ, આ કોઈ સ્થિતિ એવી કાયમને માટે ટકતી નથી. પરિસ્થિતિ અને સ્થિતિ અને આપણું સ્ટેટસ-(મોભો) એ બધું બદલાયા કરે છે. અને બદલાયા કરવાની સ્થિતિમાં જ હોય છે. બદલાયા જ કરે. એટલે એવું જો બરોબર ખરેખરું આપણે ગળે ઊતરી જાયને તો પછી માણસને બહુ દુઃખ ના થાય. તા. ૧૩-૧૨-૧૯૭૪

સ્વજન : મોટા, કરેક્ટ-(શુદ્ધ) ઉચ્ચાર કરીએ તો જ અમુક જાતનાં એનાં આંદોલનો અસર કરે ?

શ્રીમોટા : એ વાત સાચી છે, કારણ કે શબ્દનાં ત્રણ સ્થળ છે. નાભિ, કંઠ અને બ્રહ્મરંધ્ર, હવે, નાભિ મૂળ સ્થળ, કંઠ વક્તવ્ય, અહીં (કંઠનો સ્થાન નિર્દેશ) સંપૂર્ણપણે મેનિક્સ્ટ-(પ્રગટ) થાય, કે વ્યક્તપણું એનું અહીં સાકાર થાય છે. અને પછી એનું નિરાકારપણું શબ્દનું નિરાકારપણું-બ્રહ્મરંધ્રમાં. શબ્દનાં તે ત્રણ સ્થળ. તે ત્રણે સ્થળોને સ્પર્શે છે અને ભેદે છે.

એવો જો કોઈ પણ એક અક્ષર હોય તો તે ઊં છે. તે એનું ઉચ્ચારણ એવી રીતે થાય. નાભિમાંથી નીકળી અને કંઠમાંથી નીકળી અને બ્રહ્મરંધ્રને સ્પર્શે. અને અ, ઉ, મ, છે તે

ત્રણે પ્રકારનાં સ્થાનને સ્પર્શે છે. અને એ ત્રણ સિમ્બોલિક-
(પ્રતીકાત્મક) છે. ત્રણ-જે તે બધું ત્રણથી બનેલું છે. એ બધું
આખું બ્રહ્માંડ માત્ર એ ત્રણથી બનેલું છે. એની સાથે ચેતન
જોડાયેલું છે, પણ ચેતન કેવી રીતે જોડાયેલું છે ? એ સમજાય
નહિ. તમને વાંકાયૂંકાપણું સમજાય નહિ. અને એનાથી પાછું
નોખું છે અને પાછું શૂન્ય સ્વરૂપ છે. તે બધું સમજાવવાને માટે
આ ઝું છે, સિમ્બોલિક છે. ઝુંને આપણે આવી રીતે સમજવો
જોઈએ. હવે, તે બોલતી વખતે દરેકને આ ખ્યાલ કંઈ આવી
ના જાય. એક વખત બરોબર સમજાણરૂપે બરોબર એને સમજી
લીધું કે ઝું આ સ્વરૂપ છે. એટલે પછી વારંવાર તે વખતે
કંઈ યાદ કરવાની જરૂર નથી. નહિતર કંઈ જપ ના થાય. એ
ત્રણે સ્થળે થાય અને શ્વાસ જેટલો દીર્ઘ રહે એ સારું, પણ
પછી શું થાય છે કે આપણું મન પેલા શ્વાસમાં રહે. અને એમ
થાય કે આ થયું કે આ ઓછાવત્તાપણું થયું. મને એવું જ થયું
હતું કે, પહેલાં શ્વાસોશ્વાસ સાથે જપ કરવો. પછી એમ જાણ્યું
કે એના કરતાં હૃદયના ધબકારની સાથે જપ કરીએ તો વધારે
પ્રાણવાળો બને, પણ મન કહે કે શ્વાસોશ્વાસની સાથે રહ્યા
કરે. મેં કહ્યું, ‘આ બરોબર નથી, કાઠી નાખો. મારે આ બધું
કશું જોઈતું નથી. જપ જ કર્યા કરો. પછી જે સ્થિતિ પ્રગટવાની
હશે તે પ્રગટશે’. સવાલ સાચો છે કે શ્વાસોશ્વાસની સાથે લેવાવો
જોઈએ. હૃદયના ધબકારની સાથે લેવાય તો વધારે ઉત્તમ. આ
બધું છે સાચું, પણ એ પ્રમાણે કરવા જતાં શરૂઆતના ગાળામાં
આપણું મન છે, તે પેલામાં જતું રહે છે. એટલે આપણે એક
જ એને લીધા જ કરવાનું રાખો. આ ત્રણે સ્થળે સ્પર્શે છે કે
નહિ તે બધું જોવા હમણાં ના બેસવું. પછી જ્યારે એની

નિરંતરતા પ્રગટશે, તે કાળે આપમેળે યથાયોગ્યપણું પ્રગટવાનું જ છે, કારણ કે નિરંતરતા થઈ, કંઈ કશાની નિરંતરતા થઈ તે નિરંતરતામાં ચેતન જ રહેલું છે. બીજી કોઈ પણ વસ્તુમાં કન્ટિન્યુઈટી-(નિરંતરતા) પ્રગટી શકે જ નહિ, કંઈ પણ કશું લો. એમાં કન્ટિન્યુઈટી નહિ પ્રગટી શકે. કોઈ ને કોઈ કાળે બ્રેક આવી જશે. આપણે પૃથ્વી કહીએ પણ કોઈ કાળે એનો પ્રલય છે. બ્રેક છે. એટલે જ્યાં જ્યાં સતત આવી બ્રેક વિનાનું નિરંતરતાપણું પ્રગટે છે, ત્યાં ચેતન જ છે. એટલે આપણે જપને નિરંતર કરવાનો ધ્યેય રાખવો. બાકી, અમુક રીતે, અમુક રીતે ઉચ્ચાર કરવાથી વિશેષ ફાયદો છે, એ વાત સાચી છે.

સ્વજન : પણ એમાં મન શ્વાસોશ્વાસમાં પરોવાઈ રહે તે બરાબર નહિ.

શ્રીમોટા : એના કરતાં ધ્યેય એક રાખો કે આ નિરંતર કેમ થાય ? અને નિરંતર થયું એટલે યથાયોગ્યપણે થવાનું, થવાવાનું જ છે, એ પણ નિશ્ચિત છે, કારણ કે નિરંતરતામાં ચેતન રહેલું છે. તમે જ કહો. મકાન લો તોપણ અમુક વર્ષ-સો વર્ષ, બસો વર્ષ, ત્રણસો વર્ષ-કેટલાં વર્ષ ? ગમે તે કંઈ કશું લો પણ તેમાં બ્રેક આવ્યા સિવાય રહેશે નહિ. આવું સમજીને પછી મેં તો દીધે જ રાખેલું. હરિ:ૐ, હરિ:ૐ, હરિ:ૐ ચાલ્યા જ કરે. એ જ કર્યા કરો. એટલે આપણે ધ્યેય આ રાખવો કે આ આપણે કરવા જેવું છે. બાકી, ઉચ્ચારનો ફાયદો છે, તે બધી વાત સાચી છે, પણ એમાં જો ધ્યાન ચાલ્યું ગયું તો જપ નહિ થાય.

ફાજલપુર, તા. ૧૩-૧૨-૧૯૭૪

(૨૩) જીવન માટે

શ્રીમોટા : જીવન ટકવા માટે રાત્રીની બહુ જરૂરિયાત છે. આ રચના જીવસૃષ્ટિના ભલાને માટે થયેલ, નહિતર પૃથ્વી વાંકી છે. વાંકી છે એ વાત સાચી, પણ વાંકી થયેલી છે, કરેલી છે અથવા બનાવેલ છે, અથવા એવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલી છે, તે મનુષ્ય અથવા તો આ જીવસૃષ્ટિના ભલાને માટે છે. દિવસ ના હોય તો માણસ ના ટકી શકે અને જીવસૃષ્ટિ ના ટકી શકે. મને એનો બરોબર અનુભવ થાય છે. પહેલાં થતો ન હતો. પહેલાં તો રોજ ધૂનમાં ને ધૂનમાં ચાલ્યા કરતો. અત્યારે ધૂન નથી.

મને દરદ છે. પહેલાં દરદ ન હતું. પાંસળાંનું દરદ એટલું સખત-સુમાર વગરનું થાય છે. આ તો ભગવાને કેટલી બધી આપણાં સુખને માટેની રચના કરી છે. એ વિચારે તો એક પળવારેય ભગવાનને ના ભુલાય. આ પૃથ્વી ઉપર કેવી બધી રચના કરી છે ! વગર પૈસે વાયુ મળે. અને તમને ખોરાક કરવાના પૈસા ખરચવા પડે છે, પણ જેના વગર પળવાર જીવાય નહિ એટલો બધો વાયુ તમને મફત મળે. પાણી તમને મફત મળે.

માણસને જીવવામાંથી રસ નીકળી જાય છે ત્યારે પોતાની જાતે જ મરે છે. અને ગમે તે કારણે જીવવામાંથી રસ નીકળી જાય. એ કેમ નીકળી જાય છે ? વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ તેનાં કારણો જુદાં જુદાં છે. કંટાળો કે ત્રાસ એમ નહિ, પણ જે જીવનમાં ગમે તેટલું કષ્ટ હોય તોપણ જીવવામાં આનંદ છે. કષ્ટમાં કષ્ટ, ભારેમાં ભારે કષ્ટ હોય તોપણ આનંદ સાથે ને

સાથે જ છે. એમાં એ એને દેખાતો નથી, પરખાતો નથી, સમજાતો નથી. લાગણી એને થતી નથી, પણ તેમ છતાં એને આનંદ છે, એની સાથે જ, માટે એ જીવે છે. તે આનંદ જતો રહે છે અને રસ જતો રહે છે, એટલે એના શરીરનું મરણ થાય છે. આનંદ જતો રહે પછી શરીરથી ઘડીવાર જીવાય નહિ. જીવનમાં આનંદ છે. જીવવાનું કારણ જ આનંદ છે.

તા. ૧૧-૧૨-૧૯૭૪

‘દલીલ તર્ક શંકા ના શમે સંપૂર્ણ જ્યાં સુધી,
ભક્તિનો રંગ સંપૂર્ણ જામે પાકો ન ત્યાં સુધી.’

કંઈક વિચાર કર્યો, કંઈક થયું અને વિચાર જાગ્યો એ બરોબર નહિ, પણ જેમ થતું હોય તેમ થવા દો. આપણામાં એવી વૃત્તિ જાગવી જોઈશે. એવી સ્થિરતા કેળવો. ફટાક થતાં ફણગો ફૂટે એ તમારું માનસ બરાબર નહિ. એ વહેવારની રીતે બરોબર, પણ આધ્યાત્મિકતામાં નહિ. સો ટકા ડેડિકેશન- (અર્પણ) જોઈએ ! હા.

(૨૪) ઈચ્છાશક્તિ

સ્વજન : મોટા, આપે વિલપાવર-(ઈચ્છાશક્તિ)ની વાત કરી. વિવેક વાપરીને જ વિલપાવરનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ ?

શ્રીમોટા : ધારો કે મારે આ દુઃખ અને વેદના છે, એમાંથી વિલપાવર કરીને છૂટવાને માટે મથીએ-એ નહિ થાય. એ તો ભોગવવું રહ્યું. જેમ થતું હોય તેમ થવા દેવું. તો કોઈ કહે કે ‘દવા કેમ લો છો ?’ જેમ રોગને રિઆલિટી ગણી, તો આ પણ જે આવ્યું તે પણ રીઅલ છે. એના ઉપાય લેવાને માટે દવા લઉં છું, એસ્કેપ-(ભાગી છૂટવા)ને માટે નહિ. એટલે વિલપાવર ખરો, પણ વિલપાવર પોતાના માટે, પોતાની જે સ્થિતિ છે, એ સ્થિતિમાંથી નીકળવાને માટે કે મુક્ત થવાને માટે નહિ વાપરી શકાય.

સ્વજન : પણ મોટા, પ્રકૃતિમાંથી આપણે નીકળવું હોય તો ?

શ્રીમોટા : પ્રકૃતિમાંથી નીકળવું હોય તો પ્રકૃતિમાંથી ધીરે ધીરે કરીને, સાધના કરીને, ભગવાનમય થાવ, ભાવની એકાગ્રતા થાય, એ થઈ શકે છે, પણ એ થતાં આપમેળે પ્રકૃતિથી મુક્ત થવાય. પ્રકૃતિમાં રહેવા છતાં, પ્રકૃતિનો બધો સ્વભાવ હોવા છતાં, તમે એનાથી મુક્ત છો, એ અનુભવ તમને થાય, પણ તેમાંથી જાણી જોઈને કશું નહિ થાય.

સ્વજન : મોટા, આપણે એસ્ટ્રોલોજી-(જ્યોતિષશાસ્ત્ર)ની વાત કરતાં હતાંને. અને તેમાં તમે કહ્યું કે જે બધાં વલણો હોય તે પ્રમાણે આપણે જવું જોઈએ તેવો કોઈ નિયમ નથી. એનાથી વિવેક વાપરીને છૂટા થવું જોઈએ.

શ્રીમોટા : આપણા ધ્યેય પ્રમાણેનાં વલણો જાગવાનાં જ.

સ્વજન : એ બધું પ્લાયબલ-(સહેલાઈથી વળી શકે એવું) છે. પ્લાયબલ એટલે અમુક જ રીતે થશે તેવું નથી ?

શ્રીમોટા : પ્લાયેબલ છે. નસીબ પણ-પ્રારબ્ધ પણ પ્લાયબલ છે. છતાં પણ એ થાય છે, કારણ કે તે પ્રમાણે માણસ વર્તે છે. જે વલણ જાગ્યું તે જ પ્રમાણે માણસ વર્તે છે. એના પર વિચાર નથી કરતો, વિવેક નથી કરતો. કશું કંઈ વિચારતો નથી, કારણ કે એને પોતાના જીવનનું જ એને ભાન નથી.

સ્વજન : એ વિલ-(ઈચ્છા) અને વિચાર અને વિલપાવર એ પ્રાકૃતિક ક્ષેત્રનાંને ? મોટા, વિલપાવર એટલે જે ભગવાનની વિલ છે તે નથી. આ છે ઈન્ટ્યુઈશન-(આંતરદર્શન) કે ઈન્સ્પીરેશન-(પ્રેરણા) એની વાત નથી થતી એમાં ?

શ્રીમોટા : ના, એની વાત નહિ. વિલપાવર છે ખરો, પણ વિલપાવર પ્રકૃતિનો ભાગ હોવા છતાં, પ્રકૃતિથી કેટલાક વખત પૂરતો નોખો પડે છે. પોતે પોતાના વિશે વિચારે કે, ‘આનું આમ છે, આનું આમ થઈ શકે.’ એમ વિચારી શકે છે. એટલા ઉપરથી તો સાબિત થાય છે. માણસ એકલો પ્રકૃતિ નથી. નહિ તો પ્રકૃતિથી જુદી રીતે કેવી રીતે વિચારી શકે ?

સ્વજન : ના વિચારી શકે.

શ્રીમોટા : સાબિત કરવાને માટે આ મોટામાં મોટું કારણ છે. તેનામય હોવા છતાં માણસ વિચારે છે કે હું કામી છું, ક્રોધી છું, લોભી છું, એટલા પ્રમાણમાં એ નોખાપણું છે, પણ એ પ્રમાણે વર્તી ના શકે, એ સમજવાની સેન્સ જાગી હોય તો સમજી શકે છે.

સ્વજન : એ જે વિલપાવર આવે છે તે મોટા, આત્માનો અંશ છે ?

શ્રીમોટા : તે આત્માનો અંશ છે. હા જી. એમાં શંકા વગરની વાત છે. એ વિલપાવરને લીધે જ સાધના વગેરે થઈ શકે છે. એક વાત નિશ્ચિત રાખજો સાહેબ,

આત્મવિશ્વાસ અંતરે-

મથતાં મથતાં અંત આવવાનો જ નિશ્ચયે.

એ વાત ચોક્કસ. વિચારપૂર્વક બસ મથ્યા કરવું. ગમે તેમ નહિ.

સ્વજન : વિચાર કરીને, વિવેક વાપરીને જ ?

શ્રીમોટા : હા, બસ. દા.ત., આપણને અમુક કામ કરવાનું કાળના સંજોગોને લઈને અને પછી આપણા સ્વભાવ પ્રમાણે ઠેલ્યા કરીએ એ પછી બરાબર નહિ. જો કાળના સંજોગ પ્રમાણે સૂઝ્યું એટલે તાત્કાલિક એનો અમલ કરવો. બધાંને માટે એ લાગુ પડે છે હોં. કોઈ એકને માટે નહિ.

પકડી રાખેલું કોઈનું રહેતું નથી. ભલભલાનાં રાજ્ય ગયાં. આપણી નજરે દીઠાં. ભવિષ્યના ઇતિહાસકારો તો વાંચશે ત્યારે સમજશે. આપણે તો નજરોનજર આંખ સામે જોયું કે રાજાઓનાં હાથમાંથી રાજ્ય ગયાં. તો આપણું ક્યાં સુધી ટકવાનું છે.

વસ્તુઓને અથવા પ્રસંગોને કારણે રસ અને આનંદ થાય છે એવું લાગે છે, પણ એમ નથી. આપણને આનંદ થયો પણ ખરી રીતે એમ નથી. જેમ શ્વાસોશ્વાસ કશાને લીધે આપણને થાય છે એવું નથી. તે આપમેળે આપણને થયા કરે છે. આપણે જે હવા લઈએ છીએ, તેવી રીતે રસનો આનંદ આપમેળે છે. નિમિત્તરૂપે એ બીજું લાગે છે ખરું. તે જ માયા. જેને શંકરાચાર્યએ માયા કહી તે માયા લાગે છે ! આપણને લાગે કે

આને લીધે આનંદ થયો, પણ એ આનંદ તો તારામાં જ છે. આનંદ પેલી વસ્તુને લીધે તમને આનંદ થયો. આનંદ તો તમારામાં હતો જ. તે અંદરથી વ્યક્ત થયો. જેમ શ્વાસોશ્વાસ આપણામાં છે, તે કશાકને લીધે થાય છે, તેવું કશું નથી. સ્વતંત્રપણે અને આપમેળે, સહજ રીતે તે થયા કરે છે. તેવી રીતે આનંદ અને રસ એ દુન્યવી ચીજવસ્તુ, માયાને લીધે આપણને થાય છે તેવું નથી. તે સ્વતંત્રપણે આપણામાં છે જ. તે વ્યક્ત થાય છે. તે આવી રીતે વ્યક્ત થાય છે. એ જુદી વાત છે. પણ એ આનંદ, આને લીધે થયો એમ નથી. એ આનંદ તો હતો જ. આપણામાં છે જ આનંદ, ના હોય તો આપણે ઘડીવાર જીવીએ નહિ, જીવાય નહિ.

(૨૫) જીવનનો આધાર

શ્રીમોટા : માણસ જરૂર કરતાં ઘણું વધારે ખાય છે. સ્વાદને કારણે હોય કે ટેવને કારણે હોય કે ગમે તે કારણે હોય. તેને જીવવાને માટે જેટલી ક્વોન્ટિટી-(જથ્થો) જોઈએ એના કરતાં ઘણું વધારે ખાય છે. એટલે આયુષ્ય ઘટે છે.

સ્વજન : વધારે ખાય એટલે ?

શ્રીમોટા : બધી શક્તિ ખોરાક પચાવવામાં જાય છે. શરીરને ઘટાડવાનું હોય તો પોતાનો ખોરાક ઓછો જોઈશે. હરિને ભજવાવાળાને તો ખોરાક ઓછો જોઈએ. ખોરાક ઓછો કરતાં કરતાં તો મને બહુ પંચાત પડેલી. નાનપણમાં ભારે મજૂરી અને ખડતલ શરીર. સાડા સાત વર્ષની ઉંમરે ઘણી મજૂરી કરવાની એટલે આટલા આટલા મોટા રોટલા હોય તો દોઢ રોટલો ખાતો હતો. આટલો મોટો રોટલો. એકવીસ બાવીસમે વર્ષે આ સાધના શરૂ કરી ત્યારે સમજતો થયો કે ખોરાક ઓછો કરવો જોઈએ. તે અડધો કરતાં કરતાં બહુ પંચાત પડેલી, કારણ કે પેટને ટેવ પડી ગયેલી હોય એટલે ધરાવો થાય જ નહિ. એટલે મન એમાં ને એમાં જ રહ્યા કરે. ખોરાકમાં જ-પેટમાં જ. એ ટેવ છોડતાં છોડતાં મને વર્ષ દોઢ વર્ષ લાગ્યું હશે.

‘જીવન સોંપી દીધા કેડે નકામા તર્ક શા ખપના ?’

સોંપી દીધું પછી ‘એ’ ગમે તે કરે. તો કહે, ‘જીવનની વ્યાખ્યા કહો.’ એટલે થયું આ સાલું, પંચાત પડી કે જીવનની વ્યાખ્યા શી ? પછી આપોઆપ સૂઝ્યું, ‘હોવાપણાના અસ્તિત્વની સભાનતા’ બીજો સવાલ હતો, ‘જીવનનો મૂળ

આધાર શો ?' તો કહ્યું, 'શ્વાસ, ભાઈ. શ્વાસ એ આધાર છે. શ્વાસ વિના નહિ ચાલે. ખોરાક જરૂરનો છે ખરો, પણ ખોરાક પહેલાં શ્વાસ વડે જ આ હૃદય છે.' આ બીજા બધા અવયવો શ્વાસના લીધે જ કન્ટ્રોલ થાય છે. પહેલાં શ્વાસ અને પછી બીજે નંબરે ખોરાક આવે છે. જેનાથી શરીર ટકે, લોહી વગેરે થાય, પણ મૂળ તો શ્વાસ છે. એટલા માટે આપણા આદિમાનવ તો નહિ કહું, પણ ઋગ્વેદ પછીના સમયમાં, આ લોકોએ શ્વાસ ઉપર બધું ધ્યાન આપેલું અને એનું જ્ઞાન મેળવેલું અને એમાંથી પ્રાણાયામ વગેરે એ લોકો શીખેલા. અને શ્વાસને કન્ટ્રોલમાં-(કાબૂમાં) લાવવો, સમધારણ-સમસ્થિતિમાં લાવવો અને શ્વાસને નિયમિત કરવો અને શ્વાસને થંભાવી પણ દેવો. એમાં આ બધી ક્રિયાઓ વડે જીવનને લંબાવવાની એમણે એક શોધ પણ કરેલી. પહેલાંના વખતમાં લોકોએ શ્વાસને જીવન કહેલું છે. ખરેખરું તો શ્વાસનું જીવન જે છે તે જીવન એવા પ્રકારનું છે કે અનેક રીતે અનેક શાખાઓમાં વહેંચાયેલું છે. આપણે પણ આપણા જીવનમાં જોઈએ તો અનેક શાખાઓમાં તે જીવન વહેંચાયેલું છે. ખાવામાં, પીવામાં, સૂંઘવામાં, જેટલી જેટલી ઈન્દ્રિયો છે, એ ઈન્દ્રિયોના ગુણધર્મોમાં જીવન છે, તે વહેંચાયેલું છે. પાંચ કર્મેન્દ્રિય, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પછી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ બધાંમાં, એ બધાંના ગુણધર્મોમાં જીવન વહેંચાયેલું છે. અને જુદી જુદી શાખાઓમાં આ જીવન વહેંચાયેલું છે. એ બધાંમાંથી પરાઙ્મુખ-(વિમુખ) થઈને તેના કોઈક એકાદ મધ્યબિંદુમાં, તેના કેંદ્રમાં, એ જ્યારે એકાગ્ર થાય, બધાંમાં હોવા છતાં એકમાં, મૂળમાં એકાગ્ર થાય, કેંદ્રિત થાય

ત્યારે આપણાથી જીવનનું હાર્દ પરખાય. એ જીવનને જાણવાને, અનુભવવાને માટે આપણા અસલના લોકોએ વિચાર્યું કે ભઈ, એ જીવનનો આધાર તો શ્વાસ છે, મૂળ પણ શ્વાસ છે. એટલે શ્વાસનો આપણે અભ્યાસ કરો. એટલે શ્વાસ ઉપરથી આપણને જીવનનું હાર્દ હાથમાં આવશે.

તે કાળમાં તંત્ર શોધાયું. તે તંત્રમાં ગૂઢતા-ગૂઢ તત્ત્વ વિશેષ છે. અને અમુક જાતની શક્તિ આપણી થઈ ના હોય, ત્યાં સુધી આપણાથી તંત્રમાં પ્રવેશ ના થઈ શકે. ધારો કે એ જાણવાનું મળ્યું અને શીખ્યા તો એનો લાભ નહિ ઉઠાવી શકીએ. આપણે વધારે નિમ્નગામી થઈશું. એટલે કે નીચલી વૃત્તિઓમાં વધારે ને વધારે રસ લેતા થઈએ. એટલે આપણી જીવદશા વધારે બગડે, કારણ કે અમુક જાતની યોગ્યતાવાળી આપણી સ્થિતિ ના થઈ હોય તો શીખાય નહિ.

તંત્ર નહિ શીખાય, એટલે પછી ધીમે ધીમે લોકો આ ભક્તિયોગ ઉપર આવ્યા. એટલે ભગવાનનું સ્મરણ, પ્રાર્થના, આત્મનિવેદન, સમર્પણ એ બધું. એ બધાં પર આવ્યા પછી જ્ઞાન ઉપર ગયા. પછી આ યોગ આવ્યો-પાતંજલિ યોગ.

આપણા જીવનના હાર્દને અનુભવવાને માટે એ પછીથી કોઈ નવી શોધ નથી. દા.ત., ઘણા બધા ધર્મો થયા ખરા-વૈષ્ણવધર્મ-વૈષ્ણવધર્મની પણ જુદી જુદી શાખાઓ રામાનુજાચાર્ય, નિમ્બકાચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય એ બધી શાખાઓ થઈ ખરી, પણ એ એકના એક જ ભક્તિપંથની. વૈષ્ણવધર્મની અને એકેશ્વરવાદ-શંકરાચાર્યનો વેદાંત. વેદાંતમાં જાણે કે શાખાઓ નથી. વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં શાખાઓ છે, તેવી આ વેદાંતમાં

શાખાઓ નથી, પણ જીવનને જાણવાને માટે, અનુભવવાને માટે, આગળના લોકો જે મથામણ કરીને શોધી ગયા છે અને નવી નવી શોધો કરી અથવા આ લોકોને સુલભ કરી આપ્યું એવું તે પછીના કાળમાં કોઈથી કંઈ નવું શોધાયું છે નહિ. એમાં નવું કશું ઉમેરાયું નથી. શ્રીઅરવિંદે કહ્યું ખરું કે ‘ભાઈ, આ એક જાતની એવી સુપ્રીમ કોન્શ્યસનેસ-અતિમનસ ચેતના છે કે જ્યાં જતાં જતાં અનુભવતાં આ શરીર એવા પ્રકારનું થાય તેને કંઈ બહારના પર અવલંબન લેવાની કે આધાર લેવાની જરૂર ના રહે. આહાર પણ આ વાતાવરણમાંથી લઈ શકે છે. બધું જ વાતાવરણમાં છે.’ પરંતુ એ તો બહુ સૂક્ષ્મની વાત થઈ. હોય ખરું પણ હજુ સુધી કોઈએ પ્રત્યક્ષપણે એવું અનુભવી બતાવ્યું નથી. શ્રીઅરવિંદ જીવતા હતા ત્યારે પણ એ તો ખોરાક લેતા, પાણી વગેરે બધું પીતા હતા, એટલે થીઅરી એમના મનમાં જે ઊગી તે એમણે લખી એ વાત સાચી, પણ એ પ્રમાણે કોઈએ હજુ જીવી બતાવ્યું નથી.

જ્યારે આજે બધા ધર્મો થયા. આજે વૈષ્ણવધર્મના વલ્લભાચાર્ય, રામાનુજાચાર્ય, એ બધાએ જે પોતે ધર્મને ‘પ્રોપેગેટ’-(પ્રસાર) કર્યો તે પ્રમાણે જીવી બતાવેલું. દા.ત., શંકરાચાર્ય. એમણે ધર્મ, વેદાંત વગેરે જે એમને પ્રચાર કર્યો તે પ્રમાણે એમણે પોતાના જીવનમાં જીવી બતાવેલું-પ્રત્યક્ષપણે. માત્ર વાણીનો વિલાસ નહિ.

શ્રીઅરવિંદનો વાણીનો વિલાસ છે, એમ નથી કહેતો. ‘વિલાસ’ શબ્દ એના ભાવને નીચે ઉતારી પાડે. એનો ભાવ બધો ઊંચા પ્રકારનો કે આવી આવી હકીકત છે ખરી, પણ એ

પ્રમાણે કોઈએ જીવી નથી બતાવ્યું. આ વાતાવરણમાંથી આપણે આ શરીરને જીવવાને માટે આહાર લઈ શકીએ છીએ-એવી એક 'રિઆલિટી'-(વાસ્તવિકતા) છે.

સ્વજન : આગળ ઋષિઓ 'કોન્સેપ્ટ'-(વિચાર) મૂકી ગયા છેને ? તેની પહેલાં નહિ હોય ?

શ્રીમોટા : નથી.

સ્વજન : મારી પાસે ચોપડી પહેલાં આવી હતી. વીસ-પચીસ વર્ષ પહેલાં. એક વ્યક્તિ થઈ ગઈ. આપે આ જે કહ્યુંને તે જ કોન્સેપ્ટ મૂકેલો છે. સુપર રેસ-(ઉચ્ચ કક્ષાની જાતિ) એવી થશે કે જ્યારે આપણે સૂર્ય અને હવામાંથી જ બધું લઈ શકીશું અને આ ખોરાક ખોરાકની જરૂર નહિ પડે. એમાં એણે, મોટા, આપે જે કહ્યુંને તંત્રનું, એમ સ્ત્રી અને પુરુષ એકબીજાની સામસામી બેટરી ચાર્જ થાય એવી જાતની કંઈક વ્યવસ્થા કરવી પડશે. એવું કંઈક ઝેંધાણ એણે ત્યાં આપેલું છે.

શ્રીમોટા : હા, એને શરીર પણ-પેટ વગેરે બધાં-બદલાઈ જવાં જોઈશે. ત્યારે જ બને. ત્યાં સુધી બને નહિ-તે શક્ય નહિ.

સ્વજન : એણે આવો ખાલી ઈશારો જ કરેલો છે. અને એણે જે ઉદાહરણો આપ્યાં છે કે આ 'રિજનરેશન'-(નવી જાતિ) ઉપર એણે લખેલું છે.

શ્રીમોટા : કોઈ જીવ્યા, એ પ્રમાણે ? જીવી બતાવ્યું નથી.

સ્વજન : ના, આ તો ખાલી એણે 'કોન્સેપ્ટ' મૂકેલો છે. એ અમેરિકન હતો. એણે લખેલું. બહુ વર્ષ થયાં. અમે એને મળવા ઓગણીસો આડત્રીશમાં ગયેલા. હવે એ ગુજરી ગયા. તેમનાં પત્ની હતાં, બહુ સરસ ચોપડી લખેલી છે.

શ્રીમોટા : આપણે પોતે જ પોતાના ઉપર આધાર રાખતા થવું અને એ જ રીતે જે આગળ વિકાસ કરવો તે ઉત્તમ છે.

સ્વજન : મેં એનો ઉપયોગ નથી કર્યો. એના તરફ જવા-ઉર્ધ્વમાં જવા માટે હરિ:ૐ બોલીએ કે આ કરીએ કે ગમે તે કરીએ પછી તે હેબિટ-(ટેવ) ના ગણાય ?

શ્રીમોટા : ના, એવું છેને કે આ હેબિટ થઈ પણ હેબિટમાંથી જે કોન્શ્યસનેસ જાગે છે, આપણને તે જે સભાનતા જાગે છે, તે સભાનતા આપણને ઉર્ધ્વમાર્ગે ખેંચી જાય છે. પછી ભલેને મિકેનિકલી-(યંત્રવત્) કરીએ. ધારો કે મિકેનિકલી કર્યા કર્યું, પણ રોજના ચોવીસ કલાકમાં જ્યારે વધારેમાં વધારે ચૌદ પંદર કલાક થાય ત્યારે એ મિકેનિકલ નહિ રહે. પછી ઓટોમેટિક-(સ્વયં સંચાલિત) થઈ જતાં તેની સભાનતા જાગે છે. ત્યારે એના વિરોધમાં એક વસ્તુ મૂકી શકાય કે તમે શ્વાસોશ્વાસ લો છો અને શ્વાસોશ્વાસ વડે જીવો છો ખરા ? પણ એની તમને સભાનતા તો છે નહિ !

સ્વજન : વ્યક્તિઓ ખાધા વગર રહી શકે છે. હંમેશને માટે, ખાતા જ નથી.

શ્રીમોટા : થોડીક વ્યક્તિઓ એવી છે કે હંમેશને માટે પણ ખાતી નથી.

સ્વજન : ‘આર ધે ફોરરનર્સ ઓફ ધી બેસ્ટ ટુ કમ’ ?-(જે ઉત્તમ અવસ્થાનું નિર્માણ થવાનું છે, એના એ અગ્રેસરો છે ?)

શ્રીમોટા : પૌસિબલ-(શક્ય છે) જે સતત એક ભગવાનની સભાનતામાં જીવ્યા કરતો હોય, અને ભગવાનની સભાનતા સિવાય બીજી કોઈ જાતની સભાનતા એને હોય જ નહિ.

અને ભગવાનની સભાનતા વિશેષ કરીને મોખરે રહે અને વધારે ઘનીભૂત રહ્યા કરતી હોય, તો એ સભાનતા પોતે જ એનું બધું, શરીરનું પોષણ કર્યા કરે છે.

સ્વજન : ચેતનમાંથી સીધું જને ?

શ્રીમોટા : હા, એક ચોપડી આવી હતી એમાં હતું. અમેરિકામાં, હિંદુસ્તાનના કોઈ યોગી રહેતા હતા.

સ્વજન : યોગાનંદજી.

શ્રીમોટા : હા, યોગાનંદજી. હા, એમણે લખેલું છે. એમાં કેટલાક કેસ-(દાખલા) આપેલા છે. બંગાળમાં એક ભાઈના અને એક બહેનના.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : આપ સુરતમાં એક કહેતા હતાને, એક બહેનની વાત.

શ્રીમોટા : હા, એક બહેન છે. અમારે ત્યાં આશ્રમમાં નડિયાદ આવેલાં અને રહેલાં. અનાજ નથી લેતાં. કંઈ પણ નહિ લીધેલું. ખાધેલું પીધેલું કંઈ નહિ.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) : પાણી પણ નહિ ?

શ્રીમોટા : ના, ઘણો વખત સુરત જ રહે છે. કોઈ શેઠિયાએ બંગલો આપેલો છે. ખાવાપીવાની બધી સગવડ આપેલી છે. એટલે પછી ત્યાં રહે છે. નહિતર પહેલાં તો જુદે જુદે ઠેકાણે ફરતાં રહેતાં હતાં.

સ્વજન : જ્યારે વધારે સભાનતા આવે તો એ શક્ય બને ?

શ્રીમોટા : હા, પણ આ તો ગિફ્ટ-(બક્ષિસ) છે.

(૨૬) ધર્મવિચાર

શ્રીમોટા : આપણી એટલી બધી પડતી થયેલી કે આપણી સંસ્કૃતિ વિશેની સભાનતા પણ આપણે ખોઈ બેઠેલાં. આ હિંદુઓ ઉપર એટલો બધો ત્રાસ થયેલો. એનો ઈતિહાસ લખાયો નથી, એટલું સારું છે. એટલો બધો ભયંકર ત્રાસ મુસલમાન બનાવી દેવાને માટે હિંદુઓ ઉપર થયેલો. એ બધું હું ભૂલી ગયો છું. તે વખતે, તે કાળમાં, એક એક દેશમાં, એકીસાથે બધા સંત લોકો પાક્યા છે. ખરેખર આ મુસલમાનનું વર્ચસ્વ હતું, તે કાળમાં વૈષ્ણવધર્મ થયો. વલ્લભાચાર્ય વગેરે થયા, તે એક જાતની આપણી સંસ્કૃતિ જીવંત છે, એનું લક્ષણ છે, પણ એ ભુલાઈ ગયેલું. એમ છતાં જ્યારે મેક્સમૂલર અભ્યાસ કરીને વેદ વિશે આટલું બધું બોલ્યા ત્યારે આપણી આંખ ખૂલી. કલકત્તાના હાઈકોર્ટના જજ વુડરો વીલ્સને તંત્ર વિશે લખેલું, અને કેટલી બધી મુસીબતમાં એ સંસ્કૃત ભણેલા. કોઈ ભણાવવાને તૈયાર નહિ. તે સંસ્કૃત મહામુશ્કેલીએ ભણીભણીને, સંસ્કૃતનો ઉત્તમ રીતે અભ્યાસ કરીને તંત્રનો અભ્યાસ કર્યો અને તંત્ર વિશે પહેલવહેલો પ્રકાશ પાડ્યો. અને વેદ ઉપર પ્રકાશ પાડ્યો મેક્સમૂલરે. ત્યારે આપણને-સમાજના કેટલાક વર્ગને સભાનતા થઈ. ત્યાં સુધી આપણે બધું ભૂલી ગયેલા અને આપણા કાલિદાસ કવિએ જે નાટકો લખેલાં છે, એની ખરી ખૂબી તો પરદેશમાં લોકોએ જાણી ત્યાર પછી આપણે એની કદર કરતાં શીખ્યાં. ગટે કરીને જર્મન કવિ થઈ ગયો. એ આ ‘શાકુંતલ’ વાંચીને નાચેલો.

સ્વજન : ઝોરોષ્ટ્રીયન બધા ઋગ્વેદની પછી કે સાથેના ?

શ્રીમોટા : હા, બરાબર, ઋગ્વેદની સાથે પારસીનાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં ઘણું બધું મળતું આવે છે.

શ્રીમોટા : ભગવાન શંકરાચાર્યે બત્રીસ વર્ષની ઉંમરમાં તો ચાર વખત આપણા દેશની પ્રદક્ષિણા કરી. કેટલાં મોટાં મોટાં મંદિરોનો એમણે પુનરોદ્ધાર કર્યો. દ્વારકા, જગન્નાથપુરી, બદરીનાથ, કેદારનાથ, એ બધાં પણ એમણે સમરાવ્યાં. અને એ વ્યવસ્થા, સંન્યાસીના ઓર્ડરની વ્યવસ્થા પણ એમણે જ ઊભી કરી. ઠેરઠેર, ગામડે ગામડે ફરીને. એ પ્રમાણે બૌદ્ધ લોકોએ કરેલું, પણ એ જ વ્યવસ્થા નવી રીતે શંકરાચાર્યે ઉપજાવેલી-સંન્યાસીઓની-કે એ લોકો ગામડે ગામડે ફરી લોકોને ઉપદેશ આપે, જ્ઞાન આપે. એમણે એ બધી વ્યવસ્થા ગોઠવી. અને પછી કેટલેક ઠેકાણે શાસ્ત્રાર્થ કર્યા તે જુદા. કેટલાંક નવાં શાસ્ત્રો પણ લખ્યાં. આ બધું પર્યટનમાં રહેતા હોવા છતાં લખ્યું. નવાં નવાં શાસ્ત્રો પણ એમણે લખ્યાં. ‘બ્રહ્મસૂત્ર’ તો એમનું બહુ જ પ્રખ્યાત હતું. એવા બીજા ઘણા ગ્રંથો લખેલા. ત્યારે આવા માણસની, આવા અનુભવી માણસની શક્તિ ઘણી મોટી હોય છે. સંસારમાં સામાન્ય રીતે જીવદશાવાળો માણસ આટલી નાની ઉંમરમાં આટલું કામ ના કરી શકે. સ્થૂળ રીતે વિચારીએ તોપણ એની આપણને ખાતરી થઈ જાય કે ના, આવો માણસ, અસામાન્ય માણસ હતો, એમ તો આપણને ખાતરી થાય.

(૨૭) અનુભવ

જીવનનો સાદ જુદો છે, જીવનનો નાદ ન્યારો છે,
જીવનનો પાઠ ભણવાનો, અનુપમ ગૂઢ અનેરો છે.
જીવનને તો સમજવાને, હૃદયની આંખ ખૂલવાને-
મતિ, મન, પ્રાણ ખુલ્લાં સૌ, પૂરેપૂરાં થવાં જોશે.
જીવનમાં ગૂઢતા ના છે, જીવન જો પ્રીછવા કાજે,
પડ્યા મેદાન જો ખુલ્લા, બધું પ્રત્યક્ષ જે તે છે.
જીવનની લહેરખી દિલમાં, મળેલી ચાખવાને જે,
હરિ, તારા તરફ તેથી, હૃદય ખેંચાયેલું રહે છે.

ફૂલની સુવાસ કેટલીક ત્યાં ને ત્યાં રહે છે, પણ આપમેળે
બધે પ્રસરે છે. તે પ્રસરતી હોવા છતાં મૂળમાં જે છે, તે ઓછી
થતી હોતી નથી. મૂળમાં તો હોય છે, તેટલી ને તેટલી જ રહે
છે, પણ પૂરેપૂરું ફૂલ જ્યારે ખીલે છે, ત્યારે એ સુવાસ મૂળમાં
જે હોય છે તે આપમેળે બધે પ્રસરે છે, પણ એની લિમિટ-
(મર્યાદા) હોય છે. એવી એ અનંત સુધી નહિ જાય. તેવી રીતે
આપણામાં ભગવાનનો જે અંશ છે, આત્મા-એ પૂરેપૂરો જ્યારે
ખુલ્લો થાય ત્યાર પછી એનો પ્રકાશ આપમેળે પ્રસરે છે, પણ
એ પ્રસરવામાં પણ એની મર્યાદા છે. તો કહે, ‘આત્માને વળી
મર્યાદા કેવી?’ આત્માને મર્યાદા તો નથી, પણ શરીર હોવાથી
એ શરીરને પ્રકૃતિ છે અને પ્રકૃતિને કારણે એને મર્યાદા રહે છે.
બાકી તો એને મર્યાદા નથી. અનંતમાં એ વિસ્તરી શકે છે.
પ્રકૃતિ હોવા છતાં પણ જ્યાં જ્યાં નિમિત્ત છે, જ્યાં જ્યાં એને
કામ છે, ત્યાં ત્યાં એ વિસ્તરતો રહે છે. આપણે પણ જીવદશામાં

છીએ તો જીવદશામાં પણ જ્યાં જ્યાં આપણને કામ પડે છે, ત્યાં ત્યાં આપણે ચોંટીએ છીએ. ચોંટીએ છીએ એટલે આપણાં મતિ, મન, પ્રાણ વગેરે ત્યાં આગળ લાગેલાં રહે છે. કામ હોય છે ત્યાં જ, તે સિવાય નહિ. તેવી રીતે જ્યારે આત્મા ખુલ્લો થાય છે, ત્યારે એ પણ જ્યાં જ્યાં એને સંબંધ છે, નિમિત્ત છે, કામ છે, ત્યાં આગળ એ સ્પર્શે છે. બાકી, એ સ્પર્શતો નથી. એમ ને એમ કંઈ થતું નથી. જેમ આપણને પણ કંઈ એમ ને એમ આત્મા નહિ ખૂલે-એમ ને એમ ભગવાન તરફ આપણી આંખ ખુલ્લી નહિ થાય. એ તો એવી કોઈ ગૂઢતા માટે આપણે જ્યારે આકર્ષાઈએ અને ભગવાન તરફનું આપણું આકર્ષણ, આપણું એટલે કે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્નું આકર્ષણ કંઈક સજીવન થાય અને એ આકર્ષણને કારણે આપણે કંઈ ને કંઈ, કોઈ ને કોઈ પ્રકારની સાધના, તપશ્ચર્યા, તપ આદિ કરીએ અને એ જ્યારે અમુક મર્યાદા સુધી જાય ત્યારે આપણી હૃદયની આંખ ખુલ્લી થાય. ત્યાર પછી એ આપણાથી પ્રિછાય છે. તેવી રીતે જેમ ફૂલ પૂરેપૂરું ખીલે છે, તે ખીલવામાં જે મહેનત છે, તે આપણને દેખાતી નથી. અને એ છોડવાને, પોતાનામાંથી એક ફૂલ વિકસે અને ફૂલ થાય, કળી થાય અને પછી વિકસે, એ બધી પ્રક્રિયામાં એ છોડવાને પણ મથામણ છે ખરી. એ મથામણ આપણે જોઈ શકતાં નથી, જાણી શકતાં નથી, અનુભવી શકતાં નથી, પણ ‘બોટનિસ્ટ’- (વનસ્પતિશાસ્ત્રી) હોય તે સમજી શકે છે. જગદીશચંદ્ર બોઝે દુનિયામાં પહેલવહેલું સાબિત કરી બતાવ્યું કે છોડને પણ જીવન છે, એનામાં પણ લાગણીઓ છે. તેવી રીતે આપણે પણ આ

જીવનની ગૂઢતાને સમજવાને, પ્રીછવાને, અનુભવવાને કાજે જીવનમાં ઊતરવું પડશે. આપણે અત્યારે જીવનની બહારની પ્રવૃત્તિમાં ઊતરીએ છીએ. જીવનની અંદર, જીવનની પ્રવૃત્તિમાં, જીવનમાં આપણે પ્રવેશતાં નથી. જીવનની બહાર, જીવનની બહારની પ્રવૃત્તિઓમાં આપણે પ્રવેશીએ છીએ. એટલે પછી જીવનનું હાર્દ આપણા હાથમાં આવતું નથી.

(૨૮) મથામણ

સ્વજન : ‘જીવનમાં’ એટલે મોટા, દરેકની પાછળ શું રહેલું છે ?

શ્રીમોટા : એટલે આપણી બીજી જે બાહ્યપ્રવૃત્તિમાં પણ જીવનનું જે રહસ્ય છે, જીવનની જે ગૂઢતા છે, તે પ્રીછવાને, તે અનુભવવાને માટે જે આંતરિક મથામણ થવી જોઈએ તે આપણામાં જાગેલી હોતી નથી. એ મથામણ જાગે નહિ, ત્યાં સુધી એના તરફનું આકર્ષણ આપણને થાય નહિ.

સ્વજન : ‘ખુલ્લા થવું’ એટલે મોટા, એ મથામણ કરવી ?

શ્રીમોટા : હા, બસ એ જ. એના તરફ આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ આદિ એના તરફ જ પ્રેરાયેલાં રહ્યા કરે, એનું નામ ખુલ્લા થવું.

સ્વજન : મોટા, ‘ખુલ્લા થવું’ અને વિવેક એ બેને કોન્ફ્લિક્ટ-(સંઘર્ષ) ના થાય ?

શ્રીમોટા : ના, કોન્ફ્લિક્ટ ના થાય. એવું છેને કે સારું અને નરસું બંનેનો ભેદ વિવેક પાડે છે. ખરો વિવેક તો ચેતનને અનુભવવાને માટે આપણને સમજણ પ્રેરે, એ બાબતમાં આપણને ભેદ બધું બતાવે. પ્રકૃતિનો અને ચેતન બેની વચ્ચેનો ભેદ બતાવે. એટલે વિવેક જાગે ત્યારે તો આપણી વધારે યોગ્ય મથામણ કરવાને માટેની પાત્રતા થાય છે. વિવેકનો ખરેખરો અર્થ તો, અંગ્રેજીમાં ‘ડિસ્કિમિનેશન.’

સ્વજન : મોટા, ખુલ્લા થવું એટલે ડિસ્કિમિનેશન-(વિવેકશક્તિ) રાખીને ખુલ્લા થવું ?

શ્રીમોટા : હા, તો જ ‘ખુલ્લા થવા’માં એ સેન્સ-(સમજ)

આવી જાય છે. ખુલ્લા થવું એટલે પ્રકૃતિથી પર એનું જે તત્ત્વ છે, તેના તરફ આપણી ગતિ થતી રહે. તેના તરફ આપણી મતિ રહે અથવા મતિ થાય.

સ્વજન : એટલે આ સંકુચિત વાતાવરણમાં ના રહેવું ?

શ્રીમોટા : ના, ‘મથે છે તેને મળે છે, શોધે છે તેને જડે છે.’ એટલે સતત વિપત્તિનો, મુશ્કેલીનો, ત્રાસનો બધો આવો કાળ અને આવા સંજોગો પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે મથવાનું છોડવું નહિ. બસ. એને મજબૂત પકડી રાખવું. એટલે સતત મથ્યા કરો. તો પછી આખરે એનો અંત આવવાનો છે. આપણી બુદ્ધિ એમાં ને એમાં જ રોક્યા કરવી-બીજે નહિ. આ સંસારવહેવારનાં, આ પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રમાં પણ મથવાનું આવે છે. દરેકને આવે, કોઈ એમાં બાકી નહિ, મથામણ તો આવે જ. મથામણમાં ડૂબી જાય એનો અંત ના આવે અને એ ગૂંચવાયા જ કરે. અને કેટલાક એમાંથી બુદ્ધિપૂર્વકનો ઉકેલ શોધીને એ ઉપાયોને અજમાવતાં અજમાવતાં કોઈ સાચો ઉપાય એના હાથમાં આવી જાય. પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રે પણ વિજય મેળવી શકે. પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રે વિજય મેળવનારા થોડાક જ જીવો હોય છે. બહુ વધારે નથી હોતા. બાકી, ઘણો મોટો ભાગ તો અટવાયા જ કરે છે, કારણ કે પ્રકૃતિનું ક્ષેત્ર પણ એવું જ ગૂંચવાડા ભરેલું હોય છે. એકદમ સરળ, સરળ કંઈ હોતું નથી. અને પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રનું પણ જે કંઈ મેળવવાનું છે તે પણ એકદમ મળી જાય છે એવું કંઈ નથી. ત્યાં પણ સ્ટ્રગલ છે. એ સ્ટ્રગલમાં પણ એક જાતની જે રચના છે, એમાં ઘણા જીવો અટવાઈ જાય છે. જેમ ભુલભુલામણી છે, તે ભુલભુલામણીમાંથી

દરેક જીવને માટે માર્ગ નીકળવો અઘરો હોય છે. પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રમાં પણ ભુલભુલામણી છે. પહેલાં તો આ વડોદરા કમાટી બાગમાં મહેદીની ભુલભુલામણી કરેલી હતી. હવે છે કે નહિ તે ખબર નથી.

સ્વજન : છે.

શ્રીમોટા : હું તો ઘણાં વર્ષો થયાં, ગયો નથી. કોલેજમાં ભણતો હતો ત્યારે ગયો હતો. ઓગણીસો ઓગણીસની સાલમાં ગયો હતો. ત્યારે હતી.

એક વખત ઓગણીસો બત્રીસની સાલમાં અમારા બધા પૈસા જપ્ત થઈ ગયેલા એટલે અમને હરિજનનું કામ કરવા માટે ગુજરાત હરિજન કોંગ્રેસ કમિટી બધા પૈસા આપતી. અમદાવાદમાં બધું જપ્ત થઈ ગયેલું. અમારી પાસે પૈસા બૈસા મળે નહિ એટલે અમને એમ થયું કે આ સયાજીરાવ મહારાજને આપણે બધી વિગતે વાત કરીએ. તેમના રાજ્યમાં આપણે આટલું આટલું કામ કર્યું છે અને કરીએ છીએ. આટલાં વર્ષમાં પંચ્યાસી-સત્યાસી હજાર રૂપિયા થયેલા ખરા. તેમાંથી એટલા જો આપે તો આપણે વર્ષેક દહાડો કામ ચાલે. એમ કરીને બધાં કાગળિયાં ટાઈપ બાઈપ કરીને બધું લઈ ગયેલા. પછી એમનો ઈન્ટર્વ્યૂ લેવાને માટે, જવાબ લેવાને માટે, માને પાટીલ કરીને તેમના સેક્રેટરી હતા, તે કહે, તમને મળવા દેવામાં નહિ આવે. એણે તો અમને ઘસીને ના પાડી દીધી.

‘અલ્યા ભાઈ, અમારે કામ છે’, તો કહે, ‘આવાં કામ માટે મહારાજ સાહેબને મળાય નહિ.’ પછી અમે અબ્બાસ સાહેબને મળ્યા અને અબ્બાસ સાહેબે અમને ચિઠ્ઠી લખી

આપી. ચિટ્ટી લખી આપી તે માને પાટીલને આપી. તોય એણે ગણકાર્યું નહિ પછી અબ્બાસ સાહેબ પાસે ગયા. પછી ફોન કર્યો કે ‘અત્યા, ભલા આદમી, તારું શું જાય છે ? મહારાજ સાહેબને નહિ આપવું હોય તો નહિ આપે. એને નહિ મદદ કરવી હોય તો નહિ કરે. આ છોકરાંઓને-બિચારાંઓને-મળવા તો દે. આખી કરીઅર-(કારકિર્દી) છોડીને આ છોકરાંઓ કામ કરે છે. બધા ગ્રેજ્યુએટ થયેલા છે. ગમે તેવા નથી. આ બહુ હોશિયાર છોકરાંઓ છે. આવું બધું કામકાજ કરે છે. ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં કામ કર્યું છે. તે તમે મળવા નથી દેતા તે બરોબર નહિ. મળવા દો. મારી ભલામણ છે.’ ત્યાર પછી તેમણે ‘હા’ પાડી. મને કહે, ‘આવી રીતે તમારાથી નહિ અવાય. આવો ડ્રેસ પહેરવો પડશે, ફલાણું કરવું પડશે, ઢીંકણું કરવું પડશે.’ મેં પરીક્ષિતલાલને કહ્યું કે ‘આ માણસને હમણાં ‘હાએ હા’ કરો નહિ તો પછી આપણને ઘસીને ના પાડી દેશે !’ તે અમે એમ કર્યું.

એમનો દરબાર શરૂ થાય, એની પાંચ મિનિટ મોડા જવું અને મોટર આપણે ભાડે કરવી પડશે. એટલે છેક સુધી આપણને ત્યાં લઈ જાય. અને પછી આપણે અંદર પ્રવેશવું. એટલે તે વખતે માને પાટીલ કંઈ આનાકાની કરી શકે નહિ. ‘આવી ખાદીની ટોપી અને પહેરણ પહેરીને મળવા આવ્યા છો ?’ એમ ત્યાં મહારાજ સાહેબ આગળ બોલી શકશે નહિ. મહારાજ સાહેબ તો અહીંથી વાડ-આપણી વાડ-છે એટલા વેગળા હોય. ત્યાંથી એક પછી એક બધાંનાં નામ બોલે. એટલે બધાં નીચે નમતાં નમતાં, સલામ કરતાં કરતાં જાય. મને તો

બહુ હસવું આવે. મેં કહ્યું, ‘આપણે આવી રીતે કંઈ જવું નથી.’ અમારો વારો છેલ્લો મૂકેલો તે અમે તો છેક સીધા ચાલીને પાસે જઈને હાથ જોડીને નમસ્કાર કર્યા. પછી કહે, ‘કેમ છોકરાંઓ, કેમ આવ્યાં છો ?’ પછી અમે અમારી પાસે જે ગાયકવાડી રાજ્યમાં કામ કરેલું, તેનો બધો ટાઈપ કરેલો અહેવાલ આપ્યો અને કહ્યું કે ‘સાહેબ, અમે તમારા રાજ્યમાં આટલે ઠેકાણે, આવી જાતનું કામ કરેલું છે. આટલાં વર્ષ થયાં. હવે, અમને પૈસા મળતા હતા તે સરકારે જપ્ત કરી દીધા છે. અમારી પાસે પૈસો નથી અને અમારે આ કામ ચલાવવું છે.’ અમે શું શું ભણ્યા છીએ તે બધું એમણે પૂછ્યું. પછી બહુ રાજી થયા. કહ્યું, ‘વિગતથી વાત કરો, અને મારા રાજ્યમાં તમારે કેમ કામ કરવું પડ્યું ? હું તો તરફેણમાં છું’. એટલે માને પાટીલને બોલાવ્યા, ‘જાઓ તમે મને અઠવાડિયામાં એનો રિપોર્ટ આપો. આ લોકોને આપણા રાજ્યમાં આ કામ કેમ કરવું પડ્યું ? આપણા રાજ્યમાં હરિજનો માટે ઘણું કામ થાય એ માટેની મારી તો સંમતિ છે. આ લોકોને કેમ કામ કરવું પડ્યું ? અને આપણા લોકોએ કેમ હજી એ કામ નથી કર્યું ?’ પછી બધું અમારું સાંભળ્યું, ગુજરાતમાં ક્યાં ક્યાં શું શું કામ કર્યું ? તે બધું પૂછ્યું. પછી એ તો બહુ રાજી થયા. ‘હું તો બહુ ઈચ્છું છું કે જુવાનો દેશમાં આવાં કામમાં પડે તો બહુ સારું. તમે કામ કરો છો, તેથી હું બહુ રાજી થયો છું. હું પણ તમને આ અઠવાડિયામાં, આઠ દસ દિવસમાં જવાબ આપીશ, કારણ કે મારે આમાં પૉલિટિકલ એક્ઝેન્સિવ- (રાજકીય બાબતો)ને બીજું બધું સમજવું જોઈએ, નહિતર પછી પંચાત પડે !’

અઠવાડિયા પછી મહારાજ સાહેબનો જવાબ આવ્યો ખરો કે, 'હું તમને મદદ કરવાને બહુ ઈંતેજાર છું, પણ આ બધું તમારું રાજકીય વાતાવરણમાં સંડોવાયેલું હોવાથી, હું મદદ કરું તે ખરા અર્થમાં કોઈને સમજાશે નહિ એટલે દિલગીર છું. હું તમને મદદ કરી શકતો નથી.' આવો દિલસોજીવાળો કાગળ, સહાનુભૂતિવાળો કાગળ આવેલો. અમને બહુ બહુ તો માત્ર પાંચ મિનિટ એલોટ-(ફાળવેલી) થયેલી, પણ મહારાજ સાહેબે અમારી સાથે પોણો કલાક સુધી વાત કરેલી. અને પછી તો અમારે માટે બે ખુરશીઓ મંગાવેલી. 'બેસો' કહ્યું અને નિરાંતે બધી વાત સાંભળી. પાછો ચા મંગાવડાવ્યો. અમને ચા પિવડાવ્યો. પછીથી કહે કે 'છોકરાંઓ, તમને જોઈને બહુ રાજી થયો. તમારી પૈસા કમાવાની કરીઅર છોડીને આ કામ કરો છો, તેથી બહુ રાજી થયો છું.' એટલું બધું સહાનુભૂતિવાળું વલણ એમનું હતું.

સ્વજન : 'મહારાજ સાહેબ બહુ ઓપન માઈન્ડેડ-(ખુલ્લા મનના) હતા.'

શ્રીમોટા : હા.

તા. ૧૧-૧૨-૧૯૭૪, ફાજલપુર

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ हरिःॐ ॥

सूचिपत्र

- अर्जुन-२३, २४
अनुभव-११२
अनुभव (गजल)-१४४
-पछी-१४४
-पछीनुं कर्म-८८
अनुभववी अने साधक-८१, ८२
-नी शक्ति-१४३
-नुं बाह्यमन-१५
-नुं वर्तन-५
-नुं व्यक्तित्व-१०५
अब्बास साहेब-१४८, १५०
अभ्यास-१०२
अमदावाद-१२५, १४८
अमेरिका-७१, १४१
अरविंद (श्री)-१३८
अवेरनेस-४१, ८१, ८२
-हेतुनी-५२
आत्मानી सत्मानता-६२
आनंद-१३३
आनंदमयी मा-५१
आपणुं मूण स्वरूप-५८
आयर्लेन्ड-३६
आयोजन-४५
आशा निराशा-८७
आंदोलनो-१२, १३
ईजिप्तनी प्रजा-११
ईंदुलाल याज्ञिक-३५, ३६
उय्यारणथी आंदोलन-१२६
-बंधारण-१०
अेकाग्रता-६७
-अने त्राटक-५७, ५८
-अने बीजा गुणो-२१
-अने रस-३८
-आत्मानो स्वभाव-२०
-आध्यात्मिक क्षेत्रनी-४८
-अिंया प्रकारनी-३०
कर्ममां-३२
-केणववानी रीत-२१
-थी मर्दानगी (प्रसंग)-३५
-नामस्मरणमां-३२
-नां परिणाम-२४
-नां बढलातां स्वरूप-४१
-नुं मूण-४३
-नो उपयोग-४०
-नो प्रसर-१८
-नो स्पर्श-२३
-पोतानो दाबलो-२३
-माटे प्रयत्न-१८
-वडेवार अने अध्यात्मनी-३८
-शा माटे?-१४
-समूहमां-२६
ऋग्वेद-१२, १४३

ॐ उच्यारण-१२६	-मां रस-१२८
कलकत्ता-१४२	जैन धर्म-७१
कल्पनाथी गभरामण-८	ओरोष्ट्रीयन-१४३
-नो उपयोग-७५	डीप्रेशन हठाववानी रीत-१३
कल्पनिक वातो-८	तद्रूपता-१२५
कालिदास (कवि)-१४२	तलसाट-४४
काण टुंकाववो-६३	तंत्र माटे लूमिका-६४
केदारनाथ-१४३	-मां गूढता-१३७
कोन्शन्स-७८	-मां प्रतीको-६३
-अने मोरल बिडेवियर-७८	-मां मार्ग-६४
-अने संस्कार-७८	तादात्म्य-१०६
कृष्ण-६५, ७१, १०४	तुलसीदास-६८, ७०
भावानी टेव-१३५	त्राटक-५७
गटे (जर्मन कवि)-१४२	त्रिकाण संख्या-३१
गरज-१७	दशरथ-६५
गंगा-११३	दाहोद-३५
गीता (श्रीमद् भगवद)-५५	दिल्ली-१२५
गूढ सहाय-७२	दीकरी अने बाप-५३
गोकुणनाथ-२८	दुर्गाबहेन (महादेवभाईनां पत्नी)-
चित् अने चित्त-८६	५१
यूनीभाई (श्रीमोटा)-३३, ५८	दुर्योधन-२३
जगदीशचंद्र बोठ-१४५	द्वारका-१४३
जगन्नाथपुरी-१४३	द्रोणाचार्य-२३, २४
जगतत्त्व-पृथ्वीतत्त्व-८८	धक्को (भूतप्रेतनो)-८
ज्योतिबहेन-२४, २८, ७८, ८३,	धारासणामां लाठीमार-३७
८७	धीरजबहेन-८, १०, १७, ५३,
ज्वापान-७१	१२५, १४१
ज्वन-१	धून-२८
-नी व्याख्या-१३५	ध्यान-२४, २८

ધ્યેય-૪૩
 નડિયાદ-૧૨૫, ૧૪૧
 નરસિંહ મહેતા-૧૦૪
 નરહરિભાઈ પરીખ-૩૩
 નંદ-૬૫
 નંદુભાઈ-૧૦૫
 નામથી નામી જડે-૬૬
 નામસ્મરણ-૬૫
 -ઉત્તમ સાધન-૬૪
 -થી ગુણ વિકાસ-૬૪
 -ની ટેવમાંથી સભાનતા-૧૪૦
 નિમિત્ત-૧૦૭
 નિમ્બકાર્ય-૧૩૭
 નિરીક્ષણ અને પૃથક્કરણ-૪૫
 નીરવતા-૩૦
 પતન (પ્રજાનું)-૧૪૨
 પરમાર્થ-૮૩
 પરાવલંબન-૬૯
 પરિણામ વિશે-૩૯
 -ની આશા-૪૫
 પરીક્ષિતલાલ-૧૫૦
 પાપ-૮૩
 -પુણ્ય-૮૩, ૧૦૩
 પાર્વતી-૧૧૦
 પ્રકૃતિમાંથી મુક્તિ-૧૩૧
 પ્રશ્નોનો ઉકેલ-૬૮
 પ્રાર્થનાનું પરિણામ-૨
 પ્રેરણા-૧૧૫, ૧૧૮
 ફાજલપુર-૧૫૨

ફાંસ-૩૬
 ફોર્સ-૬૮
 બદરીનાથ-૧૪૩
 બુદ્ધ-૭૦
 બૌદ્ધની માન્યતા-૭૧
 'બ્રહ્મસૂત્ર'-૧૪૩
 ભક્તિયોગ-૧૩૭
 ભગવાન વિશે તર્ક-૩
 -ની સભાનતા-૧૦૧
 -ની હકીકત-૧૦૦
 ભૂમિકાઓ-૯૮
 મથામણ-૧૪૭, ૧૪૮
 મનનચિંતવન-૧૦૨, ૧૧૦
 મનનું કર્મ-૫૭
 મહત્વાકાંક્ષા-૮૮
 મહંમદ પયગંબર-૬૫
 મહાદેવભાઈ-૫૧
 મહારાજ સાહેબ (સયાજીરાવ)-
 ૧૫૦
 મા સાથે (પ્રસંગ)-૪૯
 -નું શરીર-૫૦
 માને પાટીલ (સયાજીરાવના
 સેક્રેટરી)-૧૪૯ થી ૧૫૧
 'માસ હિસ્ટીરિયા'-૨૭
 મીરાં-૧૦૪
 મુશ્કેલીઓ-૧૨૧, ૧૨૨
 મુંબઈ-૨૫, ૮૯
 મૂર્તિઓ-૧૧૦
 મેક્સમૂલર-૧૪૨

મેનકા-૪૪	૧૩૭, ૧૩૮, ૧૪૩
મોક્ષ-૧૦૯	‘શાકુંતલ’-૧૪૨
યશોદા-૬૫	શાપ (કર્સી)-૧૧
યોગાનંદજી-૧૪૧	શાંત કરવું-૧૪
રણછોડરાયજી-૧૧૦	શૂન્યાવસ્થા-૯૯
રસ-ભગવાનનું સ્વરૂપ-૩૪	શ્રીનાથજી-૧૧૦
-શેને લીધે ?-૧૩૩	સત્ય-૮૦
રાજચંદ્ર (શ્રીમદ્)-૪૧	-ની સભાનતા-૮૨
રાજુભાઈ-૧૧૧	સભાનતા-૪૩, ૬૧
રાત્રિની જરૂર-૧૨૯	સમર્પણમાં સ્વાર્પણ-૫૫
રામ (શ્રી)-૬૫	સંકલ્પબળ-૭
રામકૃષ્ણ પરમહંસ-૫૫	સંસ્કારો-૩, ૯૦, ૯૬
રામભાઈ-૮	સમૂહગત ધૂન-૨૮
રામાનુજાચાર્ય-૧૩૭, ૧૩૮	સાકારનું સાધન-૬૩
લગની-૪	સિમલા-૧૨૫
લંકા-૧૨૫	સુરત-૧૪૧
વડોદરા-૧૨૫, ૧૪૯	સુરદાસ-૧૦૪
વલ્લભાચાર્ય-૧૩૭, ૧૩૮, ૧૪૨	સુરેશભાઈ-૨૯, ૮૦, ૯૦
વાતાવરણ-૭૨	સોબત (ગુરુની)-૧૦૭
વિલપાવર-૧૩૧	સોમલો (શ્રીમોટાના નાના ભાઈ, સોમાભાઈ દેહસંબંધી)-૯૪
વિવેક-૧૪૭	સ્પર્શ-૪૯
વિષયવૃત્તિ (પેશન)-૫૩	-ના ગુણદોષ-૫૪
વિશ્વામિત્ર-૪૪	સ્યાદ્વાદ-૭૦
વુડરો વીલ્સ (કલકત્તા હાઈકોર્ટના જજ)-૧૪૨	શ્રદ્ધા- (પ્રસંગ)-૮૮, ૮૯
શબ્દનાં સ્થળ-૧૨૬	હરિ પ્રત્યે આકર્ષણ-૧
શંકર-૧૧૦	હરિજન આશ્રમ-૨૭, ૫૯
શંકરાચાર્ય-૫૫, ૫૬, ૧૩૩,	‘હરિ:ૐ’-૧૨૮
	હિંદુસ્તાન-૭૧, ૧૪૧

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ ચોથ, સંવત ૧૯૫૪

સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,

માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.

૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.

૧૯૨૦ : વડોદરા કોલેજમાં.

તા. ૬-૪-૧૯૨૦: કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૦ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રવેશ.

૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.

૧૯૨૨ : ફેફરુંના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ, દૈવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૨ : 'મનને'ની રચના.

૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે'ની રચના તથા પ્રકાશન.

૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.

૧૯૨૪ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.

૧૯૨૭: સાકુરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકુરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૨૮ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.

૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલય યાત્રા.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને યરવડા જેલમાં. હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું-'જીવનગીતા'

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં છાણાંની ૬૩ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને ૨૮ દિવસની સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ: ઝું આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪ થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ: ઝું આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ: ઝું આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨ થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ: ઝું ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.
મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિષે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.
સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.
નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.
મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.
જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.
દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.
જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.
મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકોના વિભાગ	ટોટલ પુસ્તકો
૧.	ગદ્ય પુસ્તકો	૧૪
૨.	પદ્ય પુસ્તકો	૫૧
૩.	શ્રીમોટા ટેપવાણી	૧૨
૪.	પ્રવચન વાણી	૭
૫.	સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો	૮
૬.	સ્વજનોની અનુભવકથા તથા સ્મૃતિગ્રંથ	૮
૭.	સંકલિત પુસ્તકો	૨૨
૮.	જીવનકવન	૧૧
૯.	અન્ય પુસ્તકો	૧૪
૧૦.	હિંદી પુસ્તકો	૧૫
૧૧.	અંગ્રેજી પુસ્તકો	૨૨
૧૨.	કેલેન્ડર (દીવાલ અને ટેબલ)	૧

પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત ગદ્ય પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવનસંગ્રામ	૧૯૪૬
૨.	જીવનસંદેશ	૧૯૪૮
૩.	જીવનપાથેય	૧૯૪૯
૪.	જીવનપ્રેરણા	૧૯૫૦
૫.	જીવનપગરણ	૧૯૫૧
૬.	જીવનપગથી	૧૯૫૧
૭.	જીવનમંડાણ	૧૯૫૨
૮.	જીવનસોપાન	૧૯૫૨
૯.	જીવનપ્રવેશ	૧૯૫૩
૧૦.	જીવનપોકાર	૧૯૫૪
૧૧.	હરિજન સંતો	૧૯૫૪
૧૨.	જીવનમંથન	૧૯૫૬
૧૩.	જીવનસંશોધન	૧૯૫૭

૧૪. જીવનદર્શન ૧૯૫૯ પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત પદ્ય પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	મનને	૧૯૨૨
૨.	તુજ ચરણે	૧૯૨૩
૩.	નર્મદાપદ્મે	૧૯૨૭
૪.	જીવનગીતા (નાની)	૧૯૩૨
૫.	હૃદયપોકાર	૧૯૪૪
૬.	જીવનપગલે	૧૯૪૪
૭.	શ્રીગંગાચરણે	૧૯૪૫
૮.	કેશવ ચરણ કમળે	૧૯૪૬
૯.	કર્મગાથા	૧૯૪૬
૧૦.	પ્રણામ પ્રલાપ	૧૯૪૭
૧૧.	પુનિત પ્રેમગાથા	૧૯૪૭
૧૨.	જીવનગીતા (મોટી)	૧૯૫૩

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પ્રવચનનાં પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા સાથે વાર્તાલાપ	૧૯૭૯
૨. મૌનએકાંતની કેડીએ	૧૯૮૨
૩. મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	૧૯૮૩
૪. મૌનમંદિરનો મર્મ	૧૯૮૪
૫. મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	૧૯૮૫
૬. મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	૧૯૮૫
૭. મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	૨૦૧૫

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ	૧૯૮૦
૨. દાંપત્ય ભાવના	૧૯૮૦
૩. સંતહૃદય	૧૯૮૩
૪. ધનનો યોગ	૧૯૮૪
૫. પગલે પગલે પ્રકાશ	૧૯૮૯
૬. સમય સાથે સમાધાન	૧૯૯૩
૭. શ્રીમોટા પત્રાવલિ ૧/૨	૧૯૯૫
૮. કેન્સરની સામે	૨૦૦૨
૯. હસતું મૌન	૨૦૦૪

સ્વજનોની અનુભવકથા

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. આશ્રમની અટારીએથી	૧૯૮૧
૨. શ્રીમોટાની સાથે સાથે	૧૯૯૦
૩. શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા	૧૯૯૪

૪. શ્રીમોટાની મહત્તા	૧૯૯૫
૫. મળાયું પણ ભળાયું નહિ	૧૯૯૫
૬. મળ્યા ફળ્યાની કેડી	૨૦૦૧
૭. મોટા - મારી મા	૨૦૦૩

સ્મૃતિગ્રંથ

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. જીવનસ્ફુલિંગ	૧૯૭૩

સંકલિત પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. જીવનપરાગ	૧૯૬૩
૨. સંતવાણીનું સ્વાગત (તમામ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનાનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૧૯૭૭
૩. અંતિમ ઝાંખી	૧૯૭૮
૪. વિધિ-વિધાન	૧૯૮૨
૫. સુખનો માર્ગ	૧૯૮૩
૬. પ્રાર્થના	૧૯૮૪
૭. લગ્ને હજો મંગલમ્	૧૯૮૫
૮. નિરંતર વિકાસ	૧૯૮૭
૯. સમર્પણગંગા	૧૯૮૯
૧૦. જન્મમૃત્યુના રાસ	૧૯૮૯
૧૧. નામસ્મરણ	૧૯૯૨
૧૨. શ્રીમોટા અને શિક્ષણ	૧૯૯૪
૧૩. ફનાગીરીનો નિર્ધાર	૧૯૯૬
૧૪. પૂજ્ય શ્રીમોટા વચનામૃત ૧ થી ૪ (૧ પુસ્તક)	૧૯૯૬
૧૫. પ્રસન્નતા	૧૯૯૭
૧૬. ભગતમાં ભગવાન	૨૦૦૦

૧૭. દુર્લભ દેહ મનુષ્યનો	૨૦૦૭
૧૮. દૈવાસુર સંગ્રામ	૨૦૦૭
૧૯. પ્રસાદી (ગુજરાતી)	૨૦૦૮
૨૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના બે બોલ (તમામ પુસ્તકોમાંથી લેખકના બે બોલનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૨૦૧૪

૨૧. જીવનયોગ ભાગ ૧ અને ૨	૨૦૧૬
૨૨. બુદ્ધિ	૨૦૧૭

જીવનકવન

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવન અને કાર્ય ભાગ-૧, ૨	૧૯૭૫
૨.	પારસલીલા	૧૯૭૫
૩.	તરણામાંથી મેરુ	૧૯૭૬
૪.	વિદ્યાર્થી મોટાનો પુરુષાર્થ	૧૯૮૮
૫.	મહામના અબ્રાહમ લિંકન	૧૯૮૩
૬.	પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી	૧૯૮૪
૭.	શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદા	૧૯૮૬
૮.	ગોધરાના બાપજીનું જીવનચરિત્ર	૧૯૮૮
૯.	મારી સાધનાકથા	૨૦૦૫
૧૦.	પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા ઝીણાભાઈ	૨૦૦૫

૧૧. જીવન સાર્થકતાની કેડીએ ૨૦૨૦ પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા 'ભાઈ' શ્રી નંદુભાઈની સંક્ષિપ્ત જીવનવિકાસગાથા ભાગ-૧ અને ૨
--

અન્ય પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	શ્રીમોટાચરણે	૧૯૭૦
૨.	બાળકોના મોટા	૧૯૮૦
૩.	શ્રીમોટા ચિત્રકથા	૧૯૮૭
૪.	આહુતિ મંત્ર અને આરતી	૧૯૮૫
૫.	હરિ:ૐ આશ્રમ શ્રીભગવાનના અનુભવ કાજેનું સ્થળ	૧૯૮૬
૬.	કૃપાયાચના શતકમ્	૧૯૮૬
૭.	ધ્યેય અને ધ્યાન	૨૦૦૦
૮.	ચિદાકાશ	૨૦૦૦
૯.	પ્રાર્થના પોથી	૨૦૧૦
૧૦.	શ્રીમોટા ઉપલબ્ધિ અને ઉપદેશ	૨૦૧૪
૧૧.	શ્રીમોટા ચરણે આંતર પ્રવેશ	૨૦૧૬
૧૨.	શ્રીમોટા ચરણે ત્રિભાષી (ગુ. હિં. અં.)	૨૦૧૮
૧૩.	બધું આપણામાં જ છે	૨૦૧૮
૧૪.	સમર્થ સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રીમોટા	૨૦૧૮

हरि:ॐ आश्रम में उपलब्ध हिंदी पुस्तिका का लिस्ट

क्रम पुस्तक	प्र.आ.	८. श्रीमोटा के साथ वार्तालाप	२०१२
१. पूज्य श्रीमोटा एक संत	१९९७	९. विवाह हो मंगलम्	२०१२
२. कैसर का प्रतिकार	२००८	१०. बालकों के मोटा	२०१२
३. सुख का मार्ग	२००८	११. विद्यार्थी मोटा का पुरुषार्थ	२०१२
४. दुर्लभ मानवदेह	२००९	१२. मौनमंदिर का मर्म	२०१३
५. प्रसादी	२००९	१३. मौनमंदिर का हरिद्वार	२०१३
६. नामस्मरण	२०१०	१४. मौनएकांत की पगडंडी पर	२०१३
७. हरि:ॐ आश्रम - श्रीभगवान के अनुभव का स्थान	२०१०	१५. मौनमंदिर में प्रभु	२०१४

हरि:ॐ आश्रममां उपलब्ध अंग्रेज पुस्तकोनी यादी. ज्ञान्युआरी - २०२०

English books available at Hariom Ashram Surat.

January - 2020

No. Book	F. E.	14. Against Cancer (Cancer ni Same)	2008
1. At Thy Lotus Feet (Tuj Charane)	1948	15. Faith (Shraddha)	2010
2. To The Mind (Man ne)	1950	16. Shri Sadguru	2010
3. Life's Struggle (Jeevan Sangram)	1955	17. Human to Divine (Bhagat ma Bhagwan)	2010
4. The Fragrance of a Saint (Paraslila)	1982	18. Prasadi	2011
5. Vision of Life - Eternal	1990	19. Grace (Krupa)	2012
6. Bhava	1991	20. I Bow at Thy Feet (Tuj Charane)	2013
7. Nimitta	2005	21. Attachment and Aversion (Raag Dhvesh)	2015
8. Self-interest (Swarth)	2005	22. The Undending Odyssey - My Experience of Sadguru Sri Mota's Grace	2019
9. Inquisitiveness (Jignasa)	2006		
10. Shri Mota	2007		
11. Rites and Rituals (Vidhi-Vidhan)	2007		
12. Naamsmaran	2008		
13. Mota for Children (Balako na Mota)	2008		

॥ हरि:ॐ ॥

ગુરુમહારાજ સાથે મારે ઈમેજીનેશન (કલ્પના)થી સંબંધ થયેલો. ત્યારે ખરેખરો રાગ કે અનુરાગ નહિ પ્રગટેલો. એ બધું કલ્પનાથી જ હતું. તોપણ એ કલ્પનામાં એટલો બધો પ્રાણ હતો કે કલ્પનાથી એમને મારી સન્મુખ કરી શકતો હતો. આજે આવું બોલું તો તે ખોટી વાત છે. એ તો એની કૃપાથી બનતું હતું. એની કૃપાને લીધે એ ઈમેજીનેશન એટલી બધી ગાઢ વર્તતી હતી, તે એને અંગે તો ગમે તે રીતે તે ત્યાં હાજર થતા. ત્યારે મને બહુ આનંદ થતો, કે આ કેવી ગજબની વાત ! આપણી કલ્પનાથી માત્ર હાજર થાય છે.

‘અગ્રતા એકાગ્રતા’, ત્રીજી આ., પૃ. ૭૫

- શ્રીમોટા